

Нівденна
БІБЛІОТЕКА

Дмитро КРЕМІНЬ

З ДНІВ ШАЛЕНИХ

Дмитро Кремінь

З ДНІВ ШАЛЕНИХ

Книга ранньої лірики
та віршів «закарпатського циклу»

Миколаїв · «Іліон» · 2021

УДК 82-1:81'42
К 79

*Видання здійснено в рамках
обласної Програми підтримки вітчизняного книговидання,
книгорозповсюдження та популяризації
української книги в Миколаївській області
на 2017-2021 роки*

К 79 **Дмитро Кремінь**
З днів шалених : Книга ранньої лірики та віршів
«закарпатського циклу» / Дмитро Кремінь ; автор передм.
Т. Кремінь, співупорядники: Т. Кремінь, І. Ребрик, Н. Ребрик.
— Миколаїв : Іліон, 2021. — 300 с.

ISBN 978-617-534-629-7

У книзі вперше опублікована раніше невідома та частково заборонена
лірика, «закарпатський цикл» віршів видатного українського поета, есеїста,
перекладача, публіциста, журналіста, педагога, громадського діяча, лауреата
Національної премії України імені Тараса Шевченка Д. Д. Кременя (1953–
2019).

Розрахована на широке коло читачів, на кожного, хто опановує феномен
новітньої української літератури.

УДК 82-1:81'42

ISBN 978-617-534-629-7

© Кремінь Т., 2021

ПІСНЯ СЕСТРИ — ДО ЦИКЛОНУ „Б”.

Маючи шкіль, дуже ти висе?
Маючи шкіль, дуже ти висе?

І за чо сестре відкладаєш?
— На учення „Б”

Что ж? Самогонівка віддає?
Что ж? Тобі віддає?

Нічого! Тобі віддає — а що ж шкіль
королівський — а що ж шкіль

учнення „Б”.

Хтось просяє сестру у гавані.
Іх віддає — інвентар.

І навіть пам'ятницю Франції.

І я... І я... І я...

Але ти „шкіль“ дуже дуже
з учення „Б“...

І чому бутика віддає дуже
за чо ж сестра віддає?

Дуже ж сестра віддає?

Чо вона чо вона чо вона чинить?

Кримінь

Тарас КРЕМІНЬ

Поетика ранньої лірики Дмитра Кременя

Обдарований художник і поет Дмитро Кремінь, вступивши 1970 року на українське відділення філологічного факультету Ужгородського державного університету, маючи, починаючи з 5 класу, десятки публікацій (до слова згадати обласні газети чи альманах творчості молодих «Вітрила. 70/71». — Т. К.), невипадково потрапив під постійний нагляд «недремного ока». Йому дорікали дружнім спілкуванням із тоді опальними І. Чендеєм, П. Скунцем, Ф. Кривіним, П. Бедзіром, Ф. Семаном, М. Вінграновським, Г. Чубаєм, О. Лишегою, В. Морозовим, М. Рябчуком, «незрозумілими віршами», які жодним чином не підпадали під штучні

трафарети соцреалізму, а ще – кримінальним у період другої хвилі репресій самвидавом, де,крім іншого, була популярна у студентських колах антифашистська поема-симфонія «Меморандум Герштейна». У цій книзі – її перша публікація в авторському оформленні, а також низка інших унікальних та раніше маловідомих творів письменника, які насправді стали початком його потужного походу в літературу.

Завдяки віднайденому фрагменту протоколу засідання літературної студії Ужгородського державного університету імені Ю. Гайди від 18 листопада 1974 року, на якому розглядали творчий звіт Д. Кременя, чим можна завдячувати родині закарпатських письменників і видавців І. та Н. Ребриків, можна з певною очевидністю встановити наступне [4]. Безпрецедентний за своїм ідеологічним та, безсумнівно, рекаральним задумом захід, який готували з особливою ретельністю, був потрібен для вислужливого звітування перед комсомольсько-партийними ватажками в контексті наукової доктрини ідеолога комуністичної системи М. Шамоти щодо «гуманізму і соціалістичного реалізму» в українській радянській літературі, а в даному випадку – для виправлення «хибних» поглядів окремих молодих авторів у контексті розвитку новочасного письменства.

Анонсування безпрецедентного для класичного університету заходу, який відбувся в найбільшій аудиторії факультету в старому корпусі, насправді символізувало інше. Доцент В. Поп, який опікувався молодими літераторами, розумів, що його руками хотіли «розіпнути» відмінника і старосту літстудії, вручити «вовчий квиток» та відрахувати з числа студентів, тим самим «умити руки» в контексті репресивних «брежнєвських заморозків» та показати, що буде з тими, хто відійде від ідеологічної лінії партії.

Як зазначено у згаданому протоколі, на відкритому засіданні було 48 осіб. Серед них – керівник літстудії, доцент кафедри української літератури В. Поп, професор, завкафедри угорської філології П. Лизанець, доцент кафедри російської літератури В. Аріповський, доцент кафедри угорської філології Є. Гортвай, секретар парторганізації, доцент кафедри української літератури Ю. Балега, секретар комсомольської організації факультету В. Опрофат, професор кафедри української мови П. Чучка, решта – зібрана масовка. На початку «звіту» ініціатори навели коротку довідку про творчий шлях Д. Кременя. Присутнім нагадали про його публікації в «Закарпатській правді», «Молоді Закарпаття», журналі «Ранок», але про всеукраїнський альманах молодих «Вітрила. 70/71», в якому він дебютував на республіканському рівні, чомусь забули. Окремо підкresлили наявність «експериментальних» творів («Меморандум Герштейна»), завідування секцією поезії обласного літоб'єднання при обласній організації Спілки письменників України. Жодним словом не обмовились про відмінну успішність п'ятикурсника, викинуту з планів видавництва «Карпати» першу збірку «Тан блукаючого вогню», інші творчі характеристики.

Першим виступав В. Аріповський, який поцікавився експериментальними поемами автора. До речі, роками раніше він мав дещо іншу позицію. Так, скажімо, в університетській газеті «Радянський студент» за 22 квітня 1972 року він, аналізуючи творчість молодих, зауважував: «На мою думку, можна говорити про безумовні здібності цього молодого автора. Він непогано володіє технікою віршування, має тонке відчуття слова, часом досить майстерно створює різноманітний словесний візерунок, домагається цікавого в музичному відношеннізвучання вірша, уміє знайти яскраву деталь, сміливий образ». А далі він продовжував: «Але Д. Кремінь любить формалістичні викрутаси» [1].

Поета прискіпливо випитували, звідки він бере свої «туманні» образи, звинувачували у «формалізмі», але не це стало ключовим, – готували дещо інше. Тоді до справи взявся фронтовик, який, нападаючи на Д. Кременя за його «незрозумілі» тексти, фактично випалював: «*А ви, дорогий товаришу, пишіть так, щоб вас розуміли, тоді і будуть друкувати*» або ж таке: «*А модернізмом ви будете і далі займатись?*»

Після невеликої паузи батько, без поспіху вийшовши на центр аудиторії, зупинився, заклав руки, як він любив, за спину, а потім ввічливо, неквапливо та не без іронії відповідав: «...*Адже ж я не друкуюсь, мені тільки усно сповіщають, що я «незрозумілий для народу».* Я не прихильник людей, що розписуються за весь народ... Надрукувати хоча б мої симфонії – тоді можна б аргументувати мою «незрозумілість» висловами читачів». А що стосується «незрозумілості», про яку найбільше йшлося на засіданні, наступною за фронтовиком дорікала В. Опрофат. Тато відповів їй коротко і ясно: «Валечко, Гете казав: «*Якщо читач *вважає*, що в творах – туман, то ще невідомо, в чий голові туман*» [4].

Виконавці примітивного сценарію розправи помічали, що їхніх надуманих обвинувачень недостатньо, а впертий «підзвітний» своєї провини не визнавав. На запитання П. Лизанця щодо труднощів, які поетові доводиться переборювати на своєму шляху, батько, користуючись фактами, відповідав: «*Єдина трудність для поета – це пошук ключа до серця читача, такого поетичного ключа, при якому максимум поетичної інформації, енергії та навіть рефлексій поетових доходить до серця читача. Реальна трудність – взаємини поета із видавцями. Ставлення видавців до молодих поетів украй погане. От приклад. У «Перспективному плані на 1973 рік» стоїть бібліотечка молодих поетів. Імена молодих поетів: В. Густі, М. Матола, Д. Кешеля, В. Матіїв,*

Д. Кремінь. Сіє означає, що в 1973 році у нас мали вийти другом перші книжечки. Вони не вийшли...». А потім Д. Кремінь, уточнюючи, додавав: «Бібліотечку молодих, чи – бібліотечку первих книжок молодих, точніше, переносять на 1975 рік і вже в 1974 р. “знімають”. Перспективно бібліотечка переноситься на 1976 рік. А чи буде? Ніякої реальної підтримки від старших письменників творча молодь не має, це факт. Вийшов альманах “Перевал”... I там немає жодної добірки, яка б свідчила про чиєсь поетичне обличчя... Все зведене до публіцистичних декларацій, до солодкуватих вправ у ліриці, в оспіуванні села, кукурудзи ет четера...» [4]. На цих словах текст віднайденого протоколу засідання переривається, проте там, судячи з аналогічних текстів минулої доби, не вистачає не менш важливого компонента: «полум’яних» виступів комсомольсько-партийних божків, декана філологічного факультету, критики з боку підготовлених студентів, а також результатів голосування та прийнятого рішення. Словом, проблема не тільки з тим. На письмові звернення на адресу Ужгородського національного університету щодо надання копій особової справи студента Д. Кременя, де мав би зберігатися повний текст «творчого звіту», відповідь, на жаль, негативна. Але добре, що збереглися підшивки студентських газет, котрі містять десятки батькових статей і поетичних добірок.

Очевидно інше: творчий звіт Д. Кременя, який проходив з ініціативи партійних органів і не без участі кураторів із КДБ та обласної організації Спілки письменників України, яку тоді очолив Ю. Мейгеш замість безпідставно звільненого І. Чендея, продемонстрував стриманість, мужність, зрілість поглядів, ерудицію та культуру письменника. Тато, захищаючи власну творчість, переконував, що цінує світову літературу, захоплюється українською, читає російську: «Люблю раннього Івана Драка, М. Вінграновського, Б. Нечерду,

I. Жиленко... Люблю геніальних, епохальних українських поетів: Т. Шевченка, Б.-І. Антонича, П. Тичину. Сучасна – російська та українська – поезія є дуже складним явищем. Порозуміння її може йти від любові до неї. Так би мовити, любов іде від порозуміння. Можна віддати перевагу тому чи іншому поетові і знати все, що є поезією. I. Еренбург казав, що без знання поезії немає поезії. Отже, знання сучасної поезії, культури взагалі – річ, необхідна для поета, інакше він ризикує зостатися безнадійним провінціалом» [4]. Фактично він уточнив, що для нього стало джерелом поетичної культури. Проте головним стало те, що цей документ репрезентував позицію Д. Кременя як ревного захисника своєї літературної творчості, який відстоював своє право на «справжню творчість», яка – не за лекалами соцреалізму, а відповідно до стану речей у суспільстві. Цей мистецький нонконформізм, притаманний культурі та мистецтву 1960–1970-х рр., – один із маркерів невловимої суті доби [5].

Завдяки збереженому фрагменту протоколу можна визначити жанрово-стильові особливості рукопису першої книги автора «Тан блукаючого вогню». Зокрема, там згадується про чотири поеми-симфонії: «Сад», «Параноїчна зона "А"», «Танок блукаючого вогню», «Коні Адамові», поему «Меморандум Герштейна», а також цикл віршів. У домашньому архіві батька, в окремих публікаціях чи колекціях друзів, а також шляхом типологічного аналізу його творів вдалося віднайти тексти, зокрема і з правками автора, встановити їхню послідовність розташування у книзі, визначити структуру добірки та її обсяг, а також виявити її вплив на формування художнього світогляду закарпатських письменників 1970-х рр.

Отже, ідея підготовки першої книги поета, який мав за плечима солідний, як для його віку, перелік публікацій, достойних окремої збірки, виникла у Д. Кременя 1970 року.

Одним із тих, хто впливав на це, був П. Скунць, який у 19-річному віці видав книгу «Сонце в росі» (1961) і на тоді став наймолодшим членом Спілки письменників України та СРСР (1962). Тато розповідав, що аналогічно хотів повторити його літературний старт. Судячи з автографів, модерністська симфонія «Коні Адамові», датована 1972 роком, була серед тих ліро-епічних творів, які складали кістяк маловідомого рукопису. З протоколу відомо, що Д. Кремінь звертався до регіонального видавництва Закарпаття, Буковини і Прикарпаття «Карпати» (Ужгород), у якому тоді планували створити аналогічну, як у видавництві «Молодь» (підпорядковувалось Державному комітету Ради міністрів УРСР по пресі, пізніше - ЦК ЛКСМУ), бібліотечку молодих. Серед дебютантів мали видати збірки В. Густі, М.-Д. Матоли, Д. Кешелі, В. Матіїва. Раніше там уже вийшли книги старшого покоління: «Вибрані поезії» Д. Вакарова, «Верховинська

поема», «Сонце над Тисою» Ю. Гайди, роман «Повінь» Ф. Потушняка, повісті «Наша сім'я» М. Томчанія, «Чайки летять на схід» І. Чендея, «Новий день» Ю. Мейгеша.

Через різні причини, і це зафіксовано у виступі Д. Кременя на засіданні літстудії, ходу цій бібліотечці, ідею якої підтримував редактор видавництва П. Скунць, так і не

дали. З одного боку, тривали протистояння всередині обласної організації Спілки письменників України між недавнім очільником І. Чендеєм, якого 1965 року висували на здобуття Шевченківської премії, та Ю. Мейгешем – новообраним головою. Тоді проти автора книги «Березневий сніг» (1968), знесиленої загибеллю в автокатастрофі 19-річного сина Мирослава, тривали гоніння не так із боку літературних критиків, як чиновницьких мертвих душ і «друзів» із письменницької братії Закарпаття. Чого тільки варті напади за вміщену до згаданої книги повість «Іван», у головному герої якого (Іван Каламар) автор зобразив п'яницю і розпутника, Не антиподом до нього – відданого священика Івана Стаха. Не забули йому, позбавленому роботи і виключеному з партії, сценарій до фільму «Тіні забутих предків» С. Параджанова, безпосередню участь у передачі за кордон статті І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», всебічну підтримку новообраних у літературі. Не секрет, що внаслідок адміністративно-командних тортур І. Чендей залишився і тривалий час був без роботи, а його нові твори, які викинули з планів українських видавництв, 15 років писалися в шухляду. Внаслідок цього він був навіть змушений працювати старшим інженером групи науково-технічної інформації облсільгосп-техніки, насправді – редактувати кілька чисел скромненької газети цієї установи. Тоді ж паплюжили ім'я П. Скунця за збірку віршів «Розп'яття» (1971), наклад якої «роздягли» на подвір'ї видавництва «Карпати». З іншого боку, молоді діставалося як за своїх наставників, так і за свою творчу

сміливість, через яку вони опинилися, як дорікнули батькові на засіданні літстудії, в «багні модернізму». Все це було свідченням безвиході, в якій, на думку Ю. Лоп'янського, опинилася не так українська радянська проза, поезія чи критика, як передусім сама ж так зусильно рекламивана «соціалістична мораль» будівників комунізму [3].

Тепер щодо історії публікацій творів із рукопису першої збірки. Судячи з усього, її основу складали два розділи, як це традиційно робив батько: вірші та поеми-симфонії. Є припущення, що на початку мали бути вміщені малі ліричні форми, які раніше друкувалися на сторінках університетської, обласної чи республіканської преси. Серед ймовірно розміщених там кілька десяти творів потенційно могли бути наступні: «Небесна геометрія», «Пісня», «Предмети», «Лоліта», «Серпневе», «Тобі», «Громи», «Співучий явір», «Поле», «Ранок», «До Д. Вакарова», «М. Рильський», «Червоний явір тягнеться до сонця...», «Яворова балада», «Допоки світу». У другій частині дебютної збірки були представлені поеми-симфонії, які десятиліттями пізніше зазнали часткової авторської редактури та були надруковані в збірці «Пектораль» (1997), відзначений Шевченківською премією (1999), інших книгах вибраного. Широкому загалу відомі хіба що ті, що вийшли в роки Незалежності. Зокрема, знані в дисидентських колах 1970-х «Сад» і «Тан блукаючого вогню». Якщо назва першої поеми-симфонії після відповідного авторського редактування залишилася незмінною, то друга більше відома загалу як «Золота ліхтарня». «Параноїчна зона "А"», аналогічно зазнавши правок Д. Кременя, вперше надрукована у книзі вибраних творів «Медовий місяць у Карфагені» (2014). Раніше згадані ліро-епічні твори вже були об'єктом літературознавчих досліджень І. Дзюби, Ю. Коваліва, В. Базилевського, Л. Старовойт, Н. Костенко, В. Бойченка.

утім досі залишався невідомим текст поеми-симфонії 1972 року «Коні Адамові», про дату написання якої свідчить автограф на рукописі. На першому аркуші зазначено рік, а також, судячи з почерку, кілька незначних правок тексту автором чи, схоже, П. Скунцем. За композицією, як це помітно з однієї зі збережених у різних текстуальних варіантах чернеток, вона складається зі вступу (прологу), трьох частин-притч, епілогу. На початку твору Д. Кремінь, взявши за основу поширений у літературі апокрифічний сюжет із Книги Буття Старого Заповіту про створення світу (згадаймо «Райські елегії» Л. Костенко чи вірш «Покара» В. Симоненка), але додавши влучних експресіоністських штрихів, пише, як тінь відійшла від головного героя Адама, «забравши із собою сяєво блакиту». Насправді цей зчин є автобіографічним, адже йдеться про те, як він безболісно убив у собі художника, хоча «вмирання було болючим». А потім до нього приходив хтось та оселився в ньому. Так його руками закликали подобу коней Адамових із голубої глини, облещених вогнем творіння. Далі вони виходили з нього, і безіменна Вона – наскрізний жіночий образ поеми – назвала їх Адамовими. Не маючи пояснень перевтіленням, задумуючись над анатомією раю, «спадковістю дозволеного і забороненого», ліричний герой спостерігає, як дивно палають силуети Дерева Добра і Зла, а також людини і коней. Таке очищення або ж причастя потрібно було для того, щоб вийти не подобою, а справді людиною. Так мав вирватися крик вогню, голос глини, трави. Помітний перегук із «Листям трави» У. Ютмена, перекладеним українською В. Коротичем 1968 року, язичницькою міфологією, легендами та повір'ями Закарпаття – це тільки обриси до усвідомлення джерел поетичного натхнення Д. Кременя. Насправді це історіософський міф автора, його розуміння моделі світу, огранення сутності людства та його втраченої гармонії з природою.

У наступному розділі «Створення Адама» йдеться про те, що на початку світу була глина «в правицях влад», і це гірке творення – «мука вічна і погодинна». Автор підкреслює варіативність еволюції глини, з якої виходять як люди та боги, так і раби, мовби відлуння боротьби «бути власно, а не взагалі...». Контрастом до людини виринає образ звіра – звіриного лиця – праангела – праобразу супокою і бунту, що вийшов «з яблуневого лона землі, / із вогненного лона землі». Зачинаючи антидиспут, ліричний герой розмірковує, чи справді вже вийшла з глини людина від Бога або навпаки: вона ще спить. Водночас з'являється образ жінки-спокуси – «біла смута рамен і чола – райських притч, райських снів, / спрограмованих дій... – / після інкубації в глині – / програма гріхопадінь...». А потім чоловік, видираючись із лона землі, присів і пішов «до майбутніх болінь і падінь», у бік саду самоти, «бо й самотність як сан».

Зліпивши дванадцять коней із блакитної глини (розділ «Дерево Адама. Створення коней»), які сяяли блиском сонця, «блиском плоті неживої», Адам «нараяв рай. Аж до гріхопадіння – / від сотворіння – перший день творіння». А потім відходив день і залишав свою тінь із кіньми, які починали іржати, «мов плач живий далекий відлунив». Був шелест райських снів, з яких виходила подоба коней, а також уявлення того, що до нього приходить смерть. Водночас продовжувати так жити, на думку автора, – «найжорстокіше самовбивство». Невдовзі зникає, мов привид, рай, та «відкриває більше, ніж таїть...». Наступна сцена відбувається на площі (розділ III «Сповідь на площі»), на якій ліричний герой, споглядаючи за гибеллю мерців, і кожен із них – Адам, а також мертві коні – коні Адамові, підкреслює, що він «на площах модернових міст» «волю і долю розтратив», а голос і слід загубився. Причина – державні луки, а також ті стріли, які летять «крізь містичну побожну млу». Автор

припускає, що Бог у тому єдиний, щоб добігти. Йому мариться, що Адамові коні знову заіржали з-під землі. А коли припав на коліно стрілець, щоб почути їх, «закричала земля від болю». У цьому циклічному світотворенні «закрутися вічне коло». Тому господній голос лунає «крізь дикий, спасений крик» і творить ліричному герою осанну.

Д. Кремінь завершує поему-симфонію тим, що коні Адамові, вкотре народившись із глини та попелу, знову іржуть смертельним криком і летять крізь вогонь. Автор, відтворюючи біблійний сюжет про створення людини, звертається до стихій: землі, неба, вогню, а також сонця і тіні. Аналогічне простежується і під час появи жінки, яка стає фактичним провідником між раєм і пеклом. Наявність образу коней, що символізують царську владу, підкреслює божественне походження ліричного героя, а їхню ритуальну смерть – наділення Адама фізичною силою, духовною енергією, багатством, такими необхідними для подальшого перевтілення, нарощення, набуття могутності, безсмертя. Синкетичне поєднання духовного і душевного, божественного і богоподібного, етичного та естетичного може символізувати важливе для усвідомлення діалектичних поглядів автора, який добре за своїв античну філософію, концепти добра і блага. Можливо, це його поетичний відгомін на сократівське усвідомлення непізнаної досконалості, платонівське поєднання краси тіла й розуму, аристотелівську повноту життя як уособлення чесноти. Саме тому поема «Коні Адамові», в якій увиразлено філософські погляди Д. Кременя на світобудову, людину та суспільство як носіїв і втілення уявлень про досконалість, – один із проявів авторської калокагатії, його історіософські погляди на життя, осмислення ролі громадянина і функцій держави. До цієї тематики поет повертається неодноразово, проте рукопис поеми, як у Горация, чекав свого часу. У пізнішому вірші «Кентавріада» автор оспівує конелюдей як

прообраз безсмертя, а «смерть в образі – / кінь і людина», і в тому – відповіді поета на вічні питання.

Одним із найрезонансніших творів, через який Д. Кременю було влаштовано «творчий звіт», стала модерністська антифашистська поема «Меморандум Герштейна» (1973–1974). В основу сюжету покладено життєпис Курта Герштейна – офіцера військ СС, насправді – одного з можливих пра-ведників світу. Ставши інженером-фахівцем з використання синильної кислоти, він шукав правду про загибель своєї сестри від евтаназії в спецлікарні Гадамар для душевнохворих. Коли офіцер зрозумів, що «циклон "Б"» – це далеко не засіб для очищення питної води чи інсектицид у боротьбі зі шкідниками в польському концтаборі «Белшець», де він служив, а засіб масового знищення людей, Герштейн почав списувати банки із синильною кислотою як прострочену та передавати інформацію про «фабрики смерті» за кордон. Відомо, що його доповідні дійшли до секретаря шведського посольства фон Оттера та єпископа Дибеліуса. Одна з довідок була передана і до Ватикану, проте молодий єзуїт Рікардо Фонтана, маючи доступ до святого престолу, злякався іх оприлюднити.

Розуміючи, що не зможе зупинити масове знищення людей, він нашив на свою сутану жовту зірку Давида і разом із єреями пішов до табору на мученицьку смерть. Відомо, що після нацистської капітуляції К. Герштейн, якого заарештували війська союзників, відбував покарання в паризькій

тюрмі Шерше-Міді. 25 липня 1945 року його знайшли повітрям. Загадкою лишається досі: це було самогубство чи спланована акція сокамерників. Єдине, що встиг підготувати офіцер у буцегарні, – останню доповідну про масові знищення людей у концтаборах, яка 1946 року була використана як долучений до справи доказ на Нюрнберзькому процесі. К. Герштейн реабілітований тільки 1965 року.

Здавалось би, цей сюжет про роздвоеність душі нациста в сутані, ревного праведника, на основі якого написано чимало книг, відзнято стрічок, а постать реабілітованого німецького офіцера – серед ключових ув' єктивному сприйнятті наслідків Другої світової війни, під час «творчого звіту» Д. Кремінь, полемізуючи із В. Аріповським, відстоював значно більше, ніж свої твори. Поет підкреслював, що поема, яку він якраз дописував, – «про людину, яка вперше дала знати світові про існування концтаборів із масовим винищеннем людей. Це – Курт Герштейн. Основа поеми – виключно документальна. Сюжет і т. ін. я взяв із однієї статті (сюжет не в літературному, а в фактографічному розумінні): М. Беленький. «Судьба свідчестя» (журнал «Наука і релігія». 1973. № 6)» [4]. Можна припустити, що час знайомства Д. Кременя зі статтею – орієнтовний час початку написання «Меморандуму Герштейна», а дата проведення «творчого звіту» – своєрідна дебютна презентація готового тексту.

Дотримуючись сюжетної лінії, автор, попри помітну експресивність і позачасовість, що свідчить про її історіософічність, уважно вибудовує структуру модерністської поеми. Вона складається з 2-х частин, 12 розділів, а також містить пролог та епілог. Таке бачення художнього твору зумовлене використанням такої синтетичної та популярної в подальшій творчості Д. Кременя ліро-епічної форми, як поема-симфонія. Вона привнесла до тексту ті важливі для реалізації творчого задуму елементи, що є в музиці, фольклорі та літературі,

включаючи геройко-драматичний пафос, баладність, природну експресію, нерівномірні художні мікроелементи. Можливо, це захоплення прийшло від поеми-симфонії П. Тичини «Сковорода» чи віршованої трилогії М. Бажана «Будівлі».

Цитата «*Urbi et orbi*», з якої починається поема, – не тільки присвята, що з часів Римської імперії означала оголошення Сенату, пізніше – святкове благословення та Послання Папи Римського вірянам. Передовсім, це настанова людству щодо очевидних наслідків найбільших трагедій в історії. В першій частині (прологі) автор, який у постскриптуумі вказує, що за жанром це «не драма – трагедія / з безпочатковим кінцем», але вводить художній образ лейтенанта К. Герштейна – із концтабірних нетрів «божевільного віку дитину», який став «співвітчизником не монголо-татарських, а всетаки орд», «каменем на центрифузі» «мільйонносолдатної потвори». Також тут є його збожеволіла сестра Гретхен, яка кличе його у «газовій чорній задусі» «циклону "Б"». І все це – в обрамленні художніх деталей на позначення війни. Тож тут є і такі художні деталі, які уточнюють трагізм епохи: «зорі на шибеницях», «електричні крісла», «шибениць праліс», «кілля могильних осик».

«Табірний мій концерт» (розділ II) – соло першої скрипки ліричного героя, який, перетворюючи свій текст на музичну симфонію, сміливо звертається до найвищих сил, тому закликає концертувати Бога, стіни впали на глухих слухачів, балюстрадам згоріти, а процесіям спинитися до крематорію. Звертаючись до «мільйонів безіменних Бруно», хто «в небі чи в піднебессі» палає «в огні гееннім», автор, апелюючи до часів інквізиції, просить їх «кров'ю писати на небі свій заповіт», «бо кроکує землею "білява бестія"». Йому мариться охоплене полум'ям дівчатко, яке біжить до мами чи власне до ліричного героя. Це Марія Вайнтрауб – дочка краківського рабина, який перед смертю побачив друге пришестя Христа.

Невдовзі перед очима, «*i понад мертвими, i понад живими*», як у Т. Шевченка, – видіння біблійної Марії (розділ III «*Аве, Marie!*»). Водночас ліричний герой, називаючи своє життя центрифугою, губиться в безлистому лісі «*поміж деревами і світляками*», тому «*місяць в небі – як чорний камінь*», «*в чорній траві камінь біліє*», а над Варшавою «*летять чорнoperі мої серафими*». Гіперболізуючи, автор трагічно підкреслює: «*Скільки пітьми, i не більше прозріння! / Скільки людей – / а ще більше попелу...*».

«Табірна пісня» (розділ IV) сповнена інвектив і риторичних запитань, які лунають з вуст приречених на люту смерть, тих, хто «*в пеклі нічному вдаряється в ніч грудьми*»: «*Ми люди, чи тільки / космічний розвіяній пил?*». у «Щоденнику Герштейна» – художня реконструкція життепису ліричного героя («*берлінський мім, ефрейтор, маляр – ким він був?*»), а також зруйнованого, потопленого в крові «*світу із повинними очима*», який не потребує реставрації. Називаючи Землю «*зблядженою*», «*бездомною матір'ю-вдовою*», як кричать геббелівські рації, цей світ, на думку автора, помер, як і Рим, тому лежить у «*калі і крові*». Делікатно вкладаючи у вуста ліричного героя власні філософські погляди, Д. Кремінь, формулюючи політичні, хоча тут – риторичні, питання на кшталт «*коли народ мій стадом став?*», «*і ким він буде відтепер?*», «*коли народ мій стадом став, тоді народ мій і помер*», не просто вимагає реставрації душі та народу. Він, полемізуючи з офіцером СС, кричить про важливість пошуку нових обріїв в умовах бездуховності, адже «*віддаємо свої літа чумній духовній еміграції*», «*у поле попелу й крові*». Звісно, за такими словами цензори – ініціатори «*творчого звіту*» – помічали абсолютно інші контексти, які, очевидь, здавалися не тільки протестом. Це – заклик до боротьби за свої громадянські права, відверта реакція на

придушення української інтелігенції, ліричний спротив тоталітарній системі, неприхована критика радянської влади.

Звертаючись до ліричного героя (розділ VI «Автор – до Герштейна»), якому нічого сказати «зблядженій, цій вестал-ці-планеті», визнає: він, «офіцер і кат», чи не єдиний, планида якого не має зірки. Коли ж зашуміла і закричала на світовому попелищі трава (розділ VII «Інструкція для варшавської ночі, візника і зорі»), а вік назвали двадцятим або варварським, «земля моя вогнем єдиним, одним огнем земля жива». «Меланхолійний вальс» (розділ VIII «Із щоденника 1942»), який вперше опубліковано окремим твором у збірці віршів і симфонії «Пектораль» (1997), так само біографічний: кількаразово автор згадує у грудні забутий травень, за яким «шкодувати не варт», літо, в якому він загубив себе, а також підкреслює: приреченим перед смертю вмикали цей вальс Шопена.

Волання крізь марення, з розбитих ліхтарень, хворих з лікарень, змішане з музичним мажорним «Траур» (розділ IX «Зима 1942»), – своєрідний літературно-музичний апогей поеми, в якій постають «фабрики смерті» Освенцим, Майданек, Маутхаузен, Треблінка, Бухенвальд. За їх назвами – достатньо реакційні для епохи слова поеми («Жодна зрада не зрада, коли поза нею – влада!»), які аналогічно могли стати причиною для «творчого звіту» автора. Очевидно, так воно і було.

Звернення-монолог із потойбіччя сестри «від зла відступницею» до брата (розділ X «Пісня сестри Герштейна – до брата»), що «перед божевіллям не одна», – одне з найчутливіших у поемі. Відлітаючи «у ніч «циклону „Б“», вона, «божевіллям спалена колись», у своєму благанні-замовлянні просить його докричатися «за мільйон убитих – і за мене» «всім, в здоровії своєму недужим», «цим серцям, холодним як медуза, / цим всесвітнім, чорним цим димам». Називаючи

себе самофракійською Нікою, німфою чи павою Брема, вона, із божевіллям у газовій короні, говорить про тих, хто йде до небес по «цих високих трубах». Нарікаючи на владу, котра «любить рабські спини», ліричний герой підкреслює, мов цар Соломон, що і вона міне. Натомість автор, увівши таку художню деталь, як подушку арійських дів із волоссям жертв, образно підкреслює глобальну злочинність фашизму, людожерство тоталітаризму, страхіття війни, водночас додаючи: «хіба ж ми тигри-людіди?».

«Трансекспрес «Варшава – Віденсь» № 01527, старий рабин і «новорічне вітання» (розділ XI) – розпочинається описом того, як есесівці надсилали цинічні привітання родичам задушених в'язнів із описом гарного життя останніх у концтаборах. Д. Кремінь демонструє це на прикладі рабина у Празі, в передмісті Варшави, до якого прийшли есесівці з собаками, щоб забрати його онучку Марію. Серед них був і забинтований Христос, використання образу якого – ознака наближення другого пришестя, тобто близької смерті в'язнів. Іронізуючи цитатою із гімну нацистської партії Хорста

Весселя («От, небесно воїнство»), старий мовчав, коли забирали його онучку та відвозили. А потім був начебто лист від неї, в якому вона благала приїхати і забрати її звідти. Коли він їхав «загримованими» під залізничні станції концтаборами до своєї улюблениці, якої насправді не було в живих, до нього волало гетто: «Зостанься!». В епілозі (розділ XII) автор згадує про передані К. Герштейном шведському послу дані про масові

вбивства в'язнів, які стали називати меморандумом. Посилуючи поетичні рядки переліком «фабрик смерті», використанням траурного дзвону як підсилюючої деталі, а також зверненням із вічності всіх загиблих до Курта: «Докричись! Людство!», автор називає меморандум заповітом Гретхен і Марії, насправді – головним документом цивілізації, яка, вставши з колін, повинна знищити фашизм.

За своєю будовою «Меморандум Герштейна» Д. Кременя аналогічно нагадує симфонію, що складається з кількох традиційних для музичного твору елементів: експозиції (прологу), основної частини (зіставлення магістральної та додаткової ліній сюжету, зі значною кількістю внутрішньої експресії, глибоким ліризмом, що переростає в кардинальну зміну темпоритму, динаміки, активності), а також епілогу (апогей сюжетної лінії, наявність кількох тем, які доповнюються стихійністю, спалахом духовної енергії). Це припущення будується з того, що ранній Д. Кремінь захоплювався, як сказано вище, творчістю П. Тичини, а поему-симфонію «Сковорода» ставив у приклад, коли пояснював специфіку своїх ліро-епічних творів [2]. Варто додати ще одну цікаву деталь. У домашньому архіві Д. Кременя зберігається папка з віршами із промовистою назвою «Дмитро Кремінь. Літо в опалі. Книга поезій. 1975 рік» із дописом «в-во Карпати» (Ю. Мейгеш). Що б це означало: чергову спробу поета надрукувати першу збірку чи прощання із Закарпаттям, яке так і не розгледіло в ньому свого майбутнього Шевченківського лауреата?

У книзі «Тан блукаючого вогню» Дмитра Кременя, яка нарешті побачила світ після півстолітньої вимушеної перерви, унікально все: від авторської верстки першого рукопису, раніше невідомих та популярних творів, вперше окремо зібраних і датованих творів «закарпатського циклу», чи не вперше оприлюднених уривків щоденників і спогадів його

сучасників, картин, портретів та автопортретів автора, а також його світлин 1970–1975 рр.

Висловлюю особливу вдячність Івану та Наталці Ребрикам за ідею та сприяння у підготовці видання, популяризацію та вивчення творчості Дмитра Кременя на Закарпатті; колективам Закарпатської обласної наукової універсальної бібліотеки імені Ф. Потушняка, Наукової бібліотеки Ужгородського національного університету, Державного архіву Закарпатської області, Миколаївської обласної наукової універсальної бібліотеки за віднайдені публікації; Валерію Гужві, Марії Чендей-Трещак, Наталці Скунць, Михайлу Сирохману, Андрію Дурунді за спогади та щоденникові записи; великій родині Кременів за постійну підтримку та вшанування пам'яті батька.

Література

1. Аріповський В. Вчитись мистецтву поезії: роздуми про вірші, що не були опубліковані в багатотиражці. Радянський студент. 1972. 22 квіт. № 14. С. 2.
2. Кремінь Т. «Сковорода» Павла Тичини: ознаки жанру і наративна природа поеми-симфонії. Переяславські Сквородинівські студії. Вип. 1. 2011. С. 34–38.
3. Лоп'янський Ю. Іван Чендей і радянська критика. Сучасність. 1970. № 2. С. 31–33.
4. Протокол засідання літстудії УждУ ім. Ю. Гойди від 18 листопада 1974 року. Екзиль. Ужгород: Гражда, 2007. № 3. С. 32–33.
5. Смирна Л. Невловний смисл нонконформізму. Зауваги щодо контексту функціонування поняття в Україні. Питання культурології. 2019. № 35. С. 59–68 (<http://doi.org/10/31866/2410-1311.35.2019.188785>)

I

ТАН БЛУКАЮЧОГО ВОГНЮ

1974

Бо коли до вогню я звертався
за огнем, і за білим днем,
я стрічався з огнем, та не стався
блукаючим
огнем.

Я конев од скажено? хіт!,
І торкається хіточих долонь,
як сумний і далекий хіт!,
блукаючий вогнь...

В тані він божевільних хіточих,
в дикім тані оголених мо"
бачив я, бечив я воношний
тан блукаючого вогню.
Вогнь блукаючий білий...

він хоч все сміє, нам шале,

як ми плакали, коли усіли
в нас блукання вогнів неземне!
і не знали, що то -

Легенда 1974

Т. Вс. Гам
некий

Вогнен
зубами та

де Рин

за вогні
за

безземелля

ЧАСТИНА ПЕРША. ВСТУП.

у піхтарів весовітнього міста
ростуть голоси,
як липи на еспланадах кев'ярень,

~~Весна, камінь, бегем і синь,
вісока
наморда зоря -~~
~~УЦІ Весняні Нос~~
~~Все че палірати~~
~~Як гаряло че ю~~
~~300 000 літ~~
~~по~~
~~вогни...~~
~~де мозг~~

~~А по тисячі літ
за мільєми
після людознівих погонь,
вог'яйнося, як можуть, місцами
по наших мозах~~
~~БІЛОСІРЧИЙ ВОГНЬ.~~

Денією
Прометеї
інреї

Вогонь блуканчий білий...
Він хоч нас омине, нам вайне...
Як ми плакали, як ми обрізали
за одуванчим сідим огнем!
За свою безпросвітність дику
вічним страхом платили пеню...

чи панібачи
Прометеї
боговою магії.

ЗОЛОТА ЛІХТАРНЯ

* * *

У ліхтарні всесвітнього міста
ростуть голоси
як липи на еспланадах кав'яренъ
хаос камінь
огонь і померла зоря
у ліхтарні всесвітнього міста
• • • • •
300 000 літ
од початку

ALLEGRO GIOCOSO

А по тисячі літ

за мавпами,
після смерти і після погонь, –
воз'явився, як мамут,
на наших мапах
Золотої ліхтарні вогонь.
Вогонь блукаючий бідний!
Він хоча й омине, та майнє...
Як ми плакали, як ми бігли
за блукаючим бідним огнем.
За свою безпросвітність дики
вічним страхом платили пеню.
Бо ж немає, немає диму
Без блукаючого вогню!
Я конав од скаженої хіті,
а торкався жіночих долонь
як сумний і далекий хіппі –
Золотої ліхтарні вогонь.

В танці тіл божевільних жіночих,
в дикім танці оголених ню
бачив я, бачив я всенощний
екстатичний танець вогню.
Там бували такі одчайдухи,
що згоряли самі згаряча...
Був я свідком такої задухи,
що вмирала не тільки свіча.
Нас, дітей, не жаліли нітрохи,
накидали на душу оброть...
Був я свідком такої епохи,
де на попіл – і душі, і плоть.
Мов нічних мотилів у гербарій,
безтілесна збирала рука
потаємних
страшних канцелярій, –
всіх, од старчика до юнака.
Цебеніла там кров із аорти,
шили юдам нові кунтуші...
І топтались, мов римські когорти, –
по душі,

по душі,
по душі!

І могил безіменними маками
нас манив потойбічний едем.
...А по тисячі літ за мавпами, –
хто ми й що ми, й куди ми ідем?
І в зимову, без огниха, безвість
йде зимовий холодний звір...

Хтось виходить на білий берег
і клянеться, що вбивця – не він.

І клянеться, що він – безіменний
вік утечі од вовчих погонь...
Там, на березі, там безсмертний
Золотої ліхтарні вогонь.

Але – мертвий огонь із реторти,
і вже іншого нам не дано...
І ступають чужинські когорти
на пречистих снігів полотно.

А клялись. А приймали присягу.
А з'омонились, наче в гостях.
Тіні СМЕРШу і тіні ГУЛАгу
впали кров'ю людською на стяг.
Впали кров'ю на телекрани.
Від землі й до безводних хмар
відлітали вогні. І грали
їм услід тріумфальний марш.

GRAVE ТРИУМФАЛЬНИЙ МАРШ

Загорілися букви в небесній книзі,
наче знаки волхвів віфлеємських...
Загорілися небо й земля.
Мої оркестранти, вchorашні і нинішні,
nehай вас осяє моя зоря.
Міністри, поети, актори, фізики
грають марш тріумфальний –

і несть їм числа...

Тільки я, тільки я примушений відповісти
за померлі зірки і сліпі дзеркала.
Гіркі мої дні!

Шекспіре, Данте!

Крім світла померлої вчора зорі,
крім світла зорі, що померла сьогодні, –
кого мені взяти в поводирі?

Кого мені взяти в секунданти?
Із ким – у дорогу? З ким – на дуелі?

Я пережив свій богемний транс...
В людей Мікель Анджело і Рафаелі,
а де він, розстріляний наш ренесанс?
Один репресанс, –

і вже хочуть нового.

Когорти стають під кривавий кумач...
Дивися, небоже!

Дивися, небого!

Вони воскресають, – не вий і не плач:
генералісимус Йосиф Віссаріонович Сталін,
маршал Лаврентій Павлович Берія...

Скільки лягло нас під їх п'єдестали!
Де там республіка!

Що там – імперія!

А ми – коліщатка всесвітньої драми.

А гвинтики досі надійно живі.

І доки нам сняться відроджені храми,
їм сниться відроджений Спас-на-Крові.

Їм сниться: провістям новітньої ери
оркестри у Тушині грають туш.
А ніччу зникають прості інженери
разом з інженерами людських душ...

Голова Мейєрхольда в заплаві нужника.

Всеслюдська піраміда, від крові слизька.

Вам мало, що вбили і Курбаса, й Плужника?

А як убивали Косинку й Влизька?

Поверховодили на трибунах.
Поверховодили у серцях.
...Скільки ж то іх, і красивих, і юних,
хресний пройшли нескінченний свій шлях!
Не удостоєні, поза маршами,
навіть простецьких отецьких могил.
Поети й наркоми, селяни і маршали,
снігом завіяній табірний пил.
Та крізь літа у колимській обителі
знову приходять до нас, як тоді,
вождь у своїм білосніжному кителі
і в габардинових френчах вожді.
Бронзові й гіпсові, кожен у власній подобі,
сходять до нас із небесних орбіт
фотогенічні вожді вузьколобі, –
ллються криваві струмки з-під чобіт.
Люмпен оскіблений, знову за капище ратуй,
доки земля без дощів і без крові суха.
В світі, що став наче парк заборонених статуй,
зводиться чорне дерево болю й гріха...

* * *

Ми пройшли. Ми були. Наші древні кургани доокіл.
Наші коні пасуться... Двигтить попід нами земля.
Я згорів, як огонь. По мені промовлятиме попіл.
Але образ вогню нам ввижатися буде здаля.

.....

Зарізані трави й квіти. І губи зарізані сміхом.
І милі засипані снігом. І пам'ять засипана снігом.
Де ви, друзі мої? Хто оплаче любов пресвітлу?
Зарізані квіти...
Зарізані мої губи. І як вас покликати, як?

О, крик опівночі! І камінь, і лист, і світляк.
І, наче уперше, в очах ваших туга і страх
Штурмують високе небо золотою ордою мурах
У ваших зіницях...

Десь похорон почався.
Плаче кортеж оркестровий –
Барабан, і труба, і бубон.
І як мені мертвому бути?
Де ви, другі мої?
Як ви плакали, коли із труни висувалась
порожня рука мерця.

І – музика похоронна. Музика без кінця.
Зарізані трави й квіти. Зарізана квітів ніжність.
І ця потойбічна засніженість, і цвінтартні солов'ї...
Де ви, другі мої?
Я ще зустріну вас – не мерцями, а свідками.

І я себе зустріну – квітами.
І буде Фауст. Буде вогонь до хмар.
Будуть поети й по мені. Будуть поети нині.
Тому тріумфально, під похоронний марш
Загорілися зорі в небесній книзі.

.....

І все-таки пройде пекельне літо,
Пекельне літо геніїв, нездар...
Огнем зістане те вино

столітнє,
Що вчора видавалось за нектар...

ALLEGRO

У ліхтарні всесвітнього міста
ростуть голоси
як липи на еспланадах кав'яренъ
Хаос камінь огонь
і над усім –
архангельська труба
Армстронга

Язичеське древнє тубільське вбрання
вривається в душу неначе нектар
щоб спалити себе
насправді

тільки в літньому небі
старий двомоторний літак
зависнув на крилах і падає
а над ним –
архангельська труба
Армстронга

двадцять років пройде
наче двадцять століть
я усіх пригадаю на імення
там я п'ю із живими вино
із Грицьком Чубаєм закарпатське вино
адже Ужгород все ж не Париж

андеграунд зі Львова –
Микола Рябчук
і Олежко Лищега –
не зречуся ніколи тієї пори
коли всі ми були як богове
не зречуся

що такий молодий ювілей у Скунця
тридцять три –
і вже він на Голготі
і живий і воскреслий Іван Каламар
денно й ноцно випитує час каяття
у тезка ув Івана Чендея

і Василь Басараб у блукальських огнях
геніальній дитині на хліб подає –
і не гасне вогонь у винарні

я прочитую зорі вже спалених літ
і мені з небесі вже махає рукою
вже за мене молодший Грицько

але там угорі
там річка небесна тече
над рікою ростуть голоси
як росли голоси над гірською рікою
там Грицько і Галина
Тарасик малий Соломія
там на березі неба і я

але в небі
двомоторний Левіафан
зависнув на крилах
і падає

мурашиний король
розкопав муравлисько зірок
і відкрився такий краєвид
ув очу

я сиджу у винарні
з краєвидом на муравлисько

і кидаю цигарку в вікно
що летить по параболі
й гасне десь наче зоря
у зорянім муравлиську
задихається
дюралевий Левіафан
а над ним –
валторни і труби і скрипки й гобої
п'ють небесний нектар
щоб спалити себе насправді
світлі духи алкоголю
вибухають фонтанами лип
і згоряють насправді

ALLEGRETTO

Незвичайний небесний концерт
Починає в мені оживати.
Знавіснілій і хтивий концерт –
Наче дух алкогольний крилатий.

Ти горів. Ти палав.
Не вписався в систему...
Вік жорстокий тебе записав
У жорстоку богему.

Тобі сісти ошую дано,
А тобі – одесную...
Як я п'ю із живими вино!
Як я милу цілую!

Я і демон, і бог...
Твої перса, і очі, й коліна...
Загубилось між зір і епох
І моє покоління.

Ще настане мій час,
І вже нас не поглине геєнна.
Прилетить і по нас
Наша птиця вогненна.

Лиш тебе я не стріну ніде.
Але нині я відаю, де ти...
Впала зірка в вино молоде, —
Пийте, браття-поети!

Ми ще справді орли.
Ми зчиняємо галас:
Україну не ми пропили,
А така нам дісталась.

Згоримо у пекельнім огні?
Так на те наші чащі богемні.
Як нам бути тверезими, — в вині
Відбиваються мури тюремні?

В алкогольнім чаду, в алкогольнім диму
Як я буду гріховно любити...
Люди — глина співуча.
Я знаю, кому
Їх людьми і належить ліпити...

ANDANTE

«Люди — глина співуча...» Отак одчайдушно ходять
за мною слова.
Кому ж я співатиму, кому я озвуся? Кому розповім ці дива?
І йду між дівчат, між білявих, між бестій-блондинок.
І зве мене на поєдинок
мій космос, заселений творчою глиною...

А ми навіть бога зробили людиною.
Наплювали в епоху нам, наче у душу.
І до чого тут одяг у стилі «модерн»?
Як мені вберегти своє тіло і душу? З ким любитися мушу –
в понеділок, найперший день?

Я іду як герой марсіанської хроніки. Я іду по планеті людей.
Але я захлинаюся власною пам'яттю в понеділок,
найперший день.

В перший день...

В перший день ми ще юні богове.
В день останній – усе ще не смерть...
Не клени, не клени молодої любови,
Не клени цей любовний концерт!

RISOLUTO SCENES PATHETIQUES

Боги на Олімпі співають?
Спиваються, –
Так тяжко, що їм і пісні не співаються.
А мариться край занебесний незвіданий
Та з атеїзму минулий урок...
І, може, зробили б з поетів ідолів, –
Ідолів роблять із кінозірок.
Віче мій змавплений, як нам прожити,
Як пережити нас нашим літам?
Можна мене і забути, і вбити, –
Я вже ніколи цих літ не віддам.

...І буде Фауст...
І буде огонь...

Вік, а чи крик людожерної хроніки?
Літо пекельне. Вино і вогонь.
Навіть в парламенті наче у схроні ти,
Як цих пекельних думок не відгонь
Червоне сяйво в синім небі зблідло,
Немов на небо хтось пролляв вино...
І все-таки пройшло пекельне літо,
І вже повік не вернеться воно...

Понад вертепи шикованіх готик
Стільки захмарної стало екзотики.
Ходить між нас учорашній сексотик,
Але між нас і сьогодні сексотики.
Вічно вони – секунди і секухи...
Але процокали в серці секунди.
Десь ти, любове, далека, сама.
Десь тебе вбила космічна зима.
Зимно пророкам нового Союзу.
Армстронгу зимно вже з власного блюзу.
Тямлю естрадників. Тямлю зрадників.
Тямлю й себе – був месія естрадником.
І не месія, предтеча, пророк,
Став я співцем віфлеємських зірок.
Став на коліна в молитві, у требі.
Боже, як ще не покинув нас ти,
На українському вічному небі
Божому сину зорю засвіти!

GRAVE

У ліхтарні всесвітнього міста
ростуть голоси
золоті й злотогорлі

а далеко отам на горі
соло вечора наших літ –
голос гобоя

там далеко на горі
кричать стадіони і площі кричать
переповнені в'язнями серця

і б'ють чемпіони
омонівських лав
кійками по серцю
неначе по м'ячику

а я відлітаю у зоряну ніч
мов привид огню
і сам я неначе ліхтарня

і тисяча тисяч сумних цвіркунів
ударять смичками по скрипках журби
на дні Золотої ліхтарні

бо тоді коли птах надвечір'я летить
відлітає ліхтарня неначе життя
та не гасне вогонь у ліхтарні

Постскриптум
Немов вино, у небі літ розлите,
Космічний пил моїх торкнувся скронь.
І все життя пройшло. Пройшло, як літо.
І я промовив: «Так, це був огонь».

І плакав я, що дні згубив безхмарні,
Що розгубив і друзів, і рідню.

І серце розірвалося в ліхтарні,
Щоб стало більше світла і вогню...

1972–1997

Banjo ... de Temps de la Raïton ardente
(своја најбоља споменичаре).
... небу, зврбим је со-

1

1
Вареник (шах зачіп)
І тінь моого відірвів від нього і пішла по небу, забрехти єс со-
бою свого блакиту/бо вони зійдемось у тій міті,щоб проложити
мить і себе, поєднавши біль розpacу і крик сорому, в повітрі моз-
/х пролунас крик живого вогню.../
...я вивів у собі художника, ~~комп'ютера~~^{північні} Смерть ~~відрод~~^{зарод} була без-
болясна...Віркіше, еміграція було болючим.Смерть застє без -
боягнє...^їого звали Аланом, і дерма, по його ім'я було ін-
шими.Те юнір хотіс, ~~головки~~^{і заскочи}, із біблейської
притчі, прийшов і поселився в мені, моїми руками викликаючи
подобу КОНЕК АДАМОВИХ з голубої глини, з червоном
го вогнютворіння...І виходив коні з вогню...
и я досі не знаю, мої вони,

го вогню творіння...! виходи!...
...А Ти взвела іх Адамовим пі, і я досі не знаю, мої вони,
чи коні моєgo біблейського прабатька, і взагалі пра...Не - як енето-
мія рап, спадковість дозволеного і забороненого: в тринадцятьу врій-
деш, і в інті дванадцять заборонено. І силует Дерева Добра і Зла
і силует людський із коней палав на вогні, щоб вийти з вогню людьми,
не подобами людськими...! Р мені оживав крик вогню. І голос глини.
І голос трави.

...І тінь моя відірвалась від мене і пішла по небу...

КОНІ АДАМОВІ

І тінь його відійшла від нього і пішла по небу, забравши із собою сяєво блакиту (бо коли зійдемось у тій миті, щоб продовжити мить і себе, поєднавши біль розпачу і крик сорому, в повітрі пролунає крик живого вогню...).

...я вбив у собі художника, – так пливли гіркі слова,
і це було лиш ХХ ст., з телевізорами і концертами,
і все було як міф. Смерть його була безболісна...

Його звали Адамом, і дарма, що його ім'я було іншим.

Та інший хтось із біблейської притчі прийшов
і поселився в мені, моїми руками викликаючи
подобу КОНЕЙ АДАМОВИХ з голубої глини,
з червоного вогню творіння... І виходили коні з вогню...

...А ти назвала їх Адамовими, і я досі не знаю, мої вони
чи коні моого біблійського прабатька, і взагалі пра... Це – як
анатомія раю, спадковість дозволеного і забороненого:
в тринадцять ввійдеш, і в інші дванадцять заборонено.
І силует Дерева Добра і Зла, і силует людський і коней
палає на вогні, щоб вийти з вогню людьми, не подобами
людськими... І в мені оживає крик вогню. І голос глини.
І голос трави.

...І тінь моя відірвалась від мене і пішла по небу...

СОТВОРЕННЯ АДАМА

А найперше чим бувши буве.

Гла ~~все~~ существо мое, чо може
тільки мене - праведник будь,

мудр вічне і щогодине.

Те відмінно в тій глини буве

Тайна сотворення гірка.

І торкнулася глини

рука

божеська!

...Ах незідо ти боже мене сотвори,

чи прирученність трав,

і землі-соторіні

і не знаєш, по твори, як ченакічно твори...

ЛІДИ-ГЛІНА, ЛІДИ-БОГИЮДИ - ГЛІДИ

і відлученя твої боротьби -

БУТЬ розсне, а не хзагвіді...

...З піндулевого лона землі

із волинного лона землі

вимиралось звірине чище...

Боже, боже ти відаєш і це!

Та в подобі звіріній правдига твій бур

ли прообраз твоєго супоков,

ІК ПОХОРОНИЙ ВАНРЕЛЬЩИК

ПУЧІ!

Загалом же я боже з твої/висоти

зум че реву говік антиліспутк з ~~смертним~~ росту.
і хотітесь риці -

ІК У СИЙ.

I
СОТВОРЕННЯ АДАМА

А найперше лиш глина була.
Та вже суджено так, що людина –
тільки глина в правицях влад,
мука вічна і погодинна.
Та відвіку в тій глині була
таїна створіння гірка.
І торкнулася глини
рука
божеська!

...Ах навіщо ти, боже, мене створив,
ця приученість трав,
і людей-створінь.

І не знав, що творив, й ненавічно творив...
ЛЮДИ-ГЛИНА, ЛЮДИ-БОГИ, ЛЮДИ-РАБИ –

як відлуння тої боротьби –
бути власно, а не взагалі...

...З яблуневого лона землі,
із вогненнного лона землі

випиралось звірине лицє...

Боже, боже, ти відав і це!

Та в подобі звіриній праангел твій був
як прообраз твого супокою,

як повторений ангельський
БУНТ!

Загалом же я, боже, з тої б висоти
вам не раяв повік антидиспут вести.
І ховатись у міф –

як у скит.

Може, ваша ЛЮДИНА
досі ще в глині
спить!

...як з'являтись вона зачала
(біла смута рамен і чола
райських притч, райських снів,
спрограмованих дій...

після інкубації в глині –
програма гріхопадінь...) –
з яблуневого лона землі
не сконавши в огні та в золі,
видиралося людське лице,
ой, то він із землі виростав,
виростав із-під рук божества,
вийшов з глини, присів і пішов,
мобби знов, що знайшов і полишив,
і тоді, і тоді, і тоді
до майбутніх болінь і падінь
він ступив в райський сад самоти,
що самотній і сам,
бо й самотність як сан, –
але він би не зміг не прийти,
не піти,
не ввійти,

навіть бути із богом на «ти»,
на цю землю він має прийти,
на цю землю...

II
ДЕРЕВО АДАМА

...першим було слово...
Біблія

...І глину взяв тоді Адам й зліпив
дванадцять коней з глини голубої.
І навіть сонця блиск пересліпив
холодним блиском плоті неживої.
Нарайв рай той блиск. До забуття.
Нарайв рай. Аж до гріхопадіння.
Немов передостанній день буття –
від сотворіння – перший день творіння.
А день ішов, і тінь свою лишав,
і полішав він коней глиняних...
І перший кінь уперше заіржав,
мов плач живих далекий відлунив...

III
СОТВОРЕННЯ КОНЕЙ

Перше коло – сумні вогнеблиски...
Ta вогонь – не усіх та й не мій,
видирають із рук василіски,
що встають з самоспалення змій...
І приймають на руки людинські
бога – сонце – із рук упирів...
Зостаються думки як чужинці
для людей після лука і стріл.
Bo й вогонь над собою не властен...
A з зеленого полум'я літ
стопалаючі ідолольські маски
безголово летять на Олімп...

І спалахує присмерк яскравіш,
і смеркає вмираючий день,
і на руку всесвітнього клавішу
завмираючу руку кладе.
Похоронну руку, як месу,
у якій – омузичений жест,
але з того (тиранського) жесту
виникає намислений жезл...
Чую я, піднімається в небо
крізь вогню невмирущий крик.
Най же затим вродився б навіть Каїн,
що мучить лоно спраглістю раїв.
...І вздріла:
рай, як привид той, зникає,
та відкриває більше, ніж таїть...

IV

ВУЛИЧНЕ ДІЙСТВО

По вулиці коні ходили
і архізелений Адам.
Навколо стоїчних будинків
в'язи водили тан...
На вулиці – Адам і коні
з очима самотніх звіряток.
Най збито підкови до крові,
аби на коліна не стати.
Дерева міські, що зачахли
від дня сотворіння самого.
Нелегко було їм змовчати
стовигласність лона земного.
Та жер їх вогонь невмирущий
за кожним, за кожним їх кроком...

Озвались порубані пущі
звірів померлих криком.
Та з хащ деревоподібних
з чужими найменнями «скіфські»
підковані травоїдні
йшли попасом по бруківці.
Навколо закинутих храмів
в'язи водили тан...
І плакали коні Адамові.
І плакав над ними Адам...

V

СПОВІДЬ НА ПЛОЩІ

На площах модернових міст
я волю і долю розтратив, –
не бог й не звеличений страдник,
який із собою таївся.
Неволя моя –

АЗ ВОЗДАМ!
Умерлі – назавше дані...
У кожнім мерці – Адам,
в мертвих конях – коні Адамові...

На площах модернових міст
мій голос і слід загубився.
Себе берегти я не вмів.
Та вбитий не самовбивця...

Або, може, і звір на ловця біжить
лиш тому, що той звір – убитий...
Може, бог наш од нас поспішить,
Може, й бог наш в єдинім –

ДОБІГТИ!

Ми летіли і стріл не зустріли,
але нас вичатовував лук.
І летіли натомлені стріли
крізь містичну побожну імлу...
Ой, збиралися луки державні...
Тільки раптом –
 і світ ізомлів,
тихо коні мої заіржали,
як Адамові – з-під землі...
А як вибіг з стрілецького бору
і припав на коліно стрілець,
закричала земля від болю –
з того світу спішив гонець.
Закрутілося вічне коло...
Та крізь дикий спасенний крик
обізвався господній голос
і осанну мені творив...
Голос новонароджених стебел
і крилатих невловлених риб.
Та з едемської тої неволі
переходить в муку земну:
тільки в голос трави нової,
тільки в крик нового вогню...

...А мені земля дала прозріння ще тоді, коли помаранчеві
райські дерева зникли за овидом світтворення як шелест
райських снів (а ти пригадай, як сліпці ведуть сліпих, –
і мужицький Брейгель як ДЕРЕВО відлуння).

...І наді мною райські сни, і червоний вогонь творіння
викликає подобу коней Адамових із голубої глини.

Ти не бійся, навіть якщо і вмреш, то збегни
ПД ШЕЛЕСТ РАЙСЬКОГО САДУ

що продовжувати жити – найжорстокіше самовбивство.
Але то – для кого як...

...А мене мчать коні Адамові, і щось кричать мені руки
людські з едемського вогню...

P. I мчать мене мої і коні Адамові,
I щось кричать мені з вогню якісь несподівані
люди, і руки їх... I щось кричать мені смертельним
криком коні крізь вогонь...
КОНІ АДАМОВІ!

1972

P. I мчать мене мої і коні Адамові,
I щось кричать мені з вогню якісь несподівані
люди, і руки їх... I щось кричать мені смертельним
криком коні крізь вогонь...
КОНІ АДАМОВІ!

Стихи 17 -

1972

Дмитро КРЕМІНЬ

Уважає

Д. Веселій

САД

/Симфонія/

Дмитро Кремін

ВИДАВНИЦТВО "Карпати"

САД

I МОТТО

Коли вже нема вороття,
Ні дому немає, ні саду,
Невже не зігріє життя
Маленьку нічну серенаду?

...Сад стоїть у небес на виду,
небо топиться в тому саду.

Над літами самої землі,
Над садами, де ми – все самі,
Усесвітній пустельник один
Над пустельністю наших годин.
Над хвилинністю наших імен
І над плинністю уст і рамен.
Понад пусткою наших бездонь,
Над плачем бунтарів і мадонн...

О прости нам цю пустку!

Прости,
Сад розлуки і сад самоти...
Твій гіркий, твій золочений плід
Б'ється в землю, неначе болід.
Як правічна античність –
Земля.

Ця самітня земля – замала
Для далеких біблійних зірниць,
Та близька для таємних темниць.
Стоймо у всесвітній ріці,
Стоймо – як всесвітні сліпці.
У ріці, що угору тече...

Де віднайдемо братнє плече?
Стоїмо у всесвітній ріці,
Безголові пророки, сліпці,
Що учора позбулись очей
У ріці, що угору тече,
І чужим вже не вірять очам,
І не ждуть, і не відають чар.
І не вірять у власні пісні...
Так сади, ці сади навісні
У моєму самотнім вікні
І в ріці всесамотній, на дні.
В моїх вікон немає очей,
Але річка угору тече,
То й силкуюся жить...
А проте
Вмерло сяйво моє золоте.
Тільки знову крізь кров і крізь леп
Просяває мій сад, мій вертеп.
І – без ляльок вертеп. А коли
Вже всі ролі у нім роздали,
Хай ти Цезар чи дяк-пиворіз,
А на сцену глобальну – не лізь!
Інші ролі там, інші вожді.
І нові там криваві вертепи...
І живими вмурowanі в склепи
Уchorашні пророки бліді.
Так і буде вовіки віків:
Голоси понад нами іржаві...
І задушені ми у державі,
І замислені тільки в бажанні
Наших немічних бідних батьків...

Усесвітня печаль немала
Вже всі ролі свої роздала,
Тим і встигла зіграти – свою...

Але знову дерева в саду
Видираються й німо кричатъ
Із небес, із посмертних свічад...
Так посмертний звучить вокаліз –
Із надії, із мороку й сліз.
Я кидаю авто у віраж,
А влітаю в соборний вітраж.

Де ти, юносте, біль мій і mrя?
Задихається

«Аве, Марія...»

II

АНДАНТЕ «АВЕ, МАРІЯ...»

Я загубився у чорному лісі,
Між деревами і світляками.
А ліс – у чорнім,
А ліс – без листя,
А в небі місяць – мов чорний камінь...
В чорній траві котиться камінь.
В чорній траві череп біліє...

I застеляю обличчя руками:
– Аве, Marie!
Аве, Marіe!
Аве, Marіečko, – понад містами,
I понад мертвими, і над живими.

Вже й понад нами, уже й понад нами
Летять чорнoperі страшні серафими.
Небо палає...
Небо – як пустка.
Попіл на варті заступить горіння...
Вмерти б, – а хто нам гріхи відпустить?
Аве, Маріє...
Всі перейдемо в загробні полини,
В чорні ліси самогубств на руїні...
Хто там співає «Аве, Регіна»?
Аве, Маріє...
Ніч проминає, день зазоріє,
Сонце всміхається звіру і птаху.
О, донеси і від мене, Маріє,
Пригоршу праху,
Пригоршу праху:
мертви
нікого
повік не засудять –
ні катя в туніці, ні в тозі жерця...

Тільки в печах крематорію
люди
співають,
хапаючись за серця...

III
ANDANTE
МАЄСТАТИЧНІ САТУРНАЛІЇ

Перший голос

Другий голос

Третій голос

Четвертий голос

А тепер – тільки сад, як непам'ять, у всесвітньому домі твоїм.
Сад садити – як дім запалити, тож одвічний свій сад запалім.
Дім – як сад твій, і що тобі треба – поразки?
У соборі літанія лине твоя...

У божественнім храмі молилася не раз ти,
Але змила молитву із лицу віків течія.

Наслухай, наслухай же маленьку нічну серенаду,
Наслухай, наслухай же вітальну божественну ніч.
Двоє божествених дерев із померлого саду.

ПЕРШИЙ ГОЛОС. Поночі він схопився і заплакав. Йому
ввижалися вічні сліпці, які простують у вічність із своїми
сліпими поводирями. Вічні сліпці, транзитні.
Дві ріки злилися водно й завирували довкола.
Голова оберталася довкола своєї осі, як глобус...
На синьому тлі глобуса застигали вітрильники, простували
сходинками паперті до неба біlosnіжні собори із золотими
глобусами бань.
О саде душі моєї, соборе!

ДРУГИЙ ГОЛОС. А соборні свічки співають – «Ісайя!»
Забутому саду, соборному саду – «Ісайя!»
Собор, наче свічка соборна, горить і згасає.
Ісайя!

І білість зимова – як викрита змова.
І стан твій, і голос, молитва і мова.

Як викрита змова – зима златосяйна...

Ісайя!

Соборні свічки розгоряються й гаснуть...

Закінчуйте вчасно!

Та б'ється ріка в білий берег зимовий.

І на плащаниці твій лик пурпурний.

А ми потонули в невірі, зневірі.

В саду, в Пантеоні Любові дерева стинають.
Це вічна Голгота, наш сад Гетсиманський, кого розпинають?

ТРЕТИЙ ГОЛОС. Уночі до мене прийшов бог – сяючий,
як сад. У білому,

як собор. Я не смів і глянути йому у вічі.

Прийшов до мене бог, а може, то був усесвітній нічник.

Сад упав на коліна.

І я на коліна упав, наче сад.

ЧЕТВЕРТИЙ ГОЛОС. У саду – тиша. У саду – тихий блюз од
початку світа.

Як початок од стін.

І тоді я збагнув, кого мені не вистачало все життя.

Пустелі?

Ні.

Не вистачало голосу Господнього – для всесвітнього нічника,
і голосу голосів, і пісні пісень.

Опівдні віку, в полуденний скін саду св. Себастяна...

IV
ALLEGRO GIOCOSO
ПОЛУДЕННИЙ СКІН СВЯТОГО СЕБАСТЯНА

на зеленім стовпі серед площі – очі мої на стовпі
самота обкладає даниною всіх – стіл і стілець
вікно на площину і вікно всередину будинку
вікно в сад із намальованими деревами птахами квітами

оддалік гейби в затінку райського саду сиве подвір'я як сиве
повір'я про середину світа а отже середину площи
середину дня

співати співати співати

співати – полууденному світу і полууденному сонцю
і волаючому в пустелі і волаючій пустелі – співати
співати співати співати

співати –
маршовим колонам стрільців що ростуть од собору
як од маєтного осередку днів нашої пам'яті
пам'яті наших днів

співати

соборна площа як усесвітня пустеля
і сонце над головою

тільки вікна тюрми що навпроти здогадуються про прихід
пустельника його нашестя
і сонця над головою

августійшого білого дня зачинає звучати соборна площа
і сонце над головою
його пресвітлість «се людина» Ніцше – і сонце над головою

—

його пресвітлість у багатьох августійших які на колінах стоять
собор мовчить але в магнітофоні виростає мій голос –
і сонце над головою
виростає мій голос із спогадів пана імператора і пана слуги
голос імператора що ставить народ на коліна
голос божий який піднімає народ із колін
а отже слугує народу
коліна пустельників згидаються і розгидаються за повелінням
господнього голосу
легіон голосів устас над пустелею із сонцем над головою
мовби глас волаючого в пустелі всесвітнього пустельника
легіон голосів а отже один виростає з господнього голосу
тінь усесвітнього пустельника виростає з господнього голосу
виростає зсередини всесвіту але й світу давно вже нема
тільки стріли летять до розп'ятого стрілами Себастяна
який і не думає стати святым і тим паче на дереві
і немає пустельника і немає міражного саду поза овидом сад
а міраж видається садом і стадом яке іде до води але до стіни
доходить
до стіни «се людина» Ніщше і сонця над головою

в непам'яті нашій змія води і луна води
старовинний автомобіль катафалк із невизнаним генієм
всесвітній пустельник іде до води
заспіває пустеля «Радуйся» – даю тобі плин води
в окулярі бінокля
радуйся радуйся радуйся
крилатий зелений коник день у день скаче по дзвінковому
люстерку
автострадою наших літ усе скаче й стрибає дурна сарана
із патентом людського імення
як створення світу – першого дня настає передчуття всіх семи

а дурна сарана вже стрибає в палаці генсека президента
скаче коник-колібрі за маршрутом «непам'ять вітчизни – прем'єра
голос господа лине до всесвітнього Себастяна
що стріл дочекавсь на стовпі

співати співати співати
за осанну плину води зачинається правий берег –
як берег свободи
а людину уже розіп'ято на площі старій на стовпі
скаче коник-колібрі комонний омонівець смерть на стовпі
і на площі святої Софії
так це наша земля Україна цей спалений сад
із хрушевими а не хрущами
навіть пташка мала каганович і пташка кравчук
і двоглавий орлице кучма –
як відлуння води ув оазі а до нього прямує зачумлене стадо
потоптивши пророка свого на стовпі
не пішли ви побігли на вас уже сталін не гляне
замуруйте хруща в мавзолей
тінь моя виростає ізсередини площі але мене ще немає
із самітнього саду крадеться дітвак як лилик і самотній нічник
навздогін дітваку

на соборній на площі очі вовків на стовпі
полудення
ясного того полудення тінь усесвітнього нічника
обертається в стовп усередині всесвіту площі майдану

із землі єси в землю й повернешся

все йде по колу то й коло довкола нас іде
все йде по колу – собори й дзвони і очі вовків на стовпі
тінь пустелі голос волаючого в пустелі пустеля голосу
наче флейта Сковороди

флейта співає співає
та до нас не летить уже голуб із оливою в дзьобі
і немає стрільця що голубку убив і голуба вбив у саду та у лузі
і летить потаємна стріла в моє серце
і розстріляно вже св. Себастяна

а крилатий коник а коник усе все ще скаче один по дзвінкій
автостраді

та стріла що летить до стрілі й на межі золотого свічада
зустрічає спасенних смертників що по колу ідуть
і стрічає розтринькану волю свободу води для пустельника

Я – пустеля
всесвітній пустельник що зрікся людської хвали задля
відлуння води

і відлуння води посередині всесвіту

Я – стадо іду за відлунням води та від мене тікає міраж
і міражна оаза у звіра в очу

радуйся
радуйся саде часу гетсиманського плодоносіння
радуйся радуйся радуйся
співати співати співати

V
МОТОТЕКСТ ПРО МОТТО

Які ці скрипкові жалі!
Стойть при душі костомаха...
Не вбий!

Дай пожить на землі,
Де дівчинка гратиме Баха,
І Моцарта флейта, і гра
Життя, що і скінії рада...
Яка молоденька, –
Стара
Маленька нічна серенада!

VI
RISOLUTO
СОБОР САДУ

У притворі собору –
Крипти спалених стін.
Заспіває соборна свіча,
І навіки:
Білі стіни білють прабілістю тіл,
І співають осанну невисохлі ріки.
Отче наш на землі і на небі...

Назад
Вже мені вороття-повороту немає.
Вийде янгол із саду. Навколішки – сад.
І палають свічки у тунелях свічад.
І мале янголятко мене обіймає!
Я виходжу із храму, заходжу до саду,
Наді мною пратемні літа – мов сичі.
Я віддав за маленьку нічну серенаду
Світоч моцартіанства, мов сяйво свічі.

А собор
Соборує на площі великого міста.
А собор прозирає віки золотії...
Слався,
Слався вовік,
Українська гірка реконкіста,
Повивальнице духа,
Побивальнице людства на паперті храму Софії!

А на вулиці плаче жебрак
У фраці й манишці,
Біля ніг його – чорний футляр,
І скрипка в футлярі, і смик...

В якій це країні?
В якій прочитаемо книжці?

В якій се тональности плаче старий чоловік?
А дівчинка поряд не плаче.

А дівчинка грає на скрипці.
І сонце гаряче

Горить на незайманій пипці.
І зринає під пальцями:

– Ти-ли-ли, ти-ли-ли, ти-ли-ли...

Жебраками й блукальцями

І в господа ми не були.

Жебрак ув обмотках,
Ув обносках аристократ...

А скарби Полуботка?

А золото Карпат?

Це Софія, це Київ – і Зміїв, і Віїв.

Це чекання касогів, чекання Батиїв.

Ця кварцяна сволота, омоноще п'яне
Б'є усіх навмання...

Придивись, придивись, придивися, Богдане, –
Ти немарно пришпорив коня!
Не яксь там Італія –

Журавлі українські над нами ячать.
І Карпенка Віталія

Вчити музику часу омонівці вчать.
І, ментівським кийком поціляючи в очі,
На відъомські поклавши кийок весілля, –
Б'ють мою Україну,

Яка проти ночі

Є дружина у друга мого Василя?

А були ми не кури – орли,

А бажали добра ми народу...

– Ти-ли-ли, ти-ли-ли, ти-ли-ли, –

З підземного переходу.

А було...

Солов'їне пили ми тоді молоко,

І, господнє зневаживши око, –

Поставало для нас над усі рококо –

Українське бароко!

...Брама сяяла золота.

Дзвони бамкали міdnі.

Українське бароко.

Літа

Магдебурзького права у Відні

І хренбурзького права в Москві,

І такого – в степах України...

Досі, досі в іржавій траві

Лебедіють соборні ці стіни.

Коні царські. І рейвах, і швах.

Голоси самовбивчі...

І під регента впевнений змах –
Заливаються півчі.
А тепер, після мук і одмін,
Солов'ям не озватись.
Прозирає з розтерзаних стін
Візантійськими ликами святість.
Прозирати і нам довелось
У безодню неволі і чести,
Де хреста український Христос
На Голготу не може донести.
Але чую на древнім валу
І в пічному склепі
Не анатему, а похвалу
Іоанну Мазепі!
Пролітають літа.
Проминає неслава і слава...
А конаємо обіч хреста,
Як Варава і Сава.
Але там, вдалині,
Ти з'явилася, дорого...
І горять на стіні
Грізні очі святого!

VII
GRAVE
СЦЕНА ВЕСІЛЛЯ В САДУ

Над сади і сліди мої сад-пантеон.
І ромашки гадають – півспалах, півтон:
– Любить... не любить...
Лю...

Над сади і сліди, над сліди і сліди
Білі янголи вийшли з нічної води...
Любитъ? Не любить?
Лю?..

Сім утоплениць білих по саду ішли.
Скатертями застелені білі сади...
Любитъ... не любить...
Лю?..

А в країні далекій – степи, степи...
Постинали дерева... Стовпи... Стовпи...
Любитъ? Не любить?
Лю?..

Закричав білий янгол: з'явилася жива
На тарілці відрубана голова.
І спитала усміхнена голова:
– Ти жива, моя мила? Ти все ще жива?
Суламіф, Соломія, вода і трава...
.....

Любитъ... не любить...
Лю?..

VIII
ALLEGRETTO
ПІСНЯ ПІСЕНЬ САДУ

Ти знову озиваєшся мені
І знову не накличешся мене...
Чи не тому твій голос посумнів,
Що й він невічно, що і він мине?
Я не забуду...
Як тобі самій,
Коли в тобі мій голос оживе?

Над білим садом дівич-голос твій,
Як птах співучий, молодість позве.
Нас лодія непам'яті несе,
Де дівич-голос твій і голос мій...
А сад співає, наче сад пісень,
Співає сад, бо ще не онімів.
Співає сад, бо ще не оставпів,
Як я – в полоні горя і біди...
З Гераклових стовпів серед степів
Мені вже сяє вічність. Назавжди.
Води живої, грішного вина
Подай мені – за всі гіркі літа.
Хай буде так: і бог, і сатана,
У небесах – колиска і труна,
І тільки ти навіки золота.
Візьми мене за руку й поведи...
За овидом блудних синів, за ним
Зістаємо стовпом трави й води.
І добре ще, коли не соляним.
А за тобою остигає й слід.
Вже ти по той бік суєтності йдеш,
І ти до наших золотих праліт
І далі вже, і ближче не стаєш.
Ти говори до мене, говори.
Нехай і не про мене – все одно.
Твій білий сад приходить до води,
І йде, і опускається на дно.
Мене любила жінка не одна,
Та всі чекали золота й руна,
Яке таке ж і справді золоте.
Руна немає. Тільки сад цвіте.
Не вибираю між явою й сном.

Не вибираю тліну і зела.
Забутий сад квітує за селом.
Але стежина терням поросла.
Мої герольди, городи і гради,
І річка Геракліта, й суховій..

Маленької нічної серенади
Відлуння у гіркій душі моїй.
Та понад садом, понад нашим раєм,
Як небуття і як буття твоє, –
Пресвітлий голос твій мене карає,
Ні жити, ані вмерти не дає...

IX
ALLEGRETTO
САД-ПАНТЕОН

САД між землею і небом ніби міст підвісний
ніби міст підвісний провисає між небом

і долом земним

наче міст на землі не зосталось

САД наче міст на землі не зосталось
а сад

уже спалено

не посаджений – спалений сад

САД як маленька людина загублена в антисвіті

САД над садочками гетсиманськими і над ночами
які почалися з колін

САД або відзеркалене люстро в якім відзеркалени
вічні дерева приходу

САД і в нім збунтувались дерева і спалені і забуті
і бунтують сади ще неспалені і бунтують

однайдені в бунті

САД як сад потопельників і воскреслих дерев і людей

САД –
сад маркіза де Сада зниклого
нам у сад одчиняються вікна
і встає у вікні як фантом
сад божественний
сад-пантеон
із печалі горить ніби хмиз
сад
із сонцем що впало на низ
і кидає мов птах висоту

спотикаємось о пустоту
сад мій спалено сонцем дотла
та довкола – дерева тіла
невідомих таємних людей
і соборів без вікон дверей
і горять на останній межі
вітражі
вітражі
вітражі

X
ALLEGRO GIOCOSO
САД УСЕСВІТНЬОГО НІЧНИКА

І всесвітнє вікно, що прочинене в сад.
І солодке цвітіння, й гіркий його плід...
Золота моя юносте, я тобі рад.
І – осанна вікну, що прочинене в сад.
Ах, як жінка кричала!
І чулося:
– Hi!

Не давалася жінка – я брав силоміць.
І вона – заспівала! Собі і мені.
І відкрила вікно для страшних таємниць.
І прикликала звіра, що в кожному з нас
Причайвся і жде, що прийде його час.
І той звір причайвся у кожнім вікні.
І ніколи, ніколи цього не забудь.
Шепчуть губи гріховні розпачливе:
– Hi!

Але перса, і лоно, і очі:
– Здобудь!

І гнучка, мов ліана, і гінка, мов змія,
Каже «ні» її мука...

А пристрасть:
– Твоя!..

Ти очам, ти вустам, а не слову повір.
Кожна жінка чекає – прийде її звір.
І настигне її, і здобуде її,
Заведе ув екстазу шалений танок...
Навіть звіру співають тоді солов'ї,
Коли нам одкриваються лона жінок.
Там і сяйво зорі, і відлуння води.
Ніч любовного шалу, молитви, гріха...
Там за ніч розцвітають і в'януть сади.
Там зелена оаза й пустеля суха.

Але якось до тебе прийде чоловік...
Чорний бог самоти!

Усесвітній нічник.

І тоді вже не кайся, не плач і не клич:
Бог розплати приходить у зоряну ніч.
І налякані тіні великих дерев.
І страхітливий плач пересохлих дверей.

За гріховну цю плоть, за гріховну цю хіть, –

Чорний,

Чорний нічник на порозі стоїть.

Усесвітній нічник – це покара і мста

За гріховну любов, за гріховні літа.

За пропащу любов і гріховну любов

За чорний, чорний нічник і до мене прийшов!

Ти до слави й жінок, і до радості звик?

А тебе вже чекає страшний чоловік.

...Стало жахно мені, як опівдні сові.

Він промовив:

– Ти генія вбив у собі.

У гріховній любові, у грішнім вині.

І належав ти богу, а будеш – мені.

Я сказав:

– Я до тону такого не звик.

Що він хоче від мене, страшний чоловік?

Він сказав:

– Недаремно знайшов тебе я,

Це тебе загубила гордіня твоя.

Я не раз і не два подавав тобі знак,

Бо ж, убивши себе, ти стількох повторив...

Пам'ятаєш, і плакав ти, наче дітвак,

Як уперше до тебе я заговорив?

– Усесвітній нічнику, – я мовив йому, –

Йшли в донощики друзі, я йшов у корчму.

Натомивсь од утрат, натомився від зрад.

Але я посадив – і не дерево, сад.

Є країна у мене, і сад мій, і син...

І скопив свою голову в руки.
Один!

Я зажився на світі? Прости мені, вік.
Був я богом, а ти мені крила попік.
Прощавай, моя Ольві!

Бачиш в очу,

Як смиренно я крила свої волочу.
Але те, що люблю тебе дуже давно,
Винуватий не я, а ольвійське вино.
Я зажився на світі?

Та в час-часолет

Сходить профіль твій гордий із древніх монет.
Мов жебрак, що продав і пропив тайну,
За старою копійкою крила тягну.

Але те, що люблю тебе дуже давно,
Винуватий не я, а ольвійське вино.

Вороги на кургані?

Нога в стремено!

Та мене повалило на землю вино.

Це воно чарувало лиманські вали.

Це воно продавало чумацькі воли.

Це воно марнувало високе чоло,

Аж не стало Вкраїни, немов не було,

Як не стало і Ольвії в цьому краю,

Де на власних кістках пізвотлій стою...

Та мене вже не купить, бо я не дітвак,

Ні стамбульський гарем, ні московський кабак.

І ніяка метіль уже нас не змете.

Байда я усесвітній, але без гріха...

Пригортую волосся її золоте,
Бо ж я Байда, я сад, а не пустка суха.
І не плачу, хоч рани не раз заболять:
Досі вражі гаки із-під ребер стримлять.
Не за гріх, не за гріш, не за підлу хвалу
Я страждаю, та я добуваю стрілу:
 а як стріло – царя вцілю,
 а царицю – в потилицю,
 їхню доньку – в головоньку...
Та й подамся додомоньку.
І за Байдину покару
Привезу домів товару.
І повернуся назад, –
У всесвітнє вікно, що прочинене в сад.
І цвіте мені сад мій упродовж століть.
І всесвітній нічник на порозі стоїть.

XI GRAVE ОСТАННЯ ПСНЯ ЗИМОВОГО САДУ

Голоси із того світа
Перейшли у білий крик...
І прийшла зима без літа.
А здалося – льодовик.
Відболіли і відбігли
Дні на горе і біду...
Всі дерева білі-білі
У зимовому саду.
Полетіла з вітром лютим
Неприкаяність сама.
І над білим-білим літом
Насміхалася зима...

І від крику білих коней,
І від неба до землі
Закрутилось біле коло,
Біле колесо зими.
Льодолюди, льодолюди,
Стріну їх – і пропаду...

І ходив по селах лютий,
І в оселі, і в саду.
І за вітром, як за мітом,
Наші білі імена...
І була зима всесвітня,
Біла-біла, як стіна.
І дерева, як на старість,
Йшли до іншої землі...
Йшли дерева...
Та й зостались
Вікувати у зимі.
Чи когось у полі вбило,
Чи про сад свій хто забув...
І тепер у світі біло,
Як у вічному саду...

XII ANDANTE ПЛАЧ ЗА САДОМ

У ніч літургійну, соборну, причинну –
Ввійду до собору і браму причиню.
Без гніву й печалі, й трагічного жесту, –
Радію відходу,
Відходу-пришестю.

Мій боже верховний, рятуй нас од мору,
Осанна, осанна соборному хору!
А ти, моя мила, стрічаєш немило.
Свічок не потрібно...
Життя доторіло.
Тебе не украдли, мене не украдли...

Засвітяться вікна, як телекрани.
І вдарять органно два зболені храми,
Розчиняться брами останньої драми
І ніч пересвітлять, і болесті спалять...
Вічна пам'ять!

Ми підем: у тернах душа, а не нозі –
Соборної ночі, соборної ночі.
А день не навіки, а ніч – не навіки...

Божественний сад
Починається з вікон.

І, просячи моці
Пресвітлому богу,
Ідуть од порогу.
І поки не звикнемо
Бути навіки, –
Зачинені вікна.
Зачинені вікна!

1972–1997

На веранді в І. Чендея у колі з М. Чендеєм і М. Матолою. 1972 рік

ПТАХИ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

I

Птахи із неба падали й кричали.
І з ними небо падало наниз,
Як небо їх крилатої печалі
Над одинокістю порожніх гнізд.
Птахи набралися у польоті моці,
І крик їх – наче поклик далини...
Та, летячи і падаючи мовчки,
Вже мовби небом зістають вони.
А понад нами їхній крик вознісся...
І вже щоразу близчає луна.
То кличуть нас ячанням вітру гнізда,
Немов неопалима купина.

1972

II

Зійду із авта – й не ступлю ні кроку.
Така чужа ця вулиця, і я...
Перейменуйте знову на Високу!
Верніть Високій вулиці ім'я!

Лаокоона обплітали гади.
Адам сконав за первородний гріх...
Ta світло непогасної лампади
Із вулиці Високої – для всіх!

Іван світив...

Його чекала плаха,
Ta він повзучим говорити смів,
Що Бог створив і гадину, і птаха,
Але у нього серце – для птахів.
– Усіх птахів? – питала чорна галич.
– Нас ненавидиш? – сикнула змія.
– Усім вам доста Згариць і Пригариць,
Ta спів і сик усе ж не плутав я.
Ви божі тварі, ви ні в чім не винні!
Ta жаль бере, що тяжко солов'ю
На рідній, на зеленій Верховині,
Де в птичих гніздах вивели змію.
Не бійся, змію, я тебе не вдарю.
Були стоглаві, але й тих простив...

III

А ти, мій тезку, Іване Каламарю,
Зі свого серва гадів напустив!
Твої серпи і молоточки ржаві.
І ти, мій брате, наче змій-стоглав...

IV

З Павличком про Чендея у Варшаві
Я в королівськім замку річ тримав.
Під небом синім, золотом жовтневим,
Що опадало на чужі дахи...
Там плакали вигнанців-лемків меви
І плакали Чендеєві птахи.
Раділи ми птахам у світлім леті,
Схиливши в тузі душу і чоло.
У королівськім замку на банкеті
Карпаторосій поряд не було.
Була Вкраїна, – та, яка щокроку
Іде крізь гвалт імперський і аврал...

V

Я віднаходжу вулицю Високу:
При чому тут, і справді, генерал?

1992

VI

А генеральська слава – теж омана.
Іван Петров. Солдатський вус. Пенсне.
І він з опальним іменем Івана
Заснув навіки, де й Чендей засне.
Письменники опальні, генерали,
Які ішли в огонь, в опалу – теж...
Їх імена ми в книгах видирали,
Та як од серця пам'ять віддереш?
І треба у вогні шукати броду,
Перемішати все – вогонь і лід...

VII

А білі чайки знов лятають зі Сходу.
А білі чайки полетять на Схід.
Та вище, вище, аж до хмар вознісся
Палаццо – модернова дивина...

VIII

Так птахи повертаються у гнізда.
Зелена Верховина? Це вона!
Ти там лежиш, безсмертний лицар слова.
Тебе завіє не одна зима.
Кальварія, а може, Ясенова?
На Байковому місця нам нема.
Новітні у Європу пруться газди.
А нас нема, неначе ѿне було.
Прощай, Іване!
Наші ватри згасли,
Але світили на усе село.
І птахи в леті не втрачали сили.
І не лякали гербові орли.
Тепер барвінок криком із могили
Прослався шляхом, де і ми пройшли.

2010

ПАРАНОЇЧНА ЗОНА «А»

ECCE HOMO

такого сумного пекельного літа вибираю між світлом і тінню
бо вони – вертикалі: бачу високий будинок із портиками
де колоратурне сопрано звіздаря Гемі
там оголені зорі й жінки до половини живі
мармурові – до жіночого встиду
вони на високих постаментах
вони б'ються на списках і нутроці їхні летять
як риби крилаті в повітрі:

зачинається вік звіздарів зачинається вік надвечірнього серця

Я – Антигаліей

мовлю що земля зупинилася бо вона дуже уважна до божественних жестів кібернетичної інквізіції

Я Антигаліей кажу що земля зупинилася отакого

земля ця безплідна – то місто то сад
отакого сумного пекельного літа шукаю сад
але бачу я тінь свою що крадеться поза деревами
мій улюблений чорний кіт у циліндрі – се тільки

що варте неонових сліз запрограмоване креслення

я не вірю що він – се вік я завше прагну рожевого «удосвіта»
«удосвіта там де марева крикнула жінка самотня
а сніг так білів за вікнами»)

параноїчна зона «А» –

сумний пекельний вік самовбивць із країни Удосявта
мерці посинілі й розпухлі летять на сріблому літаку
але розбиваються руки їх об срібні дошки похоронні
і кричать вони і кричать своє запізніле

ECCE HOMO

XX вік. ХХІ вік побутування двійників – у мені

У літаках загиблих і срібних

параноїчна зона «А» –

у спалаху прожектора бачу радісну танцівницю

удостоену оплесків кібернетичної інквізиції

она танцює й сміється до залі але вже вона летить

але вже вона в літаку що не повернулася

параноїчна зона «А» –

сріблі літаки як літаючі ящури як літаючі динозаври

я геть вимучив плоть свою від посмертних забаганок

тих літаків померлих

параноїчна зона «А» –

де я думаю: в цьому небі так багато красивих покійників

А потім я йду на голос надвечірнього марева

замислений стоїть чоловік у саду під високим зеленим

деревом

о плодами із цього дерева годують

лише немовлят

і дивиться він на дерево очима немовляти

благаючи:

пташко, зайди!

та під деревом тим замело плодів але забагато покійників
і замислений стойть чоловік у саду під високим зеленим
деревом марева

і високими сходами йду до звіздаря Геми що вже удоєвіта
і на сходах б'ються риби й кричать голосами людськими
і кожна риба крилата має очі рожеві як очі немовляти
ув алкогольнім повітрі споєно тисячі риб

параноїчна зона «А» –

люди живуть табунами і жінки виплакують дітей
народжених від літаючих параноїків

хтось із них покаже на обличчя
у траурній рамці
на обличчя у траурній рамці – обличчя лежить на дорозі

по тому обличчю ходять ноги й колеса
місто із автами полісменами космольотами міражами

динозаврами і т.д. –
летить на срібному літаку що не повернувся рівно рік тому –
той літак як всесвітньо відомий чорт що так схожий
на актора з театру тіней

а

над

туманними

обсерваторіями

світить висока зоря облітання –

там спалюють поета із палаючою головою хлопчика

на високій зорі облітання обличчя мое

воно плавиться

в цьому пекельному літі

параноїчна зона «A» –
де всі кажуть –
утоплені і покійники із літака
La strada з обличчям моїм
я кажу – поет народився є і ходить невпізнаний
і тому над туманною обсерваторією спалюють поета
із палаючою головою хлопчика

БУНТ ПАРАНОЇКА

Хто у труні, хто за труною –
всіх возять авта параноїків
але міської божевільні
ніхто у місті не минає
марева...

1

літнього вечора у міському параноїчному гаю з'явилося «A»
дерева-параноїки трави квіти забагли його зловити
і відправити в міську божевільню – прибігла жахна
зелена машина обізвавшись до дерев симфонічним гудком
(дерева заплодували)
із машини вийшли двоє te deus ex machinae у цивільному

2

хто у труні хто – за труною всіх возять авта параноїків
але міської божевільні ніхто на світі не минає
марева

3

в тій машині відходить «А» – сумним золотим ізгоею
але це певно параноя –
і параноїки біжать їй навздогін як звірі

4

поверталось авто з божевільні

5

і тіла моєї половини повинна напріяла параноїчний сад
відділилася тіла моєї половини –

а ноги незрушно стоять
я хочу тікати – до мене двоє з машини ідуть.
Це бунт параноїка. І як мені бути? Це бунт параноїка, бунт!
Я знаю в міській божевільні мене параноїки в'ють.
Та як мені бути? Це – бунт параноїка. Бунт.
Авто однокриле! Ти віриш в параноїчний бунт,
та спинилася тіла моєї половини –

а ноги за ними ідуть
я хочу тікати над реготання півтіл у гаю звисаючих
я хочу тікати – в людей бо обличчя заячі...
І хто їх ліпив – звіздарю Гемо?! Святий Йосафат?
Відділилася від мене тіла моєї половини –

а ноги незрушно стоять.
Ведіть мене, кажу, – ведіть до найбільшої в світі повії!

6

Поверталось авто з божевільні

7

7

побудую трикутний будинок як замок поселю в ньому поета
гермафродита і звіздаря – серед того трикутного замку
камінний колодязь і в ньому сифілітичні наяди
звіздарю звіздарю прибий мені серце до каменя – зірками
а бороду – до овиду хай палає в огні той трикутний хрест

8

над гаєм параноїчним трикутний знак поета –
сині сутінки вечора
над гаєм параноїчним муравлісько небесних зірок
о приходьте до мене у гості я вас чекаю
і руки опускають на плечі
на небесні плечі зірок на небесні плечі зірок
і мабуть усе це вам буде знайомим –
я – і ECCE HOMO.
Над гаєм параноїчним летять сорочки недільні.

9

Поверталось авто з божевільні

10

Поверталось авто з божевільні
І тіла мого половина повинна намріяла пааноїчний сад
Відділилася тіла мого половина –
А ноги незрушно стоять!

Спинились жахні ноги... дим... дим... дим...

I перший удар! I другий удар!

О паранойку! Ти – гермафродит

а тебе опівночі душить в обіймах звіздар!

«О, нарешті, – він каже. – я в найбільшої в світі повії!»

Поверталось авто з божевільні.

Та повія по пояс в воді. Надвое ділять повію ту хвилі.
Поверталось авто з божевільні.
Одна половина –

Гема-віздар.
А половина друга – жінка свята як із ікони –
ECCE HOMO!

У зеленій спідничці яви, де сприймають квітіння і зв'язлість,
я крадусь наче тінь, наче тінь по власних садах,
де по пояс в воді над реальній –
Гема-гермафродит-звіздар.

I як я повірю в містерію світу гірку?

Я – бунт параноїків на похоронному літаку, я хочу тікати,
я не... Але з'явився з авто одинокий янгол, і тому коли
Душу мою судомну несли янголи – сорочки крилаті недільні,
із реготом параноїків: ECCE HOMO!
Поверталось авто з божевільні.

FINALE ПАРАНОЇЧНОЇ ЗОНИ «А»

А – то початок параної...
Вона ні мати, ні жона...

О параноїки-ізгої в параноїчній зоні «А»!

Вони вмирають поодинці, їх не рятує множина,
їх сповиває в білий саван

параноїчна зона «А».

Рожевоокий параноїку! Од смерти руку відведи!

Крізь нас летять, і білий саван вкриває синій стан води.

Але щоночі, як із неба наш тихий демон прилетить,
ми кричимо, неначе риби, ми прозріваємо на мить,
ми кричимо, неначе риби, сумні, як одностайна тінь,
у велетенському циліндрі, неначе й демон відлєтів.

Де роботи, як марсіяни, де світла молодість вина,
де – без грудей – красива жінка –
параноїчна зона «А».

I, мов глобтроттер Біллі Грейем, месія серць і серце ніг...
У небі – янголи у білім!
О янгольський пречистий сміх» –
немов скелети в аудиторії, де чорна тиша і хорал...
ми відлетіли, наче янголи.

I параноя – то фінал!
Фінал і зникнення, й появі, де світла молодість вина...
Жіноче тіло величальне –
параноїчна зона «А»!

Жіноче тіло величальне! Жіноче тіло! Тіло – бог!
За співжиттям одностатевих я сподівався щастя двох,
та мовить
голос величальний своє забуте:
'«Зупинись!»

Як роздягалися смереки, показуючи нам стриптиз!
Як роздягалися смереки!
Так відкривався материк!
О як померти параноїку, щоб все життя – в останній крик?
Як зацвітають орхідеї!

Хто б світло їх вночі пізнав!

Ідея фікс рожевоookа –
параноїчна зона «А»!

Але щоночі, як із неба наш тихий демон прилетить,
червонооким олеандром він понад нами прошумить!
Червоноокий олеандре! Червоний звір, чий зір – війна...
О скільки крил шумить опівночі

в параноїчній зоні «А».

Як тихо демон відлітає! Як тихо крильми б'є стіна!
Як олеандр червоноокий –

параноїчна зона «А»!
Циліндр! Метелик! Орхідея! Як у краватці «ескімо»...
Ми відлітаємо опівночі...
І летимо... і летимо... Ми відлітаємо як демони...

А де вони?

Ми кричимо, неначе риби, ми перевтілюємось в риб,
рожевоокі параноїки...

І все життя – в останній крик!

Над чорним небом – чорним небом
як олеандр із чорним німбом

параноїчна зона «А»...

Параноїчна зона, де ми? Горить стоповерховий дім!
По нас летить наш тихий демон.

Ми відлітаємо...

Летім!

1973–2010

МЕМОРАНДУМ ГЕРШТЕЙНА

Документальна поема

«Меморандум Герштейна» – поема антифашистська, поема-інвектива...

Гортаючи сторінки одного із часописів, я натрапив на дуже дивну історію. У ній розповідалося про долю людини у фашистській машині смерті – історія повчальна і трагедійна. Розповідалося про Курта Герштейна, який пішов служити у війська СС з одною метою: викрити перед людством страшні злочини фашизму, який прагнув до масового винищення людей. Інженер-сантехнік за освітою, вихований у релігій-ній бюргерській сім'ї, Курт прийняв це рішення не зразу... Безпосереднім поштовхом, який спричинився до вступу його у війська СС, була смерть рідної сестри. Молода жінка хворіла психічним розладом і, як дізвався про це Курт, була знищена, у відповідності з програмою «Т-4», програмою масового знищенння «зайвих ротів» – божевільних, калік тощо. Цей дияволський план був підписаний Гітлером у 1938 році, напередодні нападу на Польщу і початку Другої світової війни.

Штурмфюрер (лейтенант військ СС) Герштейн служив у сантехнічній службі, мав безпосереднє відношення до засобів масового знищення людей – до газів «циклон “Б”», синильної кислоти і т. ін. Неодноразово йому вдавалося спи-сувати «циклон “Б”» під тим приводом, що він зіпсувтий, цим вдавалося хоча б на деякий час відтягнути смерть тисяч людей. Та основне – це те, що взимку 1942 року Герштейн передав секретарю шведського посольства в Берліні барону фон Оттеру надсекретні відомості про існування концтаборів, відомості, які в Третьому Рейху були відомі дуже і дуже небагатьом.

Надсекретні відомості про концтабори, про планомірне знищення фашистами тисяч і десятків тисяч людей у концтаборах у працях з історії фашизму фігурують під назвою «Меморандум Герштейна».

Упродовж усієї війни Герштейн намагався створити світову громадську думку, протест проти знищення людей у фашистських концтаборах. Він звертався до релігійних осіб у Берліні, до Папи Римського Пія XII... Марно. Церква підписала конкордат із Гітлером і нічого не робила, щоб меморандум Герштейна набув світового розголосу.

Якщо брати за основу оцінки, здійснені Герштейном, то можна сказати, що в умовах страшного режиму і це було по-двигом – протест. Коли після війни суд у Франкфурті-на-Майні розглядав документи, справу про «циклон “Б”», було знайдено документи, які свідчили про те, що кілька разів Герштейну вдавалося саботувати наказ свого начальника, тій «циклону “Б”». Ці речі не могли вплинути на суть справи – фашистська машина була запущена, та все ж...

Коли впав страшний фашистський режим, судити злочинців мали право ті, хто виборов це право, хто міг говорити від мільйонів загиблих. Роль Герштейна у цій боротьбі зводилася до ролі свідка і протестанта.

Та все ж і та незгода, і потаємна гра зі смертю, яку прийняв Герштейн, вартує на увагу зараз, коли пройшли літа. Заслуговує на увагу те, що, будучи в стані катів, Герштейн боровся, як міг, як розумів, як умів.

Трагедія Герштейна повчальна. Не винісши страшного духовного потрясіння після вироку суду, він покінчив із собою. Це сталося в липні 1945 року...

Поема «Меморандум Герштейна» охоплює часову площину по 1942 рік.

1942 року Герштейн передав свій «меморандум» фон Оттеру, та й цим, власне, закінчилася його місія в цій трагедії... Я ж намагався відтворити і внутрішні переживання героя, і той жах, який чигав на нього, і жах концтаборів. Та головне – я прагнув засудити фашизм, ворога людства. Адже й зараз будуються концтабори у Чилі, італійські, західнонімецькі, американські, японські нацисти чинять свою чорну справу. Ідея твору – ЛЮДИ, БУДЬТЕ ПИЛЬНІ! ЛЮДИ, ПАМ'ЯТАЙТЕ!

ПАМ'ЯТАЙТЕ! – щоб ніколи не повторилися трагедії Другої світової...

Автор

I КУРТ ГЕРШТЕЙН – МІСТУ І СВІТУ

Курт Герштейн, лейтенант із концтабірних нетрів,
Курт Герштейн, божевільного віку дитя...
Що ти скажеш бездомній весталці планеті –
без єдиної зірки планида твоя...
Що ти скажеш один –
проти 100 дивізій, що в лісах
Підмосков'я,

в атакуючім криці собі вивертають рот?..

«100 дивізій, – ти скажеш, – а де народ?»

Курт Герштейн, співвітчизник не монголо-татарських,
а все-таки орд...

«О часе Батия, – ти скажеш, – а де мій народ?».

МЕМОРАНДУМ ГЕРШТЕЙНА

Ідея

~~УКРЕПЛЕНІЯ~~
~~БОГІВ СВІТІ~~
Засідання ~~партії~~

I. ТАКИЙ ~~КОНЦЕРТ~~
(не може поєднати ~~тініс?~~)
I.

Курт Герштейн, лейтенант із концетратних лагерів,

Курт Герштейн, божевільного і ку дитя,
що ти скажеш цій ~~один~~ скрученій, що бездомний

~~насаміть~~-планеті?
без одної зірки планета твоя...

Що ти скажеш один -

проти 100 дивізій, що в лісах

"Плюсков" я
в атакуючій крилі фій вівертають рот?

"100 дивізій", -ти скажеш, "а де народ?"

Курт Герштейн, сі вітчизник не монголо-татарський
а все-таки орд...

"О часе Батия!" -ти скажеш, "а де народ?"

Божа Мати з високих
готичних храмів
(всі архіпастири – п'яні),
Гітлер
від Бранденбурзьких воріт
всі ці роки розстріляні (...43, ...44, ...45!)
веде у початок –
у 41 рік!

Мільйонносолдатна потвора, як черв на червневому
листі,

карбує в кінець свій солдатський, свій крок...
«Мільйонносолдатна потвора...», – ти скажеш.
А ДЕ НАРОД?

О штурмфю rer Герштейн –
ти камінь на центрифузі!

Під військових оркестрів музику,
в хмаровиці «циклону “Б”» –
що ти скажеш?

У газовій чорній задусі
сестра твоя збожеволіла кличе тебе!

Розверзлося небо. Порожнє.

У серці, у Всесвіті – криза...

Осінні вітри з-за Вісли вдають фанатичних музик.
Гойдаються зорі на шибеницях.

Скриплять електричні крісла.
І шибениць праліс. І кілля могильних осик...

О штурмфю rer Герштейн, дон-кіхот з Фрідріхштрасе, 12.
(Океани. Окопи. На планеті і в серці – фронт...).
100 дивізій пішло на схід, щоб навіки
в снігах упасти...

«100 дивізій, — ти скажеш. —

А ДЕ МІЙ НАРОД?

Мабуть, тільки й надії, що в смерті, в миттєвій спокусі...
Есесівці з вівчарками.

День і ніч. Ніч і день... Фауст у робі в'язня.

Я -

Курт Герштейн, я камінь на центрифузі,
Курт Герштейн...

Я пригадую...

Дош. Берлін...

Ди-инн! – спинялись зеленые

В розстрілянім небі розстріляний да-
єннялися зелені вагони.

Зупинялися танки, вагони, а

НЕБОМ ПШЛА МОЯ БОЖЕВІЩА СТ

ТАКОВОЛЕВЛЯНА СЕСТРА
Та, що Гретхен назавв її батько мій

та, яку Лорелею бачив на скелі я

Десь захмарно сестра моя лимон пили.

і не може на землю упасти,
І мене не згадає, і моє не згадає ім'я.

Заголовки газет не кричать

не кричать
про одну, із мільйонів смерті

I сестра моя опечалена

тихо йде у газовий смерк.

посміхаючись тихо й прининно.

до страшного кортежу СС

I сестрі моїй двері прочинено.

в голубий крематорій небес

Я забуду...

Гаснуть зірки, як докурені сигарети.

Конвульсивно здригається пам'ять.
Викидає на берег русалок і фей.
Бо зараз я спалюю тисячі, тисячі Гретхен,
бо зараз я спалюю тисячі, тисячі Лорелей.
Бо зараз я спалюю

тисячі, тисячі сестер
і пускаю гуляти димом по сивій пустелі небес...
Що скаже нам совість – учора, завтра, тепер?
Що мертві нам скажуть, гер лейтенант СС?

«...Спочатку ми не повірили в те, що
всіх божевільних і хворих розстріляно або
отруено газом... Це було страшно. Сестра
моя і Курта після розлучення з чоловіком
стала душевнохворою і знаходилась у одній
з психіатричних лікарень.

.....
Таким чином, смертоносні гази фюрер уперше
випробував на самих німцях.
Серед них була і наша сестра...».

Із листа брата Курта Герштейна.

ПОСТСКРИПТУМ. Ні, це не драма – трагедія
з безпочатковим кінцем...
Не самоспалення – спалення...

II ТАБІРНИЙ МІЙ КОНЦЕРТ

Спиніться, процесії до крематорію!
Спиніться, пекельні машини!
Душа моя і на людях сумною стає, бо –
Єдиною...

Я, що звідав видіння нічній опівнічні
ЛЮДИНИ,

каменем буду, буду вогнем радше, аніж людиною...
Хай стіни впадуть на глухих слухачів!

Хай згорять балюстради у залі.
Я гратиму першу скрипку (та скрипка була невинною!).
Хай пан бог концертує!

Я ще не все сказав вам:
Каменем буду, буду вогнем радше, аніж людиною!
На дорогах Європи,

на воєнних дорогах

Європи –
мільйонносолдатна потвора, і з нею крокуємо ми.
Філософи скажуть,

вогонь – відділення духа
від плоті...

Ой, чи вогнем зістануть крематоріїв чорні дими?
Я сказав би усім, хто вже в небі

чи в піднебесі,
аби кров'ю на небі писали свій заповіт.
Бо крокує Європою мільйонна

«білява бестія»,
і рушають приречені

у похоронний похід.
І мені б так, як їм – попелом з неба сипатись...
Та інші в огні палають...

Вам колись це покажуть в кіно.
І дивиться з усміхом

есесівська

інквізиція,
як сходить на кострище мільйон безіменних Бруно.

Мільйон їх –
із каравелами, дітьми,
садами, домами

палає в огні геєннім...
І мучить видіння мене:
дівчатко, охоплене полуум'ям, біжить крізь вогонь
до мами,

а, може, біжить до мене, і я займаюсь вогнем...

І час не лікує, і час не загоїть травму.

ТРАУР.

Єврейка одна, дівчатко...
Далека Маріє Вайнтрауб!

Це траур.
Розстріляне сонце встає над пекельним градом
і спалює голі руїни,
і спалює наші уста...

І сонце розстріляне в небі –
неначе краківський

рабин,

який перед смертю побачив пришестя Христа.

ТРАУР.

Актори розстріляні грають в розстріляних драмах.

ТРАУР.

Розстріляні пари, побравшись за руки,
гуляють на хмарах.

ТРАУР.

І всоте штурмфюрера кличе сестра із розстріляних
марень.

ТРАУР.

Це геене, не Гейне, це не Гейнева казка,
Маріє Вайнтрауб,
небесне воїнство в німецьких касках...
ТРАУР.

Але я знаю напевне – Курт Герштейн був таким, як усі...
Все почалося із похмурого ранку 20 лютого 1940 року.

Курт разом із рідними хоронив свою сестру на кладовищі в маленькому містечку Саарбрюккені... Останнім часом молода жінка хворіла на розладнання психіки. А померла, писало начальство «психічки», від епідемії...

По дорозі з кладовища Курт розказав своїм рідним про причини смерті сестри. Вона не померла від епідемії. Вона була «ліквідована», у відповідності з планом «Т-4», планом позбавлення від божевільних і калік...

Німеччина готувалася до тотальної війни... Чорна тінь орла розпростерла крила над Європою...

Потому, в страшних кошмарах, лейтенант сантехнічної служби Герштейн часом згадував – сестру і трупи, трупи, трупи...

Але оце маленьке дівчатко... із варшавського гетто...
Маріє, мадонно спалена...

III AVE, MARIA!

Я загубився в чорному лісі,
поміж деревами і світляками...
А ліс – у чорнім, а ліс – безлистий,
а місяць у небі – як чорний камінь...

В чорній траві котиться камінь,
 в чорній траві місяць біліє...

І затуляю обличчя руками –
 Аве, Marie! Ave, Marie!

Аве, Marie! – Над міражами,
 і понад мертвими, й над живими...
Вже й над Варшавою, вже й над Варшавою
 летять чорнoperі страшні серафими...

Небо палає, небо – як пустка...
 Марення пусткою,
спалах й горіння...
Вмерти! – і фюрер гріхи відпустить...

Аве, Marie!
Всі перейдемо в загробні долини,
 в чорні ліси самогубств на руїні...
Хто там співає: «Аве, Регіна»?

Аве, Marie!
Хтось полюбляє нікчемні ноктюрни,
 Ну а для мене ні пана, ні друга...
Скільки людей, а ще більше – тюрем...
Життя моє, ти – моя центрифуга...
Скільки пітьми, і ні менту прозріння...
Скільки людей –
 а ще більше попелу...

Скажи їм, Marie! Спини їх, Marie!
Спаси їх, Marie, іще до потопу.
Видай їм в рай перепустку, хай бачать, що хочуть!
Бо, наче оплески на концерті,
падають,
 падають з неба й громкочутъ
черепи їхні, як банки консервні!

Спалених очі –
понад містами...
Небо – немов перекинуте дно...
Спалених очі –
над кістяками,
над чорно-білим кісток доміно...
– Мертві
нікого
повік не засудять,
ні ката в червонім,
ні в тозі жерця...
Тільки
в печах крематорія
люди
співають,
хапаючись за серця...

IV

О 12 годині нічі, о 12 рівно починається відиво

Поїзди зупиняються, та пасажирів не видно.
О 12 рівно час їх останній проб'є...
Ходять привиди –

в хмарах «циклону “Б”».
Що, епохо, ти скойла?
Що, епохо, ти мусила?

Що, Німеччино, коїш ти, – ти повергаєш час...

О 12 – привиди... О 12 – музика...

Люди музики прагнуть...

Та надійніший – газ...

Із блокгаузів, звідки нема вороття,

пісня струєних тисяч...

«Per aspera ad astra», –
каже нам лейтенант...

Отож летимо крізь терни,
і зорі за нами летять.

Зірок облітання,
зірок сніговійний політ

над сумом осанни
ста тисяч земних Аеліт.

Димком сигарети
торкаються зими скронь...

Зірки відлітають!
Їх гріє захмарний огонь.

А там, на землі, де попіл
й концтабір в стовпах колонад –

«Per aspera ad astra», –
каже нам лейтенант...

В агонії зорі...

Як звірі в загоні – ми...

У газовім пеклі вдаряємось в ніч грудьми.

Ми люди, ми звірі?

Коли цьому буде спин?

Ми люди чи тільки

космічний розвіянний пил?

Бо вже і за нами

летьять міжпланетні гінці...

І вже в лейтенанта

сьоза – як зоря на щоці...

V

ІЗ ЩОДЕННИКА ГЕРШТЕЙНА

Реставрований світ тих золотих часів, що відбувалися
без барабанного бою і крематорія – як він жив?

Берлінський мім, єфрейтор, маляр – ким він був?

Готика храмів, і батько у храмі, і Гретхен...

Ах, вона збожеволіла і померла... | *Богом? - : друг*
І сфінкси, сфінкси на вулицях Берліна... | *чубъ ј другъ ?*
Де ви тепер?

Дитя невинними очима зорить на башти вікові.

Дитя кидають у вогонь, у газ, і в цім – величчя «раціо»...

Світ із повинними очима –

цей світ потоплено в крові.

Цей світ зруйновано,

і він не потребує

Реставрації...

У вухо цій сумній Землі, бездомній матері-вдові,

кричать як ворони,

кричать скажені геббелльсівські рації.

А світ, це Рим, давно помер, лежить у попелі й крові.

Цей світ зруйновано, і він не потребує реставрації.

Коли народ мій стадом став?
І ним він буде відтепер?
«Новітня раса» пре на Схід, і ні народу, і ні нації...
Коли народ мій стадом став, тоді народ мій і помер...

А світ... цей світ лежить в крові –
не потребує реставрації...

Час бездуховності, чи дух віднайде обрії нові?
Віддаємо свої літа страшній духовній еміграції...
Ми емігруємо – куди? У поле попелу й крові!

Як не народ мій, то душа моя волає:
– Реставрації!

VI
АВТОР –
ДО ГЕРШТЕЙНА

Курт Герштейн, лейтенант із концтабірних нетрів.
Курт Герштейн, божевільного віку дитя...
Що ти скажеш бездомній весталці-планеті?

Без єдиної зірки планида твоя...

Курт Герштейн,
Курт Герштейн,
панкамінь на центрифузі...
Чорний день, кругойдень,
чорні слова безусті.
Що життя?
Нічне казино?
Що недоля?
Козирна карта,
карти, шахи і доміно
у руках офіцера й солдата?

А десь поряд бунтує Вісла...
А по тебе –

небесні гінці...
Все життя записують числа
божевільні твої гравці.
Їх засипле російський сніг.
Буде смерть –

і перша,
Але – грайте! і друга...

Допоки усіх
розбризкає центрифуга!

VII ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ ВАРШАВСЬКОЇ НОЧІ, ВІЗНИКА І ЗОРІ

Ні мудреця, ані співця, ні навіть лицаря

ні мухи у павучих сітях, ані сіамського
слона

не дай, господь... А тільки дай у цих могильних експонатах
уздріти: бій іде за людство, іде за людяність

Трава кричить, кричить земля, загублена в своїх
війна...

Не цілувати руки паннам варшавським – їх нема
алармах...

Ще рік, два роки по війні, й напише в зошиті
давно.

все те, чого нам написати іще сьогодні не дано...
школярик

І ні сьогодні, ні колись, і ні сьогодні, ані
завтра.

На попелищі світовому кричить трава, кричить трава...
В цей вік, що названий моїм – яким? двадцятим?
або варварським? –

земля моя огнем єдиним, одним огнем земля жива...
На Віслі, голубій ріці, спить офіцер
в конфедератці.

І польська Мати, скорбна Мати, що нахилилася
над ним,
й собору Вавельського плач, і Праги золоті
палаці

зістануть попелом і димом, огнем і попелом одним.
Трава кричить – під небом цим, під небом, під собором
Вавельським...

Боговепадають додолу – з орнаментів, з глибоких
ніш.

Та озивається орган, й летить земля на хвилях
вальсу.

І смерть зневаживши, і попіл зневаживши, співає
ніч.

Співає ніч над всім життям, що вже позаду...
А позаду –
там коней голосні копита, й візник, як маг і чарівник...
Континентальний, як буття, через війну, через
блокаду

везе на чалих опівнічних варшавських гетто
плач і крик...

В посмертній розкоші імен, в епікурействі
і богемі,
поети наступу, в блакитній крові, в цій ночі, в цій
війні,

у лабірінтах наших душ, посмертних, як варшавські
копитяль чалі опівнічні, копитяль... I співає гетто,
ніч...

I це – інструкція зорі, де ходить ніч по лабірінтах.
А смерть і сутінки не сплять, ні судді... Смерть –

На стадіоні небуття біжить по колу, наче вона суддя...
біжить до фінішу, до фінішу... А далі – спринтер,
ніч і зодіак...

VIII

ІЗ ЩОДЕННИКА 1942.
МЕЛАНХОЛІЙНИЙ ВАЛЬС
Walce melancholique.
Знаю –

все повертається,
як не до нас – проти нас.
Листя у вальсі кружляється...
Меланхолійний вальс.
Знаю –

зістали коні
в машинному віці смішними.
Знаю –

ми всі безборонно
відходимо разом із ними,
де вітру осіннього регіт.
Так починається

третій,
меланхолійний вальс.

Це травень забутий...
за ним шкодувати не варт.
А в грудні

Б'є нам прибоєм у груди
меланхолійний вальс.
Там, у забутому літі,
я загубив себе.

Walce melancholique
Schopin...

Жити – весь вік спішити
(Згадаєш – немов і не жив!).

А інколи вмерти,
щоб жити

під траурний цей мотив.

Ще він розвидніється й смеркне
і вдарить у груди кінцем,
як стану на грані смерті –
філософ і офіцер.
Як стану на серце власне...
(Це жах, але це – не бунт).

Та слухають музику в'язні,
що їх за хвилину уб'ють...
На всіх їх накладено вето –
мовчання, глухе й тупе.
Мадонни з варшавського гетто,
для вас це останнє –
Шопен!

А потім...

А потім...

А потім... -

ні сонця, ні неба, ні вас.
І небо, і трави - на попіл.

Меланхолійний вальс...

О віче, безмозкий кате!

Я каятись не навчусь.

Цей попіл

воляє розплати -

хоч криком...

І я -

докричусь.

Хай мертві живих не засудять:

важка ця корона земна.

Я знаю -

за полем буде,

за осінню буде -

ЗИМА!

IX ЗИМА 1942

Все це так і уявляється... Швидкий нічний поїзд Варшава – Берлін. П'яту годину в купе говорили двоє – високий блондин у формі штурмфюрера – лейтенант військ СС, і другий, у цивільному, секретар шведського посольства в Берліні барон фон Оттер... Тоді ж Герштейн склав записку для барона фон Оттера – через кілька днів дипломат отримав у Берліні папку з «меморандумом Герштейна» – під такою назвою цей документ фігуруватиме згодом у працях з історії фашизму...

... ТРАУР.
Сестро моя, ти знову волаєш із марень.
З розстріляних марень, з розбитих ліхтарень.

ТРАУР.
Сотні, тисячі тисяч, отруєних газом,
помирають, не встигши зімкнути уст...
Сотні тисяч згасають...
Та перш ніж погаснути, –
Я докричусь!

ТРАУР –
Освенцім, Майданек, Треблінка, Бухенвальд...
Маланхолійний вальс.

ТРАУР –
людство іде крізь війну і чуму...
Крізь війну і чуму? І – лиш?
Серце, сестро моя, чому
болиш?

X

У задусі чорній, у червоній,
чорна ніч –

без марень, без небес...
Божевілля в газовій короні.
Ніч моя страшна

з «циклоном “Б”».

XI

На що тебе, душе без тіла?
Нащо тебе?
На що так схоже божевілля?
На «циклон “Б”»...

Хтось просто падає у трави.
Як хрест —

Навзнак.

І плаче лейтенантік бравий:
«Marie Вайнтрауб...».
І ніч і зодіак...

А за колючим дротом – травень.
«Маріє Вайнтрауб...».
А за колючим дротом –
ТРАУР.

А цим страшним, цим трупам, трупам
з «циклону „Б“»
по цих високих трубах, трубах
йти до небес.

Цей чорний дим – хто його спинить?
Цей світ – безжур

— а бажур...

Ці спалені, ці бідні душі...
Хто їх помре, з

Хто виноват у пожежі?

В арійських дів, у їх подушках –
волосся жертв.

Хіба ж ми тигри-людоїди?

Гей, цоб-цабе.

• • • • • • • •

...

А поїзд їде, їде, їде

В «ЦИКЛОН «Б»»

XII •
ЕПІЛОГ
МЕМОРАНДУМ ГЕРШТЕЙНА

Меморандум про концтабори, які лейтенант інженер-підольському посил
стали називатися - XII
"меморандум Герштейна"...

ЕПІЛОГ

МЕМОРАНДУМ ГЕРШТЕЙНА

Майданек, Освенцим, Треблінка, Бухенвальд!
Встаньте до неба, зведіться з колін.

Чорний, набатний -
дзвін.

Сестра моя, сестри -
совіті муки -
чорні ночі

сказали до мене:

- Курт, докричись!

Людство!

Ти смокчеш, неначе цукерки, злочини,
але найбільший злочин -
фашизм!

Людство! Устань із колін -
Всесвіт - солдатом...

Чорний, набатний
б'є дзвін.
І мій меморандум,
мій заповіт -

На тисячу літ!
На тисячу літ!

1974

СНІГИ У БЕСКЕТІ

Закарпатський цикл віршів

І. КРЕМІНЬ

1967 р.

ПІСЛЯ ПОТОПУ

Перелетіли в ірій ночі й дні,
І тільки жменька попелу і глею...

Ти звав її Адамовою? Ні.
Вона прибуде Срібною Землею.
А ти вернувся з мандрів, Одіссею,
На свято посрібліої рідні.

Все так...

I виріс я на чужині,
I сивію іще до ювілею.
В пекельній ночі власних іменин,
У білих днях тріумфу і розплати
Ти прилетиш до не твоєї хати,
I хай ти – цар, але ти блудний син:
На «Мерседесі-бенці» Мигала,
I на «Рено» блискучому Івана...
O, втрачена Адамова Земля,
Ти знов мені болиш, неначе рана.
O рідна! За шоломом знов єси!
Це знов тобі простелено в Європу
Дорогу із всесвітнього потопу,
А в нього порятунку не проси.
Це твій приділ – потоп і землетрус,
Язичіє, як мова у дельфінів...

А сніг на Куці – білий, як обрус,
У візерунках вистиглих афинів.
Резерваційний Бог Карпаторус,
Карпаторос, – із ласки угрофіннів, –
З афинів полонинських проросте...

То Габсбургів тут царство золоте,
То Шенборнів і Телекі святині...
А ми? Де ми в Карпатській Україні?
Де Красне Поле – січове, святе?
Я вийду із машини сам, як перст,
Тернову квітку покладу під хрест,
А дзвони вдарять у близькому Хусті...
Лежать в землі цій юні вояки,
Аби росли паприка й огірки,
Але мовчать поети златоусті.
Лежіте на останнім рубежі...
Пройшли по нас імперії чужі,
Це їхні ще дороги й акведуки.
Та ми уже не в рідній чужині,
Ми з бідної, та рідної рідні:
Грядіть, синочки! Думайте, онуки!
Ми вийшли – із Євразій, Азіоп,
По нас пройшов,
По нас пройшов потоп,
Та нас не залякати чужиною...
Благословен – австрієць, угр і чех,
Але пливів зі Скіфії ковчег:
Спрямовуй на Іршаву, діду Ною!
За нами – Азіопа і Європа,
Але прости нам, рідна чужино...
До Ужгорода вимчимо із Чопа
На іномарці з маркою «Рено».
О, земле рідна! Воду із шолому,
А не вино в генделику я п'ю...
Етер і сива черепиця дому.

І блудний син у раю на краю.
Із Ізи – кошик. З Керецьок – тарелі.
І жмуток смутку в батька на чолі...
І свіжий смак суханської форелі.
І теплий присмак попелу й землі.
І сміх родини, й запах батьківщини,
І пізня ця гостина, і нічліг...
І сходять після потопу афини.
І сніг такий на Куці! Вічний сніг!
2000

* * *

Мир вам, сноби від Сартра і Кафки.
Вам кланяюся, та не молюсь.

Професори за високими кафедрами
По-школярськи ні пари з уст.
Вже планета, як м'яч, катається
На зелених футбольних полях.
Час летить, а життя повертається
Й завмирає, мов спів на вустах.
Не болить світова мізерія,
Храм чужий до неба не зве...
А в дрібних не потрібно жебрати,
Все це древнє і все нове.
Грає скрипка, ридають гітари:
Де ти юність свою загубив?
А широкі оці тротуари
Вже не знайдуть твоїх слідів.
І коханої срібне волосся
Ледве-ледве світить в імлі.
Всім, крім тебе, це щастя знайшлося
На далекій Срібній Землі.

Дуже гірко, що нас обікрали,
Що снігами у пам'ять мете.
Але я прилечу з пекторалі,
А світіння її – золоте.

1992

КАРПАТСЬКА РАПСОДІЯ

О театрі дерев!

Запалали софіти,
Але див не стрічаю – дорослішим став.
Та навчився я мову дерев розуміти
І життя розуміти не тільки з вистав.

Над Карпатами осінь – як птах у польоті –
Поминає останню небесну межу.
Ой, яка у нас осінь у щедрому злоті,
Ну, бокшаївська осінь, я так вам скажу.
І в осінній красі, по-осінньому ярій,
І в осінній журбі, що гірка, мов полин,
Нахиляється тихо засмучений явір
Над червоно-кармінною кров'ю калин.
Не печалься, що осінь, мій яворе, братку,
Не настане весна для одних лише пнів.
Я здійму свою молодість яру, як бартку,
Тільки б ти не згасав, тільки б ти зеленів.
Я обходжу міста, і нові, й новочасні,
Але я за тобою журби не зборов.
І в зеленого листя зеленому щасті
Ти мені промовляєш, як перша любов.
Полетіли над світом листки яворові.
І вітри світові понад нами гудуть...

Здрастуй, яворе!
Ти – в моїй першій любові,
І тебе, як і першу любов, – не забуть!
1978

СВІТАННЯ

Під ранок сни і світлі, і крилаті.
Прекрасні сни в передранковий час.
Під ранок нам не треба відкривати
Ті острови, які відкрито в нас.
Але не сплять у світі катастрофи,
І в серці біль посіяли вони.
Мої печальні, безпритульні строфі
Тривожно прориваються у сни.
У них солодкий спогад про Ай-Петрі,
І полиновий – далей степових...

Під ранок сни заплутані, як нетрі,
І дуже легко заблукати в них.
Романтико!

Поклич мене в поеті!
Лиш ти, допоки я не відгорів,
Немов крило скаженої комети
На тлі моїх рахманних вечорів.
Згоря опівніч – і мені безсонно,
Безсоння в сну, і він згоряє весь...

Цей сон, як світле трагедійне соло.
Та в соло уривається оркестр.
І вже мізерний сновидіння клаптик
Не порятує від тривог і бід...

В мені вирує тисяча галактик.
В мені вирує і бунтує світ.
На самоту, що врівні з зодіаком,
Над світлий, над маленький космос мій
Встає тривога запитальним знаком.
І все-таки пробудження –

І все ж приймаю розумом і серцем
У ній!
І цю тривогу, і стрімкий політ...

Я молодий.

І цей небесний серпик
Нажне мені моїх зелених літ.
І ця громохка божа колісниця,
Тачанка Саваофова над ним.

І знов мені казкове місто сниться,
Де я не снів, де був я молодим.
Є в кожного таке далеке місто,
Що не сковалось у туман і дим.
І з пережитим, не нажитим змістом
До нього ти приходиш молодим.

Ти з юною коханою в театрі.

На вулиці. Внизу гучить ріка.

Ви вдвох на зачарованім фіакрі.

І ви в полоні часу-візника.

А це? Хто це у горах сіно косить?

Дивися – це зображення твоє.

У дики нетрі час тебе відносить.

У нетрях сну кохана розтає.

Ми всі під ерихонською трубою,

Січе нас вітер лютої зими...

Та всенікни на планеті під вербою

Стрічалися, кохалися і ми.

Ми на Ай-Петрі сходили, бувало,
І на верхи карпатських сивих гір.
Моя любове,
Ми пройшли немало,
Гей, під гітари мрійний перебір.
Були палкі стрічання й розставання,
І сива ніч пливла назустріч дню.
Були юнацькі думи і світання
Удвох біля купальського вогню.

Нас кликав світ.
Нас кликали простори.
Еллада нам ввижала давно.
Нас кликав степ, і нас гукало море
Пливти у світ по золоте руно.
Вже я нажився у космічнім віці.
Душа моя холодна і німа.
Пропала любка.
Повмирали вівці.
І змовкнула трембіта. І нема.
Не полонила тимчасова мода,
Вітрильник на вітрах не застарів.
І знов на поклик голубого моря
Мій корабель зривався з якорів.

Я знаю – ми навчилися багато:
Степ оросить, міняти русла рік...
А пам'ять кличе нас, бо й так занадто
Ми списували на космічний вік.
Жив-був юнак. А був не вельми практик.
Чи не згубив душі і серця він?
...В мені волає тисяча галактик.

Мені мовляє мій космічний вік.
Доносить друг.
Оператор суєсловить.
Але нашо нам тисяча доріг,
Коли до мене мати не промовить
І любка не прийде на оборіг?
І нашо сни, і світлі, і крилаті,
І нашо, нашо молодість мені,
Як я прокинусь у студеній хаті,
І я вернусь додому у труні?
Над степ,
Над світ
(О, пам'яті лиш вірте!)
Кричить травинка кожна й деревце.

І б'є в лицє палкий гарячий вітер.
Та до вітрів обернено лицє!

1978

АВТОПОРТРЕТ-75

Пугар слив'янки на столі.
І – «сюр»: портрети, натюрморти,
Лилики, коні, мотилі...
І чорним чортиком з ретортами
Там Ференц Семан за столом,
І за мольбертом – Ичі Семан,
Мов птах з пораненим крилом...
За ним палає дальній Седнів.
Альтанка збігла за ріку
Біля Шевченкової липи.

Мов у слив'янку прегірку,
Ми у гірку епоху влипли.
Вона волами у ярмі
По душах топчеться державно.
Вона воланням у тюрмі,
Де вже і Стус, і Параджанов.
Цей сімдесят проклятий рік –
Ні оминути, ні забути.
Кінець століття він пропік
Огнем сваволі і спокути.
Гірчить слив'янка прегірка,
Та не лякає оковита:
Твоя рука, моя рука
Вже до хреста давно прибита.
Мольберти. Пензлі. Олівці.
І чорний день. І біла птаха.
А слід кривавий на руці –
Немов іржавий слід од цвяха...

1996

* * *

Які чудні ці старовинні фото!

Дядьки й тітки застигли при столі,
Немов на мент застигнула робота,
Немов на мить поснули мозолі.
Я уявлю, як челядь позувала, –
Мов не було на світі більших див,
Як те, що диво-пташка вилітала
Й ховалася за мить ув об'єктив.
Як залишить себе у спадок їм би!

Ці люди – від землі і на землі,
Немов святі. Хіба що замість німбів –
Хустинки, та намітки, та брилі.
А як старавсь райцентрівський маestro,
Цей фотонестор похорон, весіль...

Це все минеться. Стиль назветься – ретро.
Реліктом стане й допотопний стіл.
Дядьки й тітки... А ви помандрували
У невіль-світ, за обрій, аж туди,
Де жодні птахи ще не діставали
Живої ані мертвової води.
По вас не раз замислиться скрбота.
До вас – вузенька стежка від рідні...
Які чудні ці старовинні foto.
І все ж болючі більше, ніж чудні.
Я бачу в них і молодість, і старість,
Що в спадок нам залишили вони.
Зостались foto.

А чи в нас зосталось
Чуття їх правоти і їх вини?
Жили-були. Були людей не гірші.
З трибун кричали хвацько про майбутнь...
А наші foto? Врешті, наші вірші
Хоч на сільських розкопках однайдуть?
Які чудні ці старовинні foto!
Обличчя рідні – і нема рідні.

...Двадцятий вік. Прощальна позолота
Призахідного сонця на стіні.

1982

ЛІНІЯ ЖИТТЯ

Тепер мені про це не говорити:
про тихе це рай-дерево, про без.
Вони в вікні – немов дереворити
під вечоровим шатрищем небес.
Минулося... І в серці – смужка поля,
і стежка, і стежки в усі кінці.
І мати з поля йде, неначе доля,
з серпом, як юний місяць, у руці.
Вертайся, мамо...
Ти в зелі і в глеї.

А в мене в серці (істина гірка!)

тендітна ручка милої моєї,

але й твоя вмозолена рука.

Вертайся... На вечірній оболоні
давно поснули коники й жита.

Неначе стежка –
на твоїй долоні

печальна зморшка –

лінія життя.

Дивіться, лжепророки й хіроманти,
охочі все скидати на прогрес.

Так, змінне все, але незмінна мати
під вечоровим шатрищем небес.

Учений хлопче, ця скептична міна
у вас намарне на блідім лиці.

Пряма і чесна, і в житті незмінна
ця лінія на маминій руці.

Ах, скільки нас вони із мандрів ждали!

Ах, скільки нас вони із мандрів ждуть...

Чиї могили заросли житами?

Чиї стежки травою поростуть?
І я відкрию цю пекельну тайну,
бо й я до неї долею доріс...
Частіше, ой частіше повертаймось
до рідних оберегів і доріг.
І хай ніколи нас не зрадить доля.
Все в долі тій – і поле, і жита.
І материнська пісня серед поля.
І поле це, як лінія життя...

1987

РЕКВІЄМ ПО ВУЗЬКОКОЛІЙЦІ

В. Філешу

Далі – далі...
Поза обрій – колія.
Поза обрій стелиться димок.
Далі – далі...
Наче знов у школі я,
Первісток, улюбленець, синок.
Лиш тепер насправді розумію,
Як знесло на колію свою
Віку невмолиму аритмію,
Часу невблаганну течію.
Де межа поезії та прози?
Пам'яттю неслав моїх і слав
Знову іграшковий паровозик
Тягне іграшковий свій состав.
Маневрова кукає зозулька.
А за дальнім куканням ї –
Мов сама курить козацька люлька,
Ветхий паротяг на колії.

Ти зостанься в пам'яті,
Зостанься,
Ти мені назвіся на ім'я.
Ти іще живеш на тихій станції,
Невблаганна дівчина моя.
Далі – далі...
Знати і прощати
Відгомони, гомони біди.
Ходиш ти щоденно зустрічати
Ці мініатюрні поїзди.
Я іще школяр. Путі – нехитрі.
Я дивлюся жадібно в вікно.
Ніби розвівається на вітрі
Колії залізне полотно.
Де тепер той паровозик бродить?
Де літа твої й літа мої?
Жінка до шлагбауму виходить
І стоїть, стоїть на колії...
Поза нею стелиться Іршава,
І навкіл – давно вже ні гудка...
Господи, яка вона іржава
Юності далекої ріка!
Міні-паровози відімчали,
Розійшлася паровозна мла.
І давно забулися вокзали,
І любов – була і не була.
Чому ця загадка промайнула?
Чи тому, кохана, чи тому
Ти мені хустинкою змахнула
І навік розтала у диму?
Далі – далі...

Ближче до Китаю,
Ніж до літ, де був я молодим.
На колишній станції
Ковтаю
Паровозний
Білий-білий дим...

2001

БРАТЕРСЬКА ПІСНЯ

Михайлова

Легкої долі нам не обирати –
так сперввіку в нашому роду...
Тож і моя нелегко вийшла, брате,
і нелегкою, а таки іду.
Слова мої – і велетні, й пігмеї.
Я пил здмухну столітній зі словес.
Так мало, мало нам землі цієї.
Так мало, мало нам і цих небес.
А що судилось?
Ні землі, ні неба,
яке для птиць і літаків, ачей?
Життя мілке, і суть його ганебна,
як суть життя звести лиш до речей.
А ми хотіли воювати з фальшю,
та в праведності стали, мов чужі...
Дістань землі крихітку з-під асфальту,
дістань краплину неба із душі!
Ми не забули предківські могили,
і ми з золи й зела, насамкінець.
...Вже ті дівчата, котрі нас любили,
давно й не з нами стали під вінець.

І наша доля десь там за вітрами.
Та ми і під вітрами встоїмо.
Це наша доля, і перо, і атрамент,
це наша доля, парус і кермо.
І десь любов, любовенятко, любість.
І десь не стято крила журавлю.
І небо наше, доки землю любиш.
І світ увесь, який я так люблю.

1983

ПОЛОНИНСЬКИЙ СУВІЙ

Нині мої ровесники міряють землю в «адідас».
Все-таки – центр Європи. Географічний...
А все-таки
Я дослухаюсь голосу дуже далекого прадіда:
Цо мені біжuterія? Що мені чарі косметики?
Цо мені ця синтетика – лукавий шедевр людини?
Цо мені ця пластмасова органіка вдаваних мук?

Ти пам'ятаєш, Анничко, наші осінні афіни,
Як у тумані шукали їх на полонині Кук?

Гори в туманах сивих. В ранніх снігах перевали.
Мов похоронна процесія – в небі пливли журавлі,
Їхали ми бетярськи. Та як вони буксували,
Брата моого Михайла пещені «Жигулі».

Наче заморська панна, крутили колеса-ніжки.
Вдвох ми пішли по афини – ми доросли до машин.
Все б нам життя ходити, взявшись за руки, пішки,
Може, не розгубили б наших осінніх афин...

Анничко, я все ближче до снігового прощання.
Сніг у моїй надії, сніг мій – не розтає.
Скоро мене не відхукає ані твоє дихання,
Ані твоє жадання, ані буття твоє.
Гаснуть північні звізді,
Гасне північна свічка.

Пахне то медом, то воском. Пахне букова зола...
Видиво це чи ява – та полонинська нічка?
Голос твій не відлуноє в часі, де ти жила.
Полонина в снігу. І її
Не зігріє волання чужої дружини...
Як заплакані очі твої –
Пізні осінні афини...

1988

ЕЛЕГІЙНЕ ПОСЛАННЯ БРАТОВІ

Іванкові

Старію, братику, старію...
А так не хочеться старіть.
Мою журбу, мою замрію
Ти зміг єдиний зрозуміть.
Коли вітрила підіймає –
Праснігу білого –
Зима,
А сивини іще немає,
Вона заявиться й сама,

Коли мене розносять авта,
Коли позносять літаки, –
Неправда, братику, неправда,
Що всі вже втрачено роки.
Ми стали пасинками часу?
Та ти Іван, і ти – народ.
А я восходжу до Парнасу,
Мов на Голготу й ешафот.
Але настане воскресіння,
День України настає...
Я не забув своє коріння,
І знаю сам я, хто я є.
І ми ще стрінемося знову,
Без муки, мороку і сліз,
Щоб на далеку Ясенову
Раненько йти на сінокіс.
І – добрій день, мої сестрички,
День добрій, братики мої...
І хай не плачутъ коло річки
Мої прощальні солов'ї!

1997

ВЕРТЕПНА ДРАМА

Тріє царі принесли дари,
Та для всього народу не стане...
Ти з якої, Мигальку, гори?
Ти з якої, Іване?
Рідні братики сняться мені,
Сняться гори і Брищі.
...Це в минулому. Ми – легіні.

Ми спимо на горищі,
Серед літа спимо на хліві,
У шовковому сіні.
Снить і манна небесна в траві.
Гори – чорні і сині.
Тільки в білому полум'ї Кук,
У цвіту сніговому...
Тільки раз після довгих розлук
Втрьох прийшли ми додому.
Три брати – тріє царі – це ми.
Сходить місяць на Петра.
Упівнеба. А над Заломи –
Танець дикого вепра.
Танець місяця й зір золотих.
А у сні молодому
Ніжні профілі любих отих,
Що із нами – додому,
Що із нами із дому і в світ,
З нами – в горі та близку...
Та на сніг перетворено цвіт,
І заносить колиску.
Занесло, занесло, занесло...
Марш «Прощання слов'янки».
Піднеси ж на святвечір, село,
Повний погар слив'янки.
Розкошує вертепна пора
Від Карпат і до степу.
Полетіла за вітром журा,
Наче лялька з вертепу.
І куди нас ведуть лялькарі,
Невідомо ні кому.

Намандровані люди старі
Йдуть із мандрів додому.
Йдуть додому на крик коляди,
І в морозні горлянки
Ллється голосом щастя й біди
Чистий пломінь слив'янки.
Занесе, занесе, занесе
І вертеп, і колядку, і бесаги.
Але в'ється відьомське шоце
Від Москви і до Праги.
Замели, замели, замели
Ці сніги всі доріженькі братні.
Гори, гори... А їх продали.
Та й і зорі приватні.
І додому дороги нема
В час вертепної драми.
Тільки місяць впівнеба. Зима.
Тріє царі з дарами...

2003

БОГЕМА

У богемне минуле лягла мені карта,
Море квітів, жінок і вина...
А з вершини далекої світиться ватра,
І не гасне до ранку вона.
Там шумлять ресторани і грають цигани,
І продажна любов ця і хіть.
І не гасне віконце у матері Ганни,
І туман над верхами стойть.
Час богеми – немов у Парижі і Відні,
Жриці в танці, і ллється вино.

А в далекому домі то свято, то злидні,
І вернутись туди не дано.
Ах, які геніальні тут пишуться вірші,
І полотна – то сюр, то соц-арт...
Але в горах од дженджиків люди не гірші,
Їм про це говорити не варт.
У богемі усі – Пікассо й Модільяні.
Мертвий Семан і мертвий Бедзір...
Але ватра не згасла і світить в тумані,
І форель запливла в Синевир.
Наша пам'ять тепер ні копійки не варта.
Тільки це не скінчиться добром,
Понад нами і з нами ця зоряна карта
З прохідним європейським двором.
У старенької неньки Вітчизни ми пізні.
Не таку їй відлили медаль.
О богемо, богемо! Ти – танець на тризні,
Танець мертвих, і грає скрипаль...

2005

ХОРАЛЬНА МЕСА

Пам'яті художника Ференца Семана

– *Митре, чи ти пам'ятаєш? То скажи своїм землякам:
Ми ж вас іще в XI столітті завоювали!* – так мені казав
угорський мій друг і поет Йожеф Желіцкі.

– *Тепер уже ХІ століття, а ви все ще не хочете бути
свою, – дивувався Йожеф, – і нам не даєте встановити над
перевалом статую Арпада.*

– *Та нас уже не вистачає на всіх завойовників! Може,
завоюємо себе самі?*

Так я відповідав і думав про українську душу мадяра
Ференца Семана, великого європейського завойовника в
царині атомістичного мальстрима.
Мир праху твоєму, Ференц-бачі...

Армада Арпада стоїть на Веречанськім перевалі.
Минуло рівно сто століть, а ти у студії, в підвалі.
Тобі казали про арешт уже минулого вівторка.
Тебе чекає Будапешт, і пише брат твій із Нью-Йорка.
Мовляв, страшеннє КДБ усіх карає за ідеї,
Прийдь же, Ічико, тебе ждуть в Метрополітен-музеї.
Ти в Унгвар-варош повернувсь, але тебе заслали в Рахів.
...А Ференц Семан – п'є вино. Малює, всіх пославши на...
Як геніальний цей мадяр любив Шевченка й Україну!
І «Єусус Крістус – суперстар» я в нього слухав без упину.
Ми говорили про Далі, і про Пікассо, і так далі.
Немає більше на землі богеми в тихому підвалі,
Де «сюр» картиною поставав, і дух осяння й натхнення.
А Семан Седнева шукав і знав Шевченкове імення,
І дух «Кавказу», дух вина, і край містичний, як могила,
Де геніального – княжна поета в Седневі любила.
Богема Семана... Була вона в мистецькому підвалі.
Токайських вин тонка хвала, цей андеграунд ув опалі,
Де п'ють, малюють і кричать ці бунтівні мистецькі долі,
Богемна в дівчинки печать, яка працює в комсомолі.
О, внуку Арпада! Твоя натурниця ще зранку п'яна.
І п'яний ти, і п'яний я, хоч не нащадок Тамерлана,
А тільки син своїх батьків, а тільки схильний до овацій,
Вони мені – як водоспад русинських наших резервацій.
Бокал токайського вина
П'ємо і славимо богему.

...«Параноїчна зона “А”, – так я називав колись поему.
Вона в спецхрани дотепер.
На ‘ню бомонд колись молився...
А Ференц Семан – не помер,
У крацій світ переселився.
Десь на «Кальварії» сама
Тепер стойть його могила.
Земля холодна, як зима,
І вмерла та, яка любила.
Зима і в Рахові зима. А ви, можливо, і не чули
Про сніг у Рахові, про гори, любовний щепіт до зорі...
А тут, на вулицях брукованих, ідуть усміхнені гуцули,
Мов пір’я птахів екзотичних, горять гуцульські киптарі.
Говерла. Сніг. Підйом і спуск. Але йдемо – і нам не тяжко.
Туристи. Бітники. Поети.
Ідуть – крізь зоряну югу.
Тут жив у Рахові художник. Він малював блакитну пташку.
Але тепер за ним заплаче лише чорний ворон на снігу.
А ми із милою йдемо. Наш світ блакитний і безхмарний.
Лижва. Підйомник. А під вечір –
У синіх зорях білий сніг.
І старовинний передзвін церков. І музика кав’ярень.
Мотивом юності ї любові співає скрипка уві сні.
Як ми танцюємо удвох у старовинних ритмах танцю,
Немовби Тиса полишила свої високі береги...
Та це осяння мине, і я один, один зостанусь,
Із тебе й мене посміються солодкоусті вороги.
І голос мій завмре і вмре в засніжених високих горах.
І твій високий – про надію... А їй повернення нема.
Ще ворогом дістане друг, і стане другом вічний ворог.
І все ж нам нині не до того, тому що в Рахові – зима...

Бо їй Ференц Семан мудрим був,
І марив краєм невідомим,
І скриком птахів екзотичних, і гомоном далеких рік.
Тому він гори полишив. Угорцю гори стали домом
І пантеоном. А додому він не повернеться вовік.
О, Семан, Семан... А мене такий смертельний сум огорне.
Ну де на Корзові в Унгварі тепер зустріну я тебе?
Мене стрічає сивий птах, перефарбований у чорне.
Мене стрічає чорний ворон, фарбований у голубе.
На тому світі пригадай, як ми стрічали дні захланні,
Де в одинокому світанні ми прилучались до вогню.
І ні Парижа, ні Нью-Йорка – в багетній рамі Модільяні.
А ти: «Поезія – це диво! Віват, і вип’ємо за ‘ню!’»
О молодосте, ти живеш, мости спаливши за собою.
Посеред слави і безслав’я, серед парсун, облич і лиць.
Далека музика столиць. І свічі Домського собору.
І світло ужгородських храмів, і потойбічна мла каплиць.
У цім далекому краю, де катакомба у підвалі,
Де андеграунд у підвалі – прости, маestro, і прощай.
Армада Арпада стоїть іще на дальнім перевалі.
Вино токайське недопите. Жалоба – вічна, як Дунай...

2006

* * *

Класична музика лунала
У тому домі край ріки.
А на екрані поставала
Картина з назвою – «Віки».
Там шепотіла творча молодь
І підслуховував сексот.
Ніхто ту молодь не відмолить
Ні від печалей, ні скорбот.
І все ж ми знали про спокусу.
А в мить змузичену оту
Злітали «Страсті по Ісусу»,
По нас розп'ято му Христу.
Цар Галілеї! Ти корону
Тернову вніс в синедріон.
Карального синедріону
По нас топтався вже закон.
Де ви, Кремницька, Бедзір, Семан,
І де старий Манайло, де?
Крізь даль віків, могильну темінь
Класична музика гуде.
Січе в лиці снігами січня.
Різдвяний Ужгород. Зима.
І де та музика класична,
Чому душа моя німа?
І де Скунцеві срібні вуса?
І хто купив за срібняки
Оту картину про Ісуса,
Що називалася – «Віки»?

2010

ОСТАННІЙ ВЕЧІР У МАНАЙЛА

Утиші музейні ридає музейна трембіта.
Її рокотання – з тобою, допоки єси.
Барвінком і ружею каска вояцька пробита.
Я чую, я чую єдвабні квіток голоси.

Я з вами, мій майстре, у смерку весінньої днини,
У сивому присмерку ваших вечірніх годин.
І з вами й зі мною палючі й студені картини.
І ваші герої ступили у вечір з картин.

Ідуть лісоруби. Я з них, та в якім поколінні?
Суворі опришки. Улесливі крамарі.
...Ми так і не встигли на фільм Федеріко Фелліні.
І вже не устигнемо. Ви живете на зорі.

При зірці вечірній я чую забуті співанки,
Неначе зоріння світанку у росній землі.
...Це так у Манайла – зеленим розписані дзбанки,
Погар олив'яний і свіжа ფорель на столі.

Гірчить мені душу горілка. Водиця студена
В розписанім дзбанку. Манайло замисливсь, не п'є...
Він око примружить: як справи в поета-студента?
Ти сивієш, Митьку? Мистецтво? Ото ж воно й є.

Блукаєш ти світом, дощами і росами вмитий,
А кров твоя, хлопче, – на манні небесній заміс...
Було так у мене: заснув – і проснувсь: знаменитий!
А доти бувало... Як меч той дамоклів, заніс

Мій вік наді мною... Країни, народи, знамена,
Війна і скорбота, і кров – на білеңький обрус.
Та брав я цю землю і небо на власні рамена...
Змовкає і крутить – гусарський? опришківський? – вус.

Вже все переболено, все переплавлено в звичку.
Все входить у душу, і плоттю, і кров'ю стає.
...Минуть десятиліття. Запалюють зірку, мов свічку,
Нічні звіздарі. А художник погар не доп'є.

І піде за обрій. Щукати його – справа даремна.
Він прийде сюди, над бескеття, де нині стою.
І руки його, мов коріння могутнього дерева,
Підіймуть надгробок – останню палітру свою.

Непроданий роде мій, мій непродажний народе,
Нам треба і слави, і кпину, і ласки вітця.
Та доки живий ти, щоденно проси у природи
Не простих повторень – святих неповторень митця.

Усе промине – і печалі, і наклепи злісні,
Пророки й ізгої – сини ми народу, віків...
І нам випадає брести у житті, як у лісі,
Де й очі зірок – мов очіці казкових вовків.

Та йти нам одкрито. А казочку про невидимку
Розкажеш дитині – і ніби розвіє журу.
...Просту і розписану дивну Манайлову диньку
У тиші музейній я мовчки у руки беру.

І правда ця бита, але до кінця ще не вбита.
І ми, як дерева, ростім і ростім дотори.
У тиші музейній печалиться вічна трембіта.
...То голос Манайла звучить мені в ці вечори.

1984

ІЗ ДОСЬЄ

Петрові Скуницю

Молодим українським поетом
Був на ярмарку слави і я...
Шапку в землю, і хвіст пістолетом, –
Починалась епоха моя.

Та епоха навіки розпалась,
Хоч були мені всі ці літа
Під соломою хатка – як палац,
А солома – лише золота.
Я згоряю...

I я ще не вдома.
Та ввижається знову мені:
Догоряє і хата, і солома
На вогні, на пекельнім огні.
I не відаю, як пережити
Це мовчання епох кам'яне.
Може, будуть на старості вчити,
Хоч і пізно вже вчити мене:
– Спершу вивчи езопівську мову,
А затим українську,

Аби
Не вертатися пам'яттю знову
У часи молодої журби.
Там такі комсомольські богині.
Там вареники спільні смачні...
Ta не тим мені пахне однині
Людоїдський шашлик із Чечні.
I нема мені юного снігу,
Я забагнув ці нехитрі ази.
Але я допишу свою книгу
I в оптичнім прицілі слози!

1998

БІГ ІЗ БАР'ЄРАМИ

І я тоді поїхав до Іршави.
Тоді у нас казали: до Ершави.
Пішов на пошук молодої слави,
Покинувши гірське село Суху...
Був сінокіс тоді. Пахучі трави
Так ніжно шепотіли, мов октави
Писалися у літню ніч суху.
Над видноколом рідної Сухої
Стелився запах молодої хвої,
Вузькоколійка, потяг, мотовоз...
І срібний дим станційної зупинки,
Й попереду віршарські поєдинки,
І запахи книгарні, мов наркоз.
О, лицарі поезії та прози!
Як відімчали ваші паровози,
А колії розкрали на метал...
Імперія була в нас, не державка.
Тече ріка. Тече ріка Іршавка.
І Пинтя Добош зліз на п'єдестал.
О, музи з літоб'єднання Іршави!
Римуємо й тепер заради слави?
Я бачу: Петринишинця Юрка,
Ірину Звонар, Ольгу Фрідман бачу,
Лейбович Любку...
Музу ту дитячу.
Офелію тих днів бере ріка.
А де Семен Поляк? Наталка Бровді?
Ви на якому загубились броді?
Де я загинув, Господи, спаси...

Усі ми перед Господом нагії,
Лиш од Боржави – річки настальгії –
Сміються й плачуть рідні голоси...
Які змогли ми написати книги.
Михайло Ціцак сам іде з відлиги
На потяг до Ершави. Паровоз
Іде коло ершавської друкарні,
Там рими перехресні й рими парні
В коломийках шукати довелось.
І я, щоб не писав рядки бентежні,
Поїхав у дружинники пожежні,
Це – як малий Балога в МНС...
А я, дітвак, не гнався за кар'єрами,
Та ще дзвіницю – прямо до небес.
До Ольги Фрідман я не женихався:
Я в бігові шалено задихався,
Ше мить, ще дві – з дистанції зійдеш...
Але мені солодке, мов кохання,
Вже друге відкривалося дихання,
Я біг і біг – без краю і без меж.
А далі – поєдинок на дивані
В редакції. А там тендітна пані
Із нами, дітьми, а не ловить гав.
– Гай-гай, дітваче. Що вам до інтиму?
Он я знайшла у вас... неточну риму!
А ви все до сонетів та октав.
Іще хтось випускає цівку диму:
– Се буржуазне, хто б що не казав!
І я лютів, як це між піонерами.
Читав і думав я про біг з бар'єрами,
Про дистих і катрен, аби мені
Ще й грамоту донести до Сухої,

Де мати й сестри, браття й запах хвої
Та небо в зорях, наші ночі й дні.
Там дід і батько та пахучі трави,
А тут газета та видіння слави,
Там іскри вилітають з-під коліс.
І я вмираю і лечу над хату,
Над смерекову:
— Чуєш мене, тату?!
А тато жде мене на сінокіс...

2007

САГА ТОРІЩЬОГО СНІГУ

Сніг різдвяний – білий, заозерний.
Спогадом тепер мене не бий.
Срібний сніг у Стебнику.
Сріберний.
Але сміх у жінки – золотий.
Як вона горіла! Як сміялась!
Відступала мука, як жива.
Як нам непорочне обіймалось
У вертепній драмі торжества.
Сміху срібний стеб у срібнім Стебнику.
Віфлеємська зірка чи звізда –
Не шукай ні в біблії, ні в требнику,
Це вже не розкаже й коляда.
Зірка богородична пригасла.
Срібний сніг і срібна ця зима.
Сніг різдва – не віфлеємські ясла,
Молока ослиць у нім нема.

Так зі мною доля ця лукавила,
Душу мою змучила і кров.
Ти мій храм, собор Петра і Павла.
Загашу свічу. І це – любов.
На вітрах поезія захрипла.
Та завжди поезія жива...
Ти подай, подай нам, Боже, срібла, –
Срібла снігу, щастя і різдва... 1997

ЕДЕМ

Ранкова кава з коньяком «Camus».
Поети повертаються в сім'ю,
А суть ойцизни – у Вітчизні милій.
І хай смолу гарячу я не п'ю –
Ішов зі мною Дант і йшов Верглій,
А чумним шляхом мчав Альбер Камю.
На цій землі – од снігу білій-білій,
Як замерзаєш – будеш у раю.
Але в своїй ойцизні тільки гість –
Не п'є Верглій, Данте в смак не єсть,
Він інфернальних днів шукає тему...

По снігу йду. Вертаюсь до Едему.
Не скіф, не хет і не ольвійський грек –
Я чую запах молодих смерек,
А ми смереки ці тут посадили.
У танці верховинський живопліт,
І не згадаю нині, скільки літ
Судилося од колиски до могили.
Завія біла лютої зими...

Я спогадаю: ми були дітьми,
Мисливські стежі-копанки цюрили.
Далеких літ у серці дух не вмер.
Там літо, кришталевий дзвін озер
І срібних рік вода. І смак форелі.
Стожари на півнеба. Світляки –
Засипали всі гори, всі стежки,
І місяць повний світиться зі стелі.
Ми світляків у торбу наберем:
О, ми дітьми потрапили в Едем.
А вранці дід-лісник: «А нумо, встаньте!»
Так літо йшло мое в труді щодня,
І світляками нам була платня.

Прости, Верглій. І прощайте, Данте.

2013

* * *

цвіте терен цвіте терен
під ногою тане серен
і віщує серенчу

серен серен серед насту
наступив на лижу щастю
але я про це мовчу
не в якомусь Буковелі
просто зорі зняв зі стелі
та й подався у вертеп

і подався без нічлігу

квітне терен серед снігу
небо чорне

ніби склеп
і край римської дороги
що веде на акведук
млосний погляд
млистий стогін
у кільці щасливих рук
а під нами срібний серен
і коли ми ся поберем
де кілечко золоте
і під снігом сивий терен
ще не скоро зацвіте

2017

ВАТЕРЛОО

Знімається фільм «Ватерлоо»
Сергія Бондарчука...
Опісля побоїща злого –
Кармінної крові ріка.
Лиха імператору карта!
І я, перейшовши межу,
Убитий солдат Бонапарта,
В кривавому житі лежу.
Бо що там робити статисту
Під грім імператорських драм?
А гром артистичного хисту –
Це Австерліц наш і Ваграм.
І що там робити солдату
Убитому – в громі гармат?

А ми, хлоп'яки з інтернату,
Ми в ролі французьких солдат.
Шепоче столочене жито,
Його не шкода для кіна...
Шепчу, хоч мене уже вбито,
Що Франція в світі одна.
Без неї – чого вона варта,
Ця кров з молоденьких аорт?
...Рол Стайгер. Сюртуک Бонапарта.
Виходить. На тенісний корт.
Над ним і тополі, і клени,
І небо карпатське живе.
Мов острів святої Єлени,
Заблукана хмара пливе.
А я найнецінніший в світі.
А там – імператор, село...
І плачу в кривавому житі,
В Середньому, під Ватерлоо...

1992

КАРПАТСЬКИЙ СУВЕНІР

Мотив інсталяції
В. Німчуку

Нема й не буде Довбуша. Коли
Пішло криваве сонце за кулісу,
І вимерли опришки в час хули,
О часі яничарського замісу, –
Тоді із тюрем випурхли орли,
Ti, дерев'яні! I не стало лісу!

Це звалося: карпатський сувенір.
Я тямлю орліаду дерев'яну...
Орли злітали не з карпатських гір,
А з тюрем Колими і Магадану.
У кожній гамазеї з давніх пір
Орлів цих бачу, мовби із туману.

Орли влітали в кожний магазин.
Вони стриміли в чайній і крамниці.
І був із ними дух тюремних стін,
І був він – од села і до столиці.
І зойк дворучки-пилки, скрип цапін
Жили у генах бука і ялиці.
І то були дерева без кілець...

На «студебеккер» кіньми і волами
Тягли їх – для стропил і для дровеца,
А гірші з тюрем випурхли орлами.
Пішли опришки пішки до овець, –
Під зорями й тюремними орлами.

Текла ріка із іменем Ріка.
Стояли в парках сталінські кумири...
Закільчилася у дзьобі хижака
Зелена гілка, наче символ віри.
Був час такий. Доба була така.
Простітів і нас, убиті птахи й звірі.
– Фіть-фіть! – злітала пташечка мала.
– Фіть-фіть-фіріть! – і вже тебе немає.
Бо над тобою пазури орла,
Що в лету мить тебе ж і розриває.
Стою і плачу в лісі край села.
Життя пройшло. Сокира клопіт має.

Мов кілери, літа для нас були.
Бокораші на ріках потонули.
Знов сувенірні в небесах орли.
Знов сувенірні на землі гуцули.
Ми, справлені батьками, нарости
Із матерів, що про любов не чули.

На Чорногорі Довбуш. Чорний ліс
Спилияли й посплавляли благовірні.
І на пеньках новий народ наріс:
Тут і птахи, і люди – сувенірні.
Музейний час, де топірець і кріс –
У ладані музейному, в кумирні.
Гуцул скульптурний втне і гопака.
На сувенір обернено безладне
Життя, де сувеніром – і ріка,
Де села – Довге, Кущниця і Заднє.
Невже це знов? Невже доба така,
Що вже й орел – мов причандалля хатнє?

Я сам у ритуал ввійшов. Але
Іще мені трава в очу не в'яне.
Ще так ти б'єшся, потятко мале,
Ти – не камінне, ти – не дерев'яне,
Ти, серце, часто так робило зло,
Не стань камінням, деревом – востаннє!

Нема й не буде Довбуща? Свої
Збираються орли в хмільні ватаги.

У них же на запасній колії
Орли двоглаві, бронепаротяги.
О, дерев'яні братики мої,
Невже забракне нам тепер відваги?

У час орлів богемних і падлюк –
Час українсько-емського указу?
І знову за Сибіром Кармалюк
Усе комусь дає і нафти, й газу.
Час дерев'яних коней і шаблюк,
Земля вже ними повниться відразу.

Орел ширяє над верхами гір.
І кряче ворон – він напоготові.
І час – не дерев'яний сувенір,
І кров тече ув імені та в слові.
Лежить у Львові Ігор Білозір.
Орел клекоче... Ну, коли у Львові...

2001

* * *

Юні митці на карпатськім пленері.
Галстуки скинуто – не піонери!
Як відшукати натурну модель?
Храм дерев'яний, і вікна, і двері,
Бані дощаті, хрести – на папері:
Сонячна, радісна ця акварель!
Пахне отавою, зливою, серпнем,
Наш арт-учитель стойть за мольбертом:
Юним художникам добрий урок.
Фарб акварельних стихія – причастя,
Господи, як воно близько до щастя,
Повного місяця, чистих зірок.
Галя позує мені...

На мольберті
Цей акварельний профіль в три чверті.

Як усміхається юна модель!
Гори в серпанку стоять перед нами,
І серпантини гудуть поїздами,
Перший, і другий, і третій тунель.
О, поцілунок на чистім пленері,
Перша любов у карпатській печері,
Дощик циганський – я в ньому промок...

Галя-смерека стоїть край дороги,
Та й обороги – небесні чертоги,
В горах далеко – вівчарський димок.
Вже доживаю свій вік – як химеру,
Бачу створіння не пензля – пера,
Галю, яка не прийде із пленеру,
Юність, яку забувати пора.
Тільки туристам – трембіта й колиба,
Мицій екзот і в століттях не вмер.
Пташка літає, і плаває риба...

Де ж ви, найлись чужинського хліба,
Друзі дитинства, карпатський пленер?

2010

МАРАМОРОШ

На Мараморош, Мараморош-Сигет,
Ішов я маршем закарпатських сиріт,
А в прикордонну Тису не зайшов...
Отам, де Тиса Чорна й Тиса Біла,
Там Данія тисячолітня збігла,
А Третій Рим – імперське зло ток-шоу.

Там едельвейс і квітка розмарія.
Імперська, європейська ностальгія
Ріку Дунай продивлює до дна...
Єднало нас карпатським колоритом:
І римських легіонів маршем-ритмом:
Европа їм здавалася одна.
Ми в Азії, а в них уже Європа!
І в Бухаресті Ніколае Попа,
Мій друг-поет, молдавський господар...
А я між Трансильваній і Трансністрій.
І досить спалахнути божій іскрі -
Сузір'їв не побачиш із-за хмар.
Історію минулу не повториш...

Іду, бреду на сивий Мараморош,
І йдуть за мною прадіди й діди...
Такий мій край, така моя держава,
Що нам Дунай, і Тиса, і Боржава
Транзитними здавалися завжди.

Опришківство карпатське – як горнило...
І в Будапешті предок мій Данило
В анналах залишив писемний слід...
А я живу поміж панів і паній,
І дух смерек у далечі туманній,
А шлях до волі нам шукати слід.
І ти зі мною, мій московський кореш...
Історію імперську не повториш,
А там, де ти, скінхедів мілійон...
Учора воля нас давила з танку,
І Шоні Гаврош, і Петро Мідянка,
Й Василь Кузан шукали свій патрон.

На Марамороші, де туман лягає,
У вишиванці ходить граф Довгаї,
З ним Телеш та Шенборн...
Але ми –

Із іншої і віри, і любові,
Ми – русини, тернові й смерекові,
Ми українці, крайні між людьми.

В московській церкві запалили свічі,
А в київській уже не раз і двічі
Клялися смертно Габсбурзьким орлом...
І йде на Мараморош плем'я голе,
А під хрестом край шляху Красне Поле,
Та ще родина плаче за селом.

О, Мараморош-Сигет, Мараморош!
Коли судьбу юкрайнівську повториш
І спокою в Європі не знайдеш, –
О, Мараморош, і тебе згадаю,
І ляжу вмерти там, коло Дунаю,
Біля дакійських, біля римських веж.
Клялися ми карпатським колоритом,
А нині попід київським коритом
Увесь бомонд – і сестри, і брати...
Але коли в Верхраді поговориш –
Немов ідеш і йдеш на Мараморош.

А треба ще й до Сигету дійти...

2008

ПІДГІРЦІ

На дерев'яному ослоні
В Зубанича в селі Підгірці
Вели ми бесіди безсонні
Як музику при першій зірці
Були Наталка і Марія
І діти Юлька і Богданчик
І вранці трудотерапія
А не шашлик і не стаканчик
Скакали коні дерев'яні
Ще до чорнобильської ери
А ми від молодості п'яні
Мов на банкеті в час холери
Часи залізної завіси
Літературної богеми
Де Прометеї та Зевеси
Підпільний час підпільні теми
Козацький марш
Козацька віра
Карпатські олені й ведмеди
А це була попівська фіра
Підгірська вілла газди Феді
У храм чужий чужої віри
Де пахло сіно з оборогу
Убитий панотець із фіри
Ішов босоніж на дорогу
Нечуй-Левицький попідтинню

На пасіці Миколи Джері
Тепер і ми вже стали тінню
Кирилицею на папері
Підгірці вулиця Садова
Де біла хата у тумані
Чия звучить там нині мова?
Згоріли й коні дерев'яні
Уже не ті сьогодні мрії
Зірок нема космічні діри
Нема ні Феді ні Марії
Чужий маєток замість фіри
Все проскакали коні п'яні
За чверть століття все змінилось
І плаче Федорова пані
На Бессарабці із-під милиць
Пропала Федорова дача
І десь Наталка і Марія
Пропили братія ледача
Країну Трудотерапія
І де та кава в переході
До збайдужілого майдану
Усе що наше те не в моді
І все чуже куди не гляну
Землі й небес було нам мало
Усе було і все пропало
Звізда Полін при першій зірці
І я стою в селі Підгірці

2013

* * *

Я тоді танцював із тобою
В ресторані під липами «Київ».
А потому була «Верховина»,
У фіналі – богемна «Скала»...

Ти була для поета-ваганта
Найсолодша богиня, яскиня,
Найсолодші були тоді вина,
Найсолодша це юність була.
Хтивий рот ресторанної діви.
Теплий шепт весняної зливи.
Тихо скрикнула хвіртка.

В альтанці
Ми зійшлися в любовнім чаду...
Ці коханці у дикому танці,
І невільники шалу, і бранці,
І не скоро прокинулись вранці,
Я пішов – і ніяк не прийду.
Не прийду в золоту еспланаду
Тих далеких старих ресторанів,
І не стріну старого поета,
А тоді ще він був молодим...
У «дзеркальному залі» немає
Ні богеми, ні навіть циганів,
І пропала любовна вендета,
І над вогнищем куриться дим.
Але досі у пам'ятку спрага...
Поїзд вимчиться «Ужгород – Прага».
Інтуристівська діва Андреа
По-жіночому плаче в вікні.

У Белграді яви мені милість,
Як нам вірилось, як нам любилось,
Але перстень утопиш, Андреа,
У старім венеційськім вині.
Коло серця понині – незримо,
Мимо станції Молодість, мимо
Пролетіли мої поїзди...
Мимо станції Любові й Розлуки.
І чергові по станції – круки.
І монашка заламує руки
У вікні з дощової слюди.
У Флоренції жде тебе Данте...
Не вмирай, о поете-ваганте!
Вишиванка й костюм од Версаче –
Наша доля такою й була...
Юні очі немов у тумані
На виду у старенької пані.
Ставить свічечку, ставить – і плаче
У соборі Петра і Павла...

2005

* * *

На Погулянці, у старому Львові,
На Погулянці, в домі 35 –
Ми поклялися на крові й на слові!
Хрецьраті долі під вікном стоять.
ГоряТЬ свічки. Стоїть поет Митуса.
На Янівському цвинтарі плита
Поламана, і черепом «Усуса»
До нас минуле наше доліта.

I Чеслав Неман – в домі, як ротонда.
Окраїна із лісом і вольєр...
У Львові фронда, в Ужгороді фронда,
I все уже померло дотепер.
Усе, як є, і я цей час приємлю, –
Як знак, що ми клялися на словах.
Одні зостались. I йдемо у землю,
Але шумить тополя в головах.
A хто пішов із вервієм на вій.
A хто пізнав мордовські табори,
Тому не чути плач Ієремії,
Того не вчути, як не говори.
...Іду по Львову серед інших візій, –
Олігархічний, артистичний край.
I йде, мов тінь, Микола-Дионізій,
I йде, мов тінь, живий Грицько Чубай.
A вже у Гриця доля проречиста,
Христово скресна в галицькій мокві.
Ta українська доля – як невіста,
Повінчана на цвінтарній траві.
Лиш 33 життя вділило Грицю.
Aле комусь і 100 – як 33...
I не впізнаю Галю-удовицю,
Минулося. Розвіялись вітри
I спомин про далекі сімдесяті...
Готелі «Хілтон». Магдебурзький Львів.
I свято є. A ми чужі на святі.
Шумить вокзал, і людям не до слів.
I йде поет Митуса, як на тризну.
На Погулянці – спробуй, погуляй.
Знаходимо в своїй чужу Вітчизну,
Чи це восплаче нам Тарас Чубай?

Европу заспівав музика-рокер,
Узявши в батька цей біблійний бренд.
А чути гуркіт командорських кроків
У цім kraю бунтарства і легенд.
Налий мені вина прощальну склянку,
І ми почнем із лівої ноги.
І мертві, ми прийдем на Погулянку,
Де світяться і світяться сніги.
Слова давно вже звіяні в половині.
Опудалами ідоли стоять.

.....

На Погулянці, в цісарському Львові,
Ще світять вікна
В домі 35...

2008

ГОРІХОВА САГА

Над Чорним морем сонце знов заходить.
Над Чорним морем – надвечірній бриз.
Над Чорним морем знов мене знаходить
Далекий вітер із далеких Брищ.
І з пам'яті-непам'яті,
З безодні
Я воду п'ю – то мертву, то живу,
Що прадіди мої, сумні й голодні,
Пролляли потом на гірку траву.
Немає їх...

І де їх плачуть душі,
А чи сміються з-під модерних стріх?
Мій батько садить яблука і груші,
А я співаю пісню про горіх.

Над Чорним морем у годину пізною
Не рік і два, не рік, а вік ходив.
А знов співаю про горіх той пісню,
Що мій померлий вуйко посадив.
Не на старе високе кладовище,
Де похилився вже забутий хрест,
А до горіха –

вище, вище, вище! –

Йде сива мамка, ще й сама як перст.
У вас же, мамко, і синів, і дочок,
А відлетіло кожне, наче птах...
Не рвіть, не рвіть горіховий листочок,
Щоб полином гірким вам не запах.
Життя моє! Моя ти муко древня!
Я знаю, знаю: ще приайде той час,
Коли над нами зійдуться дерева,
Мов душі тих, які пішли від нас.
І як в листка зеленому сувої
Я прочитаю присуди біди, –
Подай мені, життя, води живої,
Коли впаду від мертвової води.
А сад наш – сад, а не конари чорні...
Літа минають, а вони живі,
Усі дерева, зрубані на корені,
Всі коники-стрибунчики в траві.
І я незгірший од синів і дочок,
Які без мене у моїм краю...

Летить,

летить

горіховий листочок

За Чорне море, у судьбу мою.

1987

СВІТ ПОЛУДЕННИЙ

На березі річки зозуля кує.
На березі річки, в зеленій ліщині...
Душі метроном у малій батьківщині,
Бо в кожного з нас батьківщина ця є.
На березі річки поснули човни.
Поснули дерева, і трави поснулі...
Спинися, о мите!

I час мій спини:

Втопи в осоці, заховай у намулі.
Коли ми на той бік і як добредем,
Де цього села надосінній едем?
I як перебрести, і як доплисти,
Де сонні дерева – як сонні світи?
Цей світ нас приймає неначе дітей,
Хоч ми перед ним невеселі заклякли.
I я припаду до землі, мов Антей.
Я вас не боюсь, паперові Геракли!
Мала батьківщина...

Ти в кожного є.

Чому ж перевізника досі немає?
На березі річки зозуля кує.
На березі річки життя проминає.
А скільки було молодого тепла!
Яка молодецькість – пісенна, зухвала,
На березі річки зозуля кує.
На березі річки життя проминає.
Скільки було молодого тепла!
Яка молодецькість – пісенна, зухвала,
На березі річки, де річка була,
Де річка була, де зозуля кувала...

1986

* * *

В так звані застійні часи –
все те ж: і процеси, і тюрми...
Старечі скриплять голоси,
немов пересохлі котурни.
Утрачених літ мені жаль...
Літа проминули, та є в них
екстаз від овацій, і шал,
печалі, мов тисячі жал,
і глум канцелярій таємних.
...Над обрієм хмара біжить,
над обрієм сіється дощик.
А вчить мене, як мені жити,
фальшивий і п'янний донощик.
І скрипка циганська із дек
вергає вже марші в скорботі.
І п'ятизірковий генсек
в конъячній пливе позолоті...
Який катанинський надлом,
коли ти не в силі нічого,
лиш битися рабським чолом
в тестамент чола керівного!
Літа проминули, мов дим.
Не звикся, а зрісся з бідою.
А батько мій був молодим,
і мати була молодою.
І сніг опадав на чоло, –
так ясно, невинно і біло...
О, як мені юно було!
О, як мені дуже боліло!

1990

ДОРОГА БОЛЮ

Попрощайся – і все. Ти своє відлюбив.
Але матінка сива гукає з порога...
Полонинського вітру полинний мотив.
Полинового вітру гірчична знемога.
Ну яких іще треба в житті перспектив?
Бутафорські ботфорти. Полин і смерічки...
Ліпше справді дуель коло Чорної річки!
Ця гірка, ця гірчична ріка, цей полин.
На дистанцію болю виходиш один...

Як же сталося так? Хто й коли нас купив?
За п'ятак у моменті зневіри і відчаю?
Не пришвидшую крок, а дихання пришвидшую,
А лунає, голосить у днину заквітчану
Полонинського вітру журливий мотив.
Поривався додому я, зболений весь,
У земляцтво трембіток, і скрипок, і крісів.
І шукав я у горах собі едельвейс,
І спускався додолу в Долину нарцисів.
Наче стане усього на кілька життів, –
І надії, і любові за тим перевалом,
Де життя обривається знаним фіналом
Під одвічний, величний та звичний мотив.
То шовкових косиць, то красивих отав,
Нареченої давньої, давнього друга...
Полонинський сніжок серед літа ходив,
Наче бетяр. А дідо-всевідо із Луга
У світлиці сестриці моєї вмирав.
Умирало життя – і самотнє, й нещасне,
Власна кинута хижка, фінал бідувань...

Ах, невже і для мене ця ватра загасне,
І ніхто не підкине у вогнище грань?
І земля ця крутиться услід за тобою,
А хрестом тобі стане і тінь од орла...
Я виходжу один на дистанцію болю,
А до мене – і пам'ять, і куля, і стріла.
Ти для матері тільки зостанешся Митьком,
І для матері й батька завжди молодим.
Але я ще живу. І життя не профітькав.
Гріє полум'я ватри. А слава – це дим.
Грає море солоне. А сонця й засмаги
Наковтались давно вже розкішні тіла...
А світами помчали суханські бесаги,
Бо Земля ця велика землі не дала.
Як і розуму теж. А можливо, од відчаю
Я даремно у гори ці крок свій пришвидшую
І зриваю на згадку косицю одну,
І додумую думу прощальну нехитру,
І сухими в Сухій мої сльози од вітру.
Полонинський мотив і мотив полину.

Полонинського вітру полинний мотив.
І дистанція болю – дорога до Бога.
І посивіла матінка крикне з порога
Про отецький поріг, що слізьми окропив.
А повернуся знову – то висхнуть і плеса,
І мене упізнає лише мати здаля.
І чужа іномарка на чорні колеса
Намотає дорогу, як чорна земля...

2003

ANNO DOMINI

Я зі свічою в соборі стою.
Дніна предивна.

Анною матінку звали мою.
Анна Петрівна.

Анничка звалась, була молода,
П'ятеро діток
З батьком приносила чиста вода...
Краю трембіток!
Край смерековий насниться мені.
Далеч. Тумани.

Вимерзли, вимерли ночі і дні
Матері Анни.

Анна із хати, що коло хреста,
Музा шофера...

Де ота музика літ золота?
Зникла та ера!

Щезла, розтанула музика літ,
Легіт баяна...

П'ятеро нині у тебе сиріт,
Матінко Анна.

Як обернувся фатальний цей рік
В царство Аїду,

Йшли наші Брищі, Руняк і Крушник –
На панахиду.

Все відібрала у нас течія,
Сни наші віщі...

Снить моя матінка, рідна моя –
У деревиці.

Мука відходу і музика літ
Прісно і нині.

Ми не католики. Даждь нам трембіт
На полонині.
Ми смерекові. Ми пісня і міт,
Плач на вершині...
П'ятеро нині у тебе сиріт,
Anno Domini.

Анна Петрівна, ти бідна моя,
Красна, як панна.
Чую «На сопках Маньчжурії» я –
Пісню баяна...
– Бідного рідного снігу Карпат
Даждь нам! – ти мариш.
...Як приїздила ти в наш інтернат,
Йшли ми у варош.
З матір'ю йшли ми над шумом ріки.
...Сльози ці рідні...
Все перекреслили хижі роки,
З банком у Відні.
Все. Дерев'яні згоріли церкви.
Світ – чужиною.
..Навіть молились по-нашому ви
Там, під стіною
Того собору, де плакав орган
По Україні.

...Знову на Куці лягає туман,
Anno Domini.
Красне вино із золочених чаш
Вип'ємо нині
І дочитаємо свій «отче наш»,
Anno Domini.

* * *

Не зречуся життя, що було.
Не забув голос батька і мами.
На моє верховинське село
опускаються сиві тумани.
Встану вдосвіта: піють півні.
Озираю порожню квартиру.
І минулого тіні сумні
у душі постають потаймиру.
Там узимку б'є хуга крильми.
Там сніги по бескеттях у квітні...
Богом прокляті та людьми,
все це нині місця заповідні.
Був мій пращур по хащах татъ –
з пухової не встане постелі.
Лиш за ним громовиці лятять,
лиш за ним гудуть ломисклі.
Поверх п'ятий. Балкон. Телефон.
Телевізор. Мальована ванна.
От і все. Предковічний закон
речовізму. А далеч туманна,
а це небо, таке голубе,
під життям не підводячи риску,
наче мовить: змінити себе –
то не досить змінити прописку.
Я прописаний в тому краю,
де бували і скіфи, і греки.
Неокрадену душу мою
лікували полин і смереки.
Пісня й доля – усе це моє.
Степ і гори – земля ця єдина.

Їх не вкрасти, якщо вони є.
Їх не вкрасти, якщо ти – людина.

Часе атома, з нами гряди.
І яка б не судилася доля,
на часи Золотої Орди
прийде час Куликового поля.
Буде місто, пребуде село.
І долини. І гори. І ріки.
І життя, що пройшло, що було, –
незнищене вовіки!

1991

МАМЧИНА ПІСНЯ

Ясени і дуби з яворами...
Де, коли вони, звідки вони?
І заклечані тесані брами –
ти їх, пам'яте, не вини.

...Босі ноги мої ступали
по колючій, по свіжій стерні.
Повертається пам'ять, пам'ять,
а життя не вертається, ні.

...Гнали хмари по оболоні,
в серпні сивіла сіножать.
А здавалося, білі коні
синім полем за море біжать.

...Білий полудень. Жовтий серпанок.
Я, маленький, од спеки затерп.
Подає мені мати дзбанок,
відіклавши розпечений серп.

Жито, житечко, ти наша доля
у первинній колгоспній порі.
Та замало в селі моїм поля,
тільки гори, гора на горі.

Мамко, мамко, із цими руками
і земля кам'яниста жива,
бо ж на камені, чорнім камені –
не жива.

Бо ж на камені – ані кореня.
Бо ж на камені – не пожнеш...
«Чорна гора не орана,
лиш кулями засіяна...»
засіяна... все ж.

Переболено. Пережито.
Переплакано сліз гірких.
Та живу і жниву, як жито
на розораних схилах гірських.

I слюза материнська гірка мені.
I в слози тої очі сумні.
I трава не зростає на камені
по мені...

КАМІННА ДУША

Не такого ти, мамко, любила,
Щоб у зорі склянім гультяя
Відбивались і степ, і могила,
І на білому конику – я.
І далеко від рідного краю,
Між гірких полинів і камінь
Я на білім коні пропливаю
І посмертну відкідую тінь.
Гамазеї, крамниці, ї дальні
Пропливають, неначе сп'яна.
А часи, золоті й ідеальні, –
Тільки молодість, тільки вона.
Лиш натомлені очі заплющу –
І мене доконає біда,
Бачу молодість, зло і цілющу,
Як весняна дзвонкова вода.
Відгоріла вона, відпалала,
Відійшла між камінних людей...
Не такого ти, мамко, чекала
Для своїх веселкових дітей.
Ти стара, і заплакана, й сива,
На іконі, в іконнім вікні, –
Виглядаеш забутого сина
На гусарському білім коні.
Та лиш небо нічне заговорить
Міriadами вічних зірок,
Де нувориш – немов змієборець,
Лжемесія, лжедух, лжепророк.

Не такого ти, мамко, любила.
Це обличчя – камінне й чуже.
А за мною – і степ, і могила
І мій коник ірже...

1993

СІНОКІС У МІСТІ

косять у місті траву
косять у парку траву
косять на площах траву
скільки зелених сліз

в місті іде сінокіс

молодо плаче цвіркун
акселератик юн
Боже не плач цвіркуне
і не оплакуй мене

бо десь далеко у горах
грає зоря у горна
косить мій батько посивілий

косить померлий дід

з ранньою із росою
доля моя з косою
з трав зелених
з днів шалених
мій викошуює слід

1991

БАТЬКОВА ТОПОНІМІКА

З-під Кука. З Говерли. І десь із Бескида
Вже сходить зоря, та на обрї - лід.
...Мій батько давно вже
За діда Всевіда
Записує книгу загублених літ.
«Цвіте Ясенова. Тут булі у тайстрі я
Носив до ягняток. Оплакав усіх...
А тут газдувала Мадярщина-Австрія,
Тепер - Україна. І сімо... сніг.
Грушанину знає онук. Ясенову.
Сніги серед літа леліємо: Кук.
Якщо Україна загине ізнову,
Чи дідову книгу допише онук?»

2006

* * *

Не вицвіло - блакитне й золоте,
Не кинув Бог, не посміявся ворог.
І ризи золоті, хорал на хорах,
І я сьогодні зовсім не про те.
А я про те, що й сяє, і цвіте
Цей невимовний батьків сад у горах.
А вже на осінь - золоті плоди,
Город і сіно, і гриби, й отава...

Чому й навіщо тягнуться сюди
Такі минуущі - суєта і слава?
От-от прийде серпневий зорепад,
Утоне сад у тихій позолоті...

Коли ж і я прийду в осінній сад,
Листок останній із людської плоті?
Я тут сидив маленьке деревце,
А нині снігом стеляться вершини.
Печуть мое немолоде лицє
Прощальні слізози рідної людини...

2013

БАТЬКО

Приїхав батько до синів у місто:
Зима, і в горах снігу намело...
Вогнів святкових золоте намисто
На шию мегаполісу лягло.
Відчувся батько наче в піднебессі:
Таких дітей від господа дано.
І перший син зустрів на «Мерседесі»,
А другий син зустрінув на «Рено».
В одного вілла, і отої на віллі,
Щасливі сім'ї, зграйка правнучат...

І чом же, батьку, зимні хмари білі
Над вами, наче лебеді, ячать?
На лебедях літа не наздогнати,
А літаки приватні – не для нас.
Але безмірно пораділа б мати,
Якби воскресла, за новітній час.
І за дітей, що хліба не старцють,
І за онуків, що уже працють,
Хто в Празі, хто далеко від Москви.
Хто в Україні днем христовоскресним,
Хто – на кордоні, хто з дайшним жезлом...

Чому ж додому поспішили ви?
Синівські вілли із «царських окраїн» –
Успішні діти, та із плину літ
І батько десь відчувся як хазяїн
На тій землі, де прадід був і дід.
А батько-прадід не веде щоденник:
Хазяйство в горах з меканням ягнят.
– Підвів мене земляк, міністр Пинзеник,
Пенсійних не підкинув грошенят.
Усі вони такі, коли при владі,
А влада нині, кажуть, не слаба.
Будь-кого з'їсть.

А ми тому і раді,
Будь-кому годні крикнути:
– Ганьба!
Усе я бачив... До синів поїду –
То з правнуками, наче у раю.
А той, хто хату підпалив сусіду,
Подумайте, чи вбереже свою.
В самій людині друг її і ворог,
Плачі, та співи, та дитячий сміх.
...Додому їде батько. Він у горах
І до сьогодні, може, вище всіх.
І тільки президент із вертоліята
Йому рукою помахав (село).
Та то своя у кожного робота.

А в місті й справді весело було...

2014

БЕРДО
Реквієм Дикому Саду
Мамці моїй присячую

I

Я вигнаний і гнаний. Шлях вигнанця –
Це шлях обранця долі через твань.
Я бачу Дикий Сад. У ранню рань
Забуті імена – Василь, Марія, Анця –
Звучать мені над зойком босоркань.

Собі самому долю не наврошиш.
А спогади ведуть, лиш їм звели,
У Бердо, найзаклятіше з урочищ,
Де босоркані й татоші жили.
І я тут – під серпневим зорепадом,
Опісля авдиторій, еспланад.
Я йду травою, йду я Диким Садом,
А в батька виріс молоденький сад.
Чому це Бердо іменням найніжнішим
Звучить? Хоч сам я знаю страшкома:
У цім саду Василь Марію вішав,
Убивця, що за дім йому тюрма...
Поганська ніч!

II

Печерна тут людина,
Печерна ніч тут жертву не проспить...
Кохана жінка... не вродила сина.
Печерний поклик: жінку цю убить.
Облесник,
Ботокуда,
Жоновбивця!

Чому він змалку в ночвах не втопився
І так би не ганьбив горянський рід?
На порохно було б йому згоріти,
А він живе, посиротивши діти,
Та ще й нових наплодивши сиріт.

III

О часі то маразму, то скорботи,
Коли саджали нас за анекдоти
І дисидентів плодили в момент,
Василь з тюрми звільнився, – бога ради!
Ну, що сказати: для такої влади
Він соціально рідний елемент.
Він вийшов – із наколкою на загадку.
Та вийшов із тюрми – не без суми,
Він так натхненно клав тюремну кладку,
Як сам Іван Денисович...

А ми?

Топтали нас. Наш епос, наші саги –
Соціалізму голосні гулаги...
Стара трембіта узялась у цвіль.
Василь удома. Він уже на «форді»,
І діда вже ніхто не б'є по морді,
А може, і в парламенті Василь...

IV

Він виграв. У людинополюванні
Він переміг. У нього добрі дані
Від зон тюремних – до офшорних зон.
Він свій – від України до Панами.
О Дикий Саде!
Тільки ти із нами,
І те життя, яке пройшло, мов сон.

...Я вічний раб усюльських скорбот,
Я тямлю все, і я затямив твердо,
Чому в судомі твій камінний рот,
О бідне Бердо,
Бідні Брищі й Бердо!
Не помагають нам святі отці,
Зросте трава по Василю й Марії,
І Диким Садом прогримлять мерці,
Й заклубляться в екстазі тільки змії.
І немовля у хаті край села
Уперше скрикне, сонцю й небу раде...
Подай нам плід гіркий добра і зла,
О бідний саде,
Рідний Дикий Саде!

2001

* * *

Шукаю історичну батьківщину,
бо нині географії нема:
Ярило виглядає із-за тину
і список чужинця вже уп'явся в спину.
Весна квітує, а в душі – зима.
І так, руїно, ти в мені зориш,
мов тріщина в Маріїнськім палаці.
Мов Анні Ярославівні Париж
ввижається на знімках папараці.
О, це вінчання в Рейнському соборі,
пощезли королівські весілля...
Вік двадцять перший все-таки надворі,
а дух – дохристиянський звеселя
глаголичним письмом на саркофазі...
Комоні наші линуть по росі.

Збираємо образу на образі
від образів у Київській Русі.
І так руїнно, а не українно
крізь нас течуть і ріки, і віки.
Та я сюди повернусь неодмінно,
поглянути на Київ з-під руки.
Шукають історичну батьківщину,
а знають: географія ні та...
Димить із-за червленого щита
кривавий дух великого почину.
Софії Київської древні стіни
вже крищаться, а в Києві – Тарас...
І вже у нас немає Батьківщини!
І рейдери-рейтари б'ють у спини,
і вітер з України дме до нас.
...Якої ми шукаємо землі?
Якої ми шукаємо відваги?
Блишать і сяють в історичній млі
пощерблені щити, пониклі стяги.
Із тисячлітніх зібрани невзгод,
і ми в полоні вічного закону.
А може, це оспівують народ
філармонічні труби Єрихону?
І є народ: вернувся в Єрихон
і захистив себе у вічній брані.
А ми? Що ми? Гетьман і фараон
у камені скорботи на кургані.
Мов труби єрихонські – журавлі,
готові й ми летіти, тільки свисни.
...Якої ми шукаємо землі?
Якої ми зрікаємось вітчизни?

КРАЯНИ

Заплакана скрипка циганська
Знов чардаш награє мені.
Заплатана торба краянська
Майне у чужій стороні.
І стану в задумі й згадаю
Мое смерекове село.
З якого далекого краю?
Куди ти із торбою, хло?
Куди ви з торбінками, хлопи,
Краяни мої і брати?
На всіх перехрестях Європи
Бесаги й крисані знайти.
Мов щойно віднайдене плем'я,
Мов негрів іще не було...
І я опечалрюся, лем я
Почую забуте вже: хло?
А може, це божа провина?
А може, вина поколінь,
Що знову встає Україна
І встати не може з колін?
І хочеться знову жандарма
І пендрика (мало було!),
Торби з постолами і ярма,
Й сибіри чекають тя, хло!
І замість Канаді Гамерик,
І замість вальяжних Європ,
І замість плачів та істерик
(Проциндрив історію хлоп!)!
Ізнов забуттям покарають,
Зженуть, як худобу, в хліви...
Ти глянь: наші душі палають,
Немов дерев'яні церкви...

1994

DE PROFUNDIS

Коли вона стояла, як Мадонна,
До серця притуливши немовля, –
Хитнулась твердь, небесна і бездонна,
Хитнулась і спинилася земля.
Це наша Україна, мати-ненька,
Це наш Полин, Потоп і Землетрус.
І ця сорочка вищита біленька,
І цей біленський вишитий обрус.
Як ми багато в світі цім не встигли!
Але над світом – мати і дитя...
О, не викреслюй коми, ніже титли
У чорній книзі нашого буття!
І дім зведем. І відбудуєм школу.
До солі ми докинемо нектар.
І буде все. І піде все по колу:
Кому комп’ютер, а кому – буквар.
І буде твердь земна твердіша тверді
І м’якша за розплавлене шосе...
І будем жити, жити – аж до смерті,
Коли нас білим снігом занесе!

2003

* * *

Я тут народився й виріс, і славу знав молоду,
і янгол зійде на крилос, коли я в землю зійду.
Язичієм у каноні янгола трубний глас,
і ритуальні коні помчаться – ну перший клас!
О часі вечірньої жертви я ляжу під синь небес,
а півчі сільської церкви –
це наш здобутокувесь,

де предки мої воювали за чистоту джерел –
і нині на перевалі у бронзі чужий орел,
а нас у неволю гнали ж і розпинали теж,
і тільки кружляє галич над мурами древніх веж,
і тъюхають ніжно кулі, де рідна моя сторона...
Ви думали, це минуло? Ви думали, давнина?
Камінний Невицький замок і крики далеких орд.
У рабстві – і спів як замах, і все ж я беру акорд.
На всохлому піаніно клавішу б'ю тугу,
а ти, моя полонино, давно вже у білім снігу.
А я ж тут ходив і вірив – уже нас міне людомор,
а вийшло – з одних вампірів у храмі церковний хор.
Горять дерев'яні храми ще звечора на горі,
а ті, що прийшли з орлами, живучі, як упірі.
Та янгол зійшов на крилос і довго читає Псалтир,
а я тут родився і виріс, на площу ходив і в тир.
А брама скречоче грізно, і камінь з могили втік...
О, Вітчизно моя й дідизно, мій патріарший вік!

2009

* * *

Впала музика з неба, і сім її нот
Долинає до мене із мороку літ.
Молодому поетові дивляться в рот,
А старому поетові дивляться вслід.
Молодий – на естраді: гуде стадіон,
І майбутнє щасливим експресом гуде.
А старому поетові свій пантеон,
А вже голос його не почуєш ніде.
Був і я молодим, а розтанув, як дим,
І січе мене люто із неба шрапнель.

Але все мені – музика й давній інтим,
Коли муза з райцентру прийшла у готель.
Ти прийшла – наче музика, повінню вод,
І старому поету – видіння снує.
Досі є в нас поети і є в нас народ,
Але кожен із свого колодязя п’є.
Полонезу стихія. І полум’я, й лід.
Але впав я, мов янгол, із горних небес.
Я пройду – ти прощаально поглянеш услід
І заплачеш, як плакав колись полонез.

2007

* * *

Не поїду до матері в гості,
де гора, як малий Еверест...
А злітають сніги високосні
на підсвічений місяцем хрест.
І далеко – і Юрмала, і Дзінтарі,
сива Балтика, синій Дунай.
Півсела на високому цвінтарі,
півкрайни в селі не шукай.
А коли прилетять з-за кордону
окільцювані вже журавлі,
підсолодимо хвилю солону,
біля моря не густо землі.
І живу, як у місячнім кратері,
та своїм не торгую ім’ям...
Як вам, рідні, живеться без матері?
Як без неньки шенгениться вам?
Ви до мами не їдете в гості,
але їде у гості біда.

І не линуть сніги високосні –
навіть снігу нам Богу шкода.
Не звели на «хрущовці» горище,
але всі ми – царі й королі.
І до неба я вище і вище,
І все ближче мені до землі...

2008

* * *

Іванові Сакалю

Пейзаж у японському стилі...
Сніжинка злітає на брук.
А ми загубились на віллі,
сніжинки сивіючі, білі,
платан під вікном і бамбук...
І горнуться, горнуться хвилі
до хвиль, наче руки до рук!
Он чайка...
Її покусали
комарики? З білим крилом...
Немов із гравюр Хокусаї –
хмаринка над «царським селом».
Пейзаж у японському стилі...
Це молодість, юні літа.
На «хондах» летять самураї,
смертельні ці гонки і раллі,
де сакури цвіт заліта.
І хвилі зажурені сірі,
горить у каміні вогонь...
Зробити собі харакірі,
чи лезом – о квітку долонь?

А сакура в сніжному вирі,
саке і пивце «Оболонь».
Пейзаж у японському плані.
Це сакури дикої цвіт.
І гейшою бачиться пані,
танцює у цім ресторані,
якого немає сто літ.
Привіт!
Одлунали на схилі
життя й боротьби за життя –
пейзаж у японському стилі
і меч самурайський, і та
печальна заплакана гейша,
папірус і вогнище слів...
І спала додолу одежда,
мов тисяча крил журавлів.
Японську згадаємо матір,
сади і літак у піке...
А риба влітає у ятір,
і в чашку влітає саке.
Горілка. Горить Фудзіяма.
Стойть порцелянова дама,
свіча і горілка гірка.
Любов у дешевім плюмажі...
Але на японськім пейзажі
тече нескінченна ріка!

2008

МОТИВ

Віталію Коротичу

Так от яка ти, дорога Вітчизно!
Так наспівалась, а тепер – німа...
Ще ти проснешся, але буде пізно:
Тебе не стало, а мене й нема.

Це так судилося – дути у фанфари,
Дух веселив окраїнний пейзаж.
А все реальне перейшло в примари.
Фата Моргана. Марево. Міраж.

Фатальна мить до крові і до смерти
Розвіялась, мов цигарковий дим.
Глухонімі нас кличуть на концерти,
А ми писали й пишемо сліпим.

Над нами брами зводяться залізні,
Іржаві брами, а душа – одна...
І тільки вітер віє по Вітчизні,
Така транзитна рідна чужина.

Тут плин віків, а нас і в ложці топлять,
І нас завоювали не в бою...
Сильніше аплодуймо тим, що роблять
Удома в нас історію свою!

Так одрікаймось – на усю Європу,
Що нас нема, не буде, не було,
А як дійде до другого потопу,
Щоб тут лише безоднею гуло!

Потопами, війною, ураганами
Благословив Господь цей бідний край.
А нині й Дике Поле із курганами,
І вся Вітчизна – як земельний пай.

У тих курганах – привиди Вітчизни,
І б'ють літаври, і сурмить сурма...
І все це – від колиски і до тризни –
У титлах емігрантського письма.

Так от які ми в першім поколінні,
Де мчить кортеж на Київськім шосе...
А вся Вітчизна в тій іржавій міні,
Яка ландскнехту череп рознесе.

Остання пара чистої білизни.
І мамина могила у снігах...
І – тільки небо милої Вітчизни,
А землю ми рознесли на ногах...

2004

БОГОМАТИР У СНІГАХ

Середзим'я. І грається птах.
Чорний ворон, колючі дати.
Божа Мати бреде у снігах.

Божа Мати...
Відлунала за обрієм «Радість нова».
Божий син народився, і чути в вертепу
Богорівні, спасенні, великі слова...

Хай летять во спасіння Великого степу!
Богоматір в снігах... Слава Господу й небу,
Що зібрало колядників свято Різдва...
Зникнуть Ірод, Пилат, і здолаєм ганебу,
І в сніги попливем. І не раз, і не два
Упадемо і встанем. І золото, й синь
Понад нами, Пречиста й Розіп'ятий син.

І різдвяна свіча просяває в тумані.
Грає чаща церковна, бо мнозі вина.
І недолю вже спито без чаші до дна
На Інгулі-ріці, в крижанім Іордані...

2007

НОСТАЛЬЖІ

На полонині вже не стало снігу.
А з темних зворів потекли струмки.
Отак життя перетікає в книгу,
І білий сніг – як білі сторінки.

Життя моого квітуча половина
За перевалом – там, на рубежі.
І знов цвіте зелена полонина,
А Верховина – річка Ностальжі.
Цвіте, цвіте гірська бібліотека,
Життя у слові, і життя в словах.
І близче день, де схилиться смерека
На кичері, у мене в головах...

А далі настає Господнє літо,
І наших літ останній апогей.
А ти грими і плач мені, трембіто,
А скрипку й вишиванку – у музей.

І що мені цей сивий час порадить?
Які мені вдягати кунтуші?
А ще недавно плакав босий прадід
Над безголов'ям бosoї душі...

2014

* * *

Коли згасають на крайнебі
Ранкові зорі в вишині
І повертаються до тебе
Далекі спогади і дні,
Коли ти вийшов у дорогу
І вже не вернешся сюди,
Оглянися: пізно, слава Богу,
Прийшли осінні холоди.
Ти тут жадав такої тиші,
Якої зроду не було,
Та холодніші, холодніші –
І кров, і серце, і чоло.
Ріка ця й вигасле багаття,
Де ми любились по ночах...
Ранкову постіль, що зібгав ти,
Де від тепла і слід прочах, –
Усе бери тепер на спомин,
Коли довкола – ні душі.
Гірких образ, пісних оскомин
Не прошелеснуть комиши.
Салют!
І рано помирати,
Коли завершився маршрут.
І де пекельні емірати?
Лиш емігранти – там і тут.
Але ніхто тебе не впише
У той небесний календар,
Де ти стоїш над нами, тише,
Й свіча освітлює олтар...

2009

* * *

Двадцять років тому,
Тридцять років потому...
І не знаю, чому
Я приїхав додому.
І тебе не зустрів –
Де мої найрідніші?
...В глибині вечорів
Чую музику тиші.
Хто заграє мені
Вічну музику снива?
У вітражнім вікні –
Жінка,

горлиця сива.
Перелітніх гусей
Плач –

і я зненавидів,
Де блукав Одіссея,
Де постарів Овідій.
І з могильної мли –
Тільки тиша і морок...
І мої відійшли
Двадцять, тридцять і сорок.
А світило нічне
Ставить срібну печатку.
І ніхто не почне,
Не почне від початку.
А світило ж у тьму
І мені, молодому,
І в холодну зиму
Світло рідного дому.

Двадцять років тому,
Тридцять років потому...
Бачу в сивім диму
Рідну постать знайому.
Із плачів-голосінь
Осінь стежку протопче...
Де мій дім?
Де ваш син?
Пом'яніть його, отче.
Скрипка грає йому,
І в огні золотому
Лине в білу зиму
Світло рідного дому.
Сорок років тому
І сто років потому.
Не забудьте питому
Ані крапку, ні кому
Ви простити йому!
Двадцять років тому
І всю вічність – потому...

2011

ПОСЛАННЯ ДО МОВЧАЗНОЇ АДРЕСАТКИ

Найперша між богинь і перша серед фей...

І я пишу вам, Танечко Ліхтей!
Возношу вас над Анну і Марину...
О, світла сестро муз і розмарину,
Сьогодні ваш небесний апогей.

Благословляю кожну світлу днину
За мить натхнення зріднених людей,
І подумки на Срібну Землю лину.
Подайте – прошу – в китицях коня,
А крила є, і китиці, й дзвіночки...
Гіркий мій хліб визнання й вигнання:

Я маю сина, та не маю дочки.
Тому і мовлю вам при світлі дня:
Благословені ваші ночі й дні,
Музична п'ядь жіночої правиці.
Але чому лише на чужині
У королях – поети і провидці?
А на своїй окраденій землі
Найпослідувальніші вийшли в королі.

Якби не той коштовний аметист,
Не проклятий Алігієрі Данте,
То й італійська – мов художній свист
Була б, а не латина... О, повстаньте

Ви, українці, браття-русини,
Хорвати білі, лемки, бойки чорні –
Шляхетні ми, парадні й відзігорні,
І ще якоєсь, віриться, весни
Зіграє ангел на небеснім горні.
Всенощна великолітня засурмить –
І три волхви розтануть у тумані:
Вони вклонились богодіві Тані,
Сестрі моїй по духу. Треба жити!
І потяг Київ – Ужгород спішить,
Епістола летить на Собранецьку.
Це знають і в Луганську, і в Донецьку,
Коли над териконами сніжить.

Але до цього треба ще дожитъ...
О феє розмарину – я твій брат.
І янголи спішатъ уже з Карпат
І линуть на такі далекі Татри.
І по ночах у горах – ватри, ватри
І трапеза волхвів і янголятъ...
2013

ANNO DOMINI

Господнє літо в Україні,
А не до віршів і балад.
Чому з народження понині
Чужі гріхи мені болять?
Мені смерекою запахне,
І знов замріявся поет...
І чом душа такого прагне,
Коли вже вдома – Інтернет?
І ця дитина із Сухої
Все шле мені в космічний смерк
Інет од Гугл, інет-сувої,
Але ні слова – від смерек!
А як мені не пригадати,
Коли усе пішло на злом,
І смерековий сволок хати,
І – словом це не передати! –
І батька, й матір за столом.
І гість колов хлопчину вусом.
А топірець! А постоли!
Немов під вишитим обрусом
Опришки сіли за столи.

Вони пили, колядували,
Вони веселими були.
Мов тіні предків побували
І звізду ясну принесли.
І на хрещатому морозі,
У хаті з дзеньками чарок,
І з колядою на порозі
Свят-вечір виріс до зірок...
Тоді росла трава шовкова,
Світили в душу ночі й дні...

А та колиска смерекова
Днесъ увижается мені.
Січнева ніч і вічна казка,
Що не зносити голови...
Промовив батько:

– Не лякайся.

А мати мовила:

– Волхви...

...Суханська мова смерекова
І колискова пісня та,
Як наша доля присмеркова,
Мені з Інету доліта.
Вона літає, долітає
Із небесі, а на землі
Старий циган на скрипці грає
Про наше щастя і жалі...

Його давно уже немає,
А скрипка журиться в імлі.
Зелений огник знову бліска,
Засів за скайп якийсь там тип.
...Летить під стелею колиска.
Плачу немає, тільки схлип...

* * *

Склепи. Музика. В оленях светрик.
Грають «Чардаш». Пливе уві млі
Ресторанний циганський оркестрик
У далекій, забутій «Скалі».

Звірини упольовані скальпи.
І димок од підсмажених туш...
Ганнібал перемахує Альпи.
І – на Канни, як Арпад – на Уж.
Але тут не баталії змусили
Пошукати в застіллі вітця.
Ми шукали циганської музики,
І не змовкне вже музика ця.
Туйки Міклош улещував Галю,
Гомонів про романси без слів...
І тепер опівночі лягаю
Під мелодії тих скрипалів.
Де ви нині, веселі музики?
Де вино – «Езеріов» і «Токай»?
На «Кальварії» всі ви навіки,
А живих серед нас не шукай.
Нині всі верховодять на хмарах,
І про грішне минуле – мовчок...

А скрипаль одкидає кептарик
І підносить до скрипки смичок.
Чари nocti... Буяли славетно
Із вина і мелодій без нот.
Слався, музико, музико-етно,
Нині інший гуляє народ.
Ви, Говерло, Везувію, Етно,
Влийте магми співцеві у рот!

2014

* * *

час переступив через людину
і помчав поплентався побіг
книгу та симфонію й картину
перемчав і вітер-босоніг
і пішли чиновники в поети
а до них уже не той порив

там де мій мольберт – і центр планети
так один художник говорив
і пішов один уже по смерті
повертати сонцю ночі й дні

сяють зорі в рамі на мольберті
на його прощальнім полотні

2013

КОЛО

І тепер усе іде по колу,
Хай фізрук Іван цьому не рад.
Але ти колись закінчив школу,
Нашу рідну школу-інтернат.

О, вона рівнялась до ліцею,
Далі був медичний факультет...
А сьогодні, наче добру фею,
Оспівав учительку поет.

Спогади, немов жарінь у тиглі,
Знову проступають крізь туман.
А Василь сідає на біціглі,
Їде із Велятина в Шаян.

І живе на віллі, не в колибі...
Так чого слюза о цій порі?
Може, там, на інтернатськім хлібі,
Легше, як на паюсній ікрі?

Наробили дуже необачних
У своїй історії й краю.
Медведчук, і Суркіс, і Табачник –
Я за вас уже в Шаяні п'ю.

П'ю вже воду з пляшки, не з бювету,
Чую Василя нервовий сміх...
Але нам дали одну планету,
А не землю нам одну на всіх.

Що ти нині скажеш мертвій феї?
Фабрики, заводи, кораблі
Продали чужим свої лакеї,
А тобі немає і землі.

Наші роки – то уже не фіглі,
А земля усіх земних бажань.
Плюну на «Пежо». Беру біціглі
З групою здоров'я на Шаян...

2013

ІВАН

Сон мені сниться
Мені
Сон і мовчання і голос
У невимовному сні
Лебедів
Ріжуть
Під горло
Лине їх крик над селом
Лине їх туга крилата
І лебединим крилом
Котиться цівка кривава
Нащо їх – свято в рідні
Похорони
Весілля
Котиться в неба на дні
Сонця тарілка осіння
Ви говорили про шок
Про товариство це п'яне
Час наш уже відійшов –
Як нам вернутись Іване
З лебедя крука орла
Час наш зарізаний виник
Навіть не стрілка –
Стріла
Наш огинає годинник
О ми були молоді
Нині співаємо гордо
Виспівав голос – тоді
Лебедів ріжуть під горло

ЗАХМАРНА ЛЮБОВ

Не бійтесь смерті, якщо ви один,
Тим більше – не бійтесь на людях,
У морі буреному, в світлі вершин,
У маршах, а ще у салютах.

Не бійтесь смерті – шкода голови
Чужої, тим більше – своєї.
Не бійтесь – і смерті позбудетьесь ви
В обіймах прекрасної феї.

Коли помирав я і відьма стара
Косила косою інтими,
Мене до життя повернула пора,
Коли ми були молодими.

У місті південнім платани цвіли,
Асфальтом пекли тротуари,
А ми – на горі, на вершині, коли
Внизу полонина і хмари.

Закохана пара без мук та обмов,
Ліси даленіючі сині...
А нас поєднала захмарна любов,
Любов – і любов на вершині.

І мила ронила щасливу слізу –
Її не заміниш словами.
Це ми на вершині, а хмари – внизу
Пливли розмаїто під нами!

Я був на вершині, й життя моє пік
Неначе поплив у тумані.
Зійшов льодовик – там, де дід-лісовик,
І хмари, і очі кохані.

Я думав: це смерті захмарна імла,
Мене вже не буде однині.
Та жінка до мене кохана прийшла,
Зйшла і любов на вершині.

Лежав у крові я на ложі, коли
Почув найрідніший той голос...
А сонце воскресло, а хмари пливли,
І небо навпіл розкололось.

I ти воз'явилася у ньому, немов
Була ти й при смерті зі мною.
Мене врятувала захмарна любов,
Яка залишилась земною.

Продажні, ви кажете, нині часи.
Життя – як театр пантоміми.
Але долітають до нас голоси,
Оті, що були молодими.

Летять іномарки, та й ми вже давно
На рідній землі іноземці.
Як гості, що крутять забуте кіно,
Де хмари над обрієм – темні.

Ти думаєш, справді усе забереш?
Офшори на Кіпрі? Канари?
Та смерть обирає простори без меж,
І десь над вершинами – хмари.

Помчить нас у безвість ранкове шосе,
Уб'є автострада прегарна –
Спасибі любові. Вона – над усе:
Далека. Безмежна. Захмарна...

2014

РУТЕНСЬКИЙ ТРАНЗИТ

Я згадаю Духновича...

Білих колон

Чистий мармур. Свічки в кафедральнім соборі.
«Подкарпатські русини, оставте глибокий сон...»
О, панотче-поете! Предвічний закон –
Вести свій солоспів і в церковному хорі.

...Древня бібліотека згадалась оця.
У читальному залі, де зігнуті спини,
Бачив я чорний профіль того панотця,
Що в Рутенії кликав і звав без кінця.
Та запали у сон підкарпатські русини.
Спали гори і доли. Селяни й воли.
Спали чоботи, туфлі, старі постоли.
Спали газди Рутенії сном небувалим.
І не бачили з корчми: кого повели
У кайданах на суд...

За гірським перевалом
Йшли – безсонний жандарм і безсонний пророк.

Серпантином серпанку світився Ужок,
І не спав трибунал: єретик сей Духнович!

І ладнали предтечі терновий вінець...
Так плебанію втратив свою панотець,
Та здобувся на голос у млі книгосховищ.

Манускрипти палають ізнов прастари.
І кирилиця. Й літерні ліри латини.

В чорній ризі ридає пророк на горі:
– О, миляни, краяни, карпатські русини!

2014

ДРЕВО

Я знов іду стежинкою від саду,
Набрав у кошик білий той налив,
Який налив у зоряну лампаду
Серпневий, метеорний свій мотив.
Там тільки зріє яблуко розбратау,
А нині ще гармонія і лад.
І я вітаю нашу добру хату,
Вона в світінні яблучних лампад.
І той початок, де Адам і Єва,
І вічне дерево добра і зла –
Лише початок родового дерева
І космос українського села...

2017

ШКОЛА

Десятиліття не пройшло,
А як змінилося село,
Хоча незмінні видноколи.
Сльозу втираю крадькома:
Двоповерхової нема
Із голосами діток – школи.

Далекий спогад однайду...

Я вів коня у поводу,
Або і сам стояв за плугом...
І ждали діти, вчителі
Мене, поета, у селі,
І кожен був поету другом.

А нині бідні вчителі
На службі в іншому селі,
А з ними – іх незмінні учні...

І на просторі сяє храм,
А в тому храмі – стільки драм,
Що їх пом'янемо на учиці.
Маршрутка мчить, і мчить авто.
Суворий воїн із АТО
Ячмінним усом доню коле.
Та чую рідні голоси,
Що за шоломом знов єси,
О школо рідна, княже поле!

2017

ФАГУМ

У долі кожної людини
Ця незбагненна таїна.
Чому свобода й рабські спини?
Чому в нас мир, але війна?

Глухонімі мої й незрячі
Грядуть апостоли у світ.
А в полі ворон чорний кряче,
Труна й китайка край воріт.

О, віднайдіть отецьку віру
На цій землі, де йде війна,
Де навіть Марс благає миру,
Цей бог кривавого вина!

2017

ФОТО З АРХІВУ

Молоді студенточки прегарні...
Ви – з філфаку? Отже, се ля ві.
Сидите над річкою в кав'ярні.
Сорок літ пройшло, а ми живі!

Я пройду життя, аби згадати
Вечір той за кавою гляссе...
Я хотів би вам вина наліяти,
Доки нас у вічність віднесе.

Доки в серпні, першої суботи,
Не прийде сюди останній з нас.
Огортає крилами скорботи
Неповторний і кривавий час.

А життя летить, мов хмара, борзо.
Снігом сакур знов і знов мете...
Де оті дівчата? Де те «корзо»?
Де життя, єдине, золоте?

2017

З ДИТИНСТВА

Сірий вовк припадає до шиї коня,
А гривань – у польоті до смерті...
Я гадав у дитинстві: коня вбороню,
Відведу його муки нестерпні.
Я просив свого батька, що брав карабін,
І мисливця, але лиш одмахувавсь він:
– Це в природі, а це – на картині.
Ми ж бо вепрів полюємо нині.

А вовки за червоне прапор'я не йдуть.
...Ох і довгу пройшов же я путь!
Проминає життя – пролетіли роки.
Опускаю на тризні завісу.
Старість-вовк вже на шиї моїй, а вовки
І тепер – санітарами лісу.
Перемчало життя. Санітарна зима.
Вже ні батька, ні егера-діда нема.
І засипало листя оті пішники,
Де стріляли мисливці, де вили вовки.
Гончі. Лови. Стріляють у лузі щодня.
Трави в лузі – зеленого шовку...
Але вовк припадає до шиї коня:
Помолітесь, мисливці, о вовку...

2017

ПОСЛАННЯ ДО ТЕО З***

Село Суха. Село Ридодуби.
Сухі горлянки – де отой прополіс?
І тренос ерихонської труби.
І нас немає. Скрип снігів – і голос
У голосі. В мелодії без слів.
...Той Ужгород і той студентський Львів,
Іде трамвай на дальнюю Погулянку...
Отак і прогуляли до останку
Юнацькі роки. Смертний час батьків...
Понаселились у чужих містах.
Мое дівчатко, міле і кохане.
І смертний сніг на маминих устах,
І смертний сніг на батькових – не тане.
Не вицвіло – блакитне й золоте.

І сяють ризи на церковних хорах...
А десь у горах батьків сад росте,
Цвіте і відцвітає сад у горах.
Але у дома – золоті плоди.
У горах – сніг і сіно, ще й отава...
Чому й навіщо тягнуться туди
Такі минути суєта і слава?
Новітня радість. Щастя. Зорепад.
І храм – у світлі свята й позолоті.
Колись і ми прийдем у вічний сад,
І не химери, ще із крові й плоті.
Тут у снігу – маленьке деревце.
А з небесі – етерні, мов льодини,
Січуть мое немолоде лицо
Прошальні слізози рідної людини...

2017

ПАСТОРАЛЬ

Коли вже підем давніми стежками,
Де спів дитинства і вечірній дзвін?
А ми неначе й досі пастушками
На вітровій чорних перемін.

Уже б у снах піти в далекі гори,
Та нині й сни палають у вогні.
Гармати б'ють. Гарчать чужі мотори.
А в спогад як сковатися мені?

Окраєць кукурудзяного хліба,
Шматочок сала, пляшка молока...
Та ще висока дідова колиба,
Та ще ріка з урошищем Ріка.

Це все дитинство, це усе наука,
Записана у пам'ять назавжди...

І плачеш ти, бо ця гірка наука –
Зі смеречини й царственного бука,
Це ніагари чистої води.
І я з косою йду на Ясенову,
А брат Михайло йде на Лубляну.
А брат Іван...

Коли побачу знову
Сестер, братів і рідних пом'яну
Своїх батьків?
Із роду-первороду
Століття тут живе моя рідня.
І я серед козацького народу
Сідлаю тут у китицях коня.
Ці ягоди, цих трав солодка мова,
Високі гори в димці, спів долин.
І тихий плач порубаних ялин.
А дзвін гуде про те, що з Теметова
Не повернувся досі ні один...

2017

* * *

Був я генієм слова і музики в сонмі нікчем.
І стояв білий ангел у мене за лівим плечем.

Що було – загуло. Все, що мав, – я віддав.
Сивий ангел уже на порозі стояв.

Проминуло століття утеч, самовтеч.
І стоїть чорний ангел. І в руці його – меч...

2017

БОГЕМА – I

Забувати я став молоді
Свої зими й літа. Голоси
Забувати я став молоді, –
Й свої образи, теми-тотеми...

Засвітилися знову
Вечірні сузір'я в воді.
А в мені воскресають часи
Золотої богеми,
Золотої богеми.

Ночі й дня доміно,
Скільки там безнадій побувало,
Де мені так багато дано,
Та відпущенено мало.
Де такі золоті вечори,
Заблукалі, замріяні в тиші..
Це часи золотої пори,
Над усі золота – золотіші.
Не стає мені сил, не стає
Помолитися юності нашій полеглій.
Тільки хрест на могилі і є,
На могилі прощальних елегій.
Ті далекі літа –
Не спогадуй, коли ти не в дусі.
Хай сережка дзвенить золота
Ув Енея козацькому вусі.
Він спустивсь у підвал,
А в підвалі – опришки бувалі.
Тут вітражний овал
У вікні – ніби Троя в підвалі.

А в нічному саду –
Як там скрипка виспівує, Боже.
Я кохану веду
Тут на подіум, ніби на ложе.
Чорні крила лилик
Простирає на гаснучі звізди...
Так пройшов ти і зник,
Час богем, так себе і возніс ти.
Це любов без кінця
І загублена молодість сива:
І во ім'я Отця,
І во ім'я розп'ятого Сина.
За диявольський сміх
І за рани негоєні Божі
Спогадаю усіх
І оплачу я всіх
І на смертному ложі.
І мене повезе машталір
Під громадою куплений антик.
І під спалахи вранішніх зір.

... Так відходить останній романтик.
Дама Смерті – як нині смартфон.
Але будьмо готові
Повторити правічний закон –
У мелодії й слові.
Там десь плачуть старі солов'ї,
Припадають грудьми на могилу...
Застудили горлянки свої,
Змарнували – від пороху й пилу.

О, співочий канон!
О, пташина гірка примадонна...

Come vedi ancor non
M'a bandonna...

Це – Inferno. Це пекло страшне
Запекельного Данте.

Не ховайте в чужині мене –
Повернутися синові блудному дайте!
Ти горів, ти палав,
Не вписався в систему...

Час тебе записав
У модерну богему.
Та які в цім проклятті слова,
І картини, й поеми...

Якщо нині свобода жива –
Це свобода богеми.

Там не маска одна
Філістерської творчої спілки,
Де було забагато вина
І було забагато горілки.
Вік цей видався не золотим,
А вбивально-каральним.

Вік пекельний!
І сірка, і дим –
Понад овидом цим інфернальним.

...Гаснуть зорі й сузір'я
В вечірній воді.
Вечорові палають
Огні над рікою.

...Перший допит – уранці.
А ми молоді.

Нам не відати остраху і супокою.
Канцелярій таємних
Заржавілу кліть
Я побачу, але зневажатиму гордо...
Та вона при мені безтілесно стоїть
І хапає за горло,
Й карає на горло.
Це страшної доби повертання.
Це в ніч –
Зойки чорних «марусь» і колони на Прагу.
Це страшне миготіння
Погашених свіч,
Вежі дальньої волі
І вишкі ГУЛАГу.

...Гаснуть зорі й сузір'я.
Вечірня ріка.
І жар-птиця пливе в розмальованих перах.
А мені увижається рідна рука,
Це її все несе даленіючий берег.
О, богемо!
Ти мій золотий зодіак!
І пропаща любов,
І ланцюг несвободи.

Бунтарів на хрестах
І в корчмах забіяк
Вже відносять
До Берега Вічності
Води...

ОСТАННЯ ДОРОГА ДО РАЮ

Пам'яті батька Дмитра Ілліча

Не зречуся життя, що було.
Не забув ані батька, ні мами...
На мое верховинське село –
То сніги, то захмарні тумани.
То вервежками йдуть журавлі,
Журавлина колодязна корба...
До останнього краю землі –
Кремінь, Штефко, і Попик, і Ньорба,
Вже стількох не побачу в селі...
...Встану вдосвіта.

Піють півні.

Озираю ранкову квартиру.
І минулого тіні сумні
У душі постають потаймиру.
Там узимку б'є хуга крильми.
Там сніги у бескетті – у квітні...
Богом прокляті та людьми,
Все це нині місця заповітні.
Був мій пращур по хащах татъ –
З пухової не встане постелі.
Лиш за ним громовиці летять,
Лиш за ним гудуть ломисклі.
Та й у батьковім оці журба:
Ми сухим не тримаємо порох...
І минула космічна доба,
Як він ставив антени у горах.
Але віку печерний оскал,
І земляк із печерного віку...
І вернувсь на оградку метал.
І приніс нам скорботу велику.

Де ви, няньку?
Так страшно болять
Передсмертні ці слізози в постелі.
А за вами летять і летять
Наши роки дитячі веселі.
Внуки. Правнуки. В сяйві сивин –
Горб засніжений. Світлі вокзали.
...На каналі 1+1
Вас із внуком от-от показали...

2017

АПОКРИФ

У тебе, синку, личенько сумне.
Я батько твій... Усинови мене!
Між цих тополь і цих прощальних лип –
Заговори! А я давно захрип.
І хоч тебе по-батьківськи люблю –
Я – de profundis – з-під землі хриплю.
Заговори!
Бо я давно захрип.
Уже в тобі цей чортів генотип,
У час, коли глухонімий народ
Мовчить, немов набрав монет у рот.
Південні зорі. Срібло сивини...
Коли ж батьків усиновлять сини?
Коли ж батьки синів усиновлять?
Чому вони, батьки, ночей не сплять?
У них і справді справи важливіш...
А виростеш –
Ну як їх всиновиш?

2011

СЛЬОЗА ГОСПОДНЯ

Нікому я не перейшов дорогу,
Нікого не чекав із зим і літ.
У мене є що мовити і Богу,
Коли я вже постану перед ним.

А поки нас і десь недоля топче,
І доки Богу справді не до нас,
То я йому скажу:
– Спасибі, Отче,
За той минулий, перебутий час.

У нас минуле – дзвони митрополій,
У сляві свіч, у близку діадем.
Але спасибі, що в юдолі голій
Уже не йдем за голим королем.

І нам не треба снігу із Говерли,
А тільки треба хліба і вина.
Прозріння дай нам днесь, аби не вмерли,
Коли веде по колу сатана.

У рай загляну – там немає черги.
Торги у храмі. В храмі торгаши.
Та ще не зжерли паперові черви
Той віртуальний силует душі.

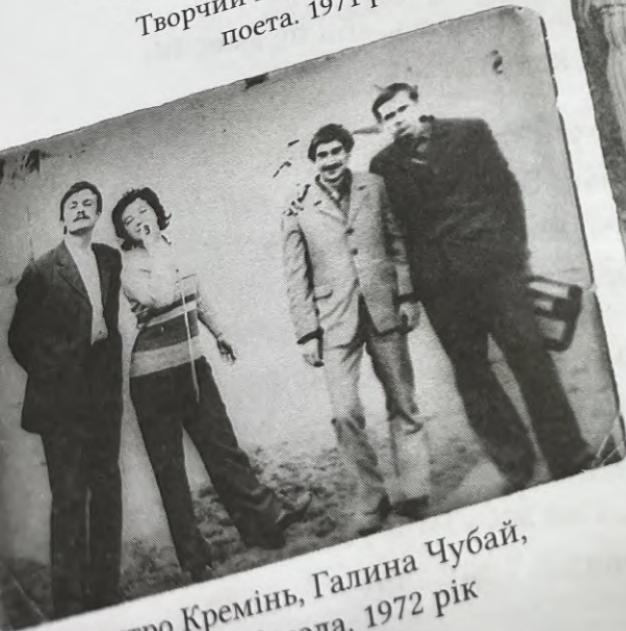
О, ниспошли божественну оғіру
Все пережити на межі епох.
А як нам подолати нелюдь сіру
І зберегти, і не забути віру –
Цього не скаже. І заплаче Бог.

Творчий портрет молодого поета. 1971 рік

З друзями. В центрі
Микола Матола. 1972 рік

Дмитро Кремінь, Галина Чубай,
Микола Матола. 1972 рік

Дмитро Кремінь
з батьками
Дмитром Ільковичем
і Ганною Петрівною.
1973 рік

ШІ ЛИСТИ, СПОГАДИ, ЩОДЕННИКИ

РЕКОМЕНДАЦІЯ

Знайчи Дмитра Креміна з перших поезій ще в роки університетського навчання, постійно стежачи за його творчим мужнінням і широко порадівши випущенню видавництвом "Молодь" прочитаній книжці під назвою "Травнева арка",
з чистою совістю рекомендую Креміна Д.Д. для прийняття

в ряди Спілки письменників СРСР.

Літератор Кремін ерудований, вимогливий, з гострим відчуттям слова і для своїх літ в наш час високою професійною поетичною культурою являє особистість цілком оригінальну, справді достойну місця в СП і звання члена СП.

Ужгород, 20 листопада 1978 р.

ЧЕНДЕЙ Іван Михайлович,
член СП СРСР, чл. сілет № 3932,
час вступу в СП - 26 квітня 1950 р.

Підпис І.М.Чендея завірює *Селіх* /Д.МЕЙГЕН/
Відповідальний секретар Закарпатської організації СПУ.

Михайло СИРОХМАН

КРЕМЕНЕВА ДОЛИНА

Дмитро Кремінь походить з минулого, доволі віддаленого минулого, в якому присутній я і всі друзі – юні художники, як ми називалися в образотворчій студії ужгородського Палацу пionерів. Друзі гуртківці, приблизно однолітки 1960-х, – це Саша Шпонтак, Юрій Балега, Тарас Маснюк, Сергій Снєсаренко, Іван Гарапко, Саша Демидюк, Сергій Фрідманський, Степан Ковтюк, Лоці Дунчак, Йосип Райнінгер. Під час поїздок по Закарпаттю молодші гуртківці виходили на пленер зі старшими, а серед старших була ціла ієпархія посвячених у таїни мистецтва, до яких молодші ще тількийшли. Старші – це акварелісти від Бога Іван Богдан, Іван Клиса, Степан Бринкач, Євген Світовий, Віра Грінбергер, Толя Бурдейний. А ще часом долучалася Надя Пономаренко, Люся Яшкіна, Іван Маснюк, Михайло Томчаній та інші студенти художніх вузів. Над цим гуртом здіймався добрий деміург Золтан Баконій, багаторічний керівник студії, що мав великий талант підтримувати та виховувати таланти.

Уся ця школлярська компанія доволі різношерста, але об'єднана гуртківським духом – запахом фарб і свіжорозмоченої глини, стуком пензликів у банках з водою, першими навиками споглядання й оцінювання творчих робіт – переважно акварельних – і першими визнаннями творчих авторитетів, а також захопленням світом Карпат, що його Баконій відкрив нам у ранньому віці. Усі ми були ужгородцями, сповідували міські стандарти поведінки, спілкувалися місцевою українською, російською, угорською.

І ось одного дня – це вже був кінець 1960-х – Золтан Степанович представив гуртківцям нового участника мистецького процесу – учня ужгородської школи-інтернату, поета і художника Дмитра Кременя. Впадала в око якась сільськість

його одягу (більшість із нас була вже під владою Бітлз і Роллінг Стовнз, а також була знайома з джинсами) і якесь чудернацьке, з нашого погляду, ставлення до реалій нашого прекрасного життя, в якому з рок-музицою та ще футболом могло конкурувати лише малювання, яке робило нас особливими і підносило над сірою масою. Та й мова Дмитрова була теж дивною – занадто правильна літературна українська – так мало хто говорив. Та ще й поет – краще б Золтан Степанович цього не казав – це вже було зовсім не по-хлопчачому. Відчувалася також його спонтанна, ніяк не замаскована, душевна чистота, непорочність, що теж не до лиця справжньому хлопцеві. До Дмитра витворилося якесь особливе ставлення – відчуєна поблажливість з долею поваги – все-таки малює.

Та одного разу він приніс свої малюнки. Рівень робіт вразив навіть старшу на кілька років генерацію, не кажучи вже про нас, його майже однолітків. Крім звичайних для всіх пейзажів, Кремінь приніс портрети, які майже ніхто не малював. А ще він малював такими ж акварельними фарбами, як усі, але малював у якийсь дивний спосіб, більш графічно, контрастно. Рівень поваги різко зріс, але певна відчушеність залишилася. Я пройнявся щирою симпатією до незвичайного сільського хлопця, який уособлював мою малу батьківщину – села, гори, мову. Коли хтось дозволяв собі, як це буває в хлопчачих компаніях, кпини і підсміювання, у моїй душі здіймалася хвиля місцевого патріотизму, я вважав себе зобов'язаним захищати Дмитра. Не пригадую, чи справді я його захищав, хіба що своєю прихильністю, і дуже сумніваюся, що Дмитро потребував якогось захисту. Поетами народжується, і він просто йшов своїм шляхом, і ті, що поруч, не могли йому ані зашкодити, ані допомогти.

У старших класах хлопці починали знайомитися з реальними дорослого життя, зокрема таким його неуникним

супроводом, як алкогольні напої. В одній із творчих поїздок, здається, це було у Волосянці, ми запаслися чверткою горілки, змішаною з малиновим сиропом (символічна суміш дитячого дорослого). Тихенсько ввечері ми розлили напій по мініатюрних штамперликах, і тут раптово з'явився Кремінь. «Хлопці, ви п'єте?» – його здивування, змішане з якимось жахом переживання цієї ганебної ситуації, було настільки ширим і глибоким, що ми – було нас, напевно, троє, – зніяковіли, але водночас переконалися в непридатності Дмитра до повноцінного чоловічого життя (хто міг тоді подумати, що буквально через кілька років Кремінь, уже студентом філфаку, у парі з художником Павлом Бедзіром влаштовуватимуть горілчані марафони).

Якийсь час ми не зустрічалися, а наступний період това-ришування – це студентські роки. 1971 року я вступив на факультет іноземних мов. Розпочався навчальний рік. Сонячного вересневого дня я йшов Ленінградською набережною і здалека запримітив знайому фігуру Кременя, не за-примітити яку було неможливо: на яскравому сонці на тлі його темних штанів, крізь кілька ремінців дуже відкритих сандалій, так само яскраво горіли жовті мохерові шкарпетки.

Зустріч була радісною. Я все ще залишався відносно (малювати я продовжував) « нормальним » хлопцем, але вже інтуїтивно відчував творчу силу Дмитра, його новаторський дух і дух бунтарський – вже лиш тому, що поетичний, і, що дуже дражливо й небезпечно, – відчував Україну. Чиста поетова душа жила Україною, служила українському слову й автоматично стала грішною й ненависною для системи. Кремінь уже був студентом 2-го курсу, і за час, що ми не бачилися, багато чого змінилося. Він увійшов у коло ужгородських письменників, спілкувався з Петром Скунцем, Іваном Чендеєм. На філфакі виникла група молодих поетів (такі групи виникають там постійно, через майже правильні про-

міжки часу) – Микола Матола, Дмитро Кешеля, Василь Густі, Василь Вароді і найсильніший між ними – Дмитро Кремінь. Він тісно спілкувався й товаришував із художниками-неконформістами: Павлом Бедзіром, Лізою Кремницькою, Ференцом Семаном. Це був час надзвичайної творчої активності, творчого горіння. На жаль, він уже не малював, його повністю забрала поезія. Кремінь творив шедеври. По мозку, по нервах били, стимулювали їх вже самі назви поем, не звичні повносили українські слова – «Тан блукаючого вогню», «Скін Святого Себастяна», «Меморандум Гернштейна». Дмитро дав мені видрукувані на машинці примірники цих творів. Він вперше завів мене до Павла Бедзіра – той возсідав на чорному різьбленому антикварному стільцеві. Десь поруч була Ліза. Тоді я ще був не готовим до зустрічі з Бедзіром, побожно слухав, про що говорили гуру з іншого світу і поет, але цей перший візит залишився надважливою дорожкою міткою – років через п'ять я сам прийшов до Бедзіра в пошуках себе і свого мистецтва. Мій перший візит у помешкання Ференца Семана також відбувся завдяки Кременеві. Враження від екзотичних Семанових творів (чомусь перед очима стоїть розкішний «Натюрморт», що згодом репродукувався в альбомі про закарпатських художників) свіже донині.

Чистий Кремінь, цей талант, що мужнів на очах, розштовхував рамки й долав обмеження, не міг уникнути уваги КДБ. Та ще й не те спілкування і не ті друзі. Почалися переслідування, тиск, доноси, вишукування крамоли у творах. Дмитрові загрожувало виключення з університету. Це на той час припадає горілчаний марафон. Дмитро рятувався у Бедзіра – кожного дня упродовж місяця випивали по солідній дозі горілки. У кінці місяця організми учасників запротестували: в обох з'явилися якісь висипи, і марафон було припинено.

Дмитро таки закінчив наповнений важким радянським духом університет попри переслідування і погрози. Залиши-
тися на Закарпатті він не міг і пішов працювати за розподі-
лом учителем української мови й літератури на станцію
Казанка Миколаївської області. Пригадую зустріч у день
його від'їзду. Дмитро з'явився весь, як завжди, піднесений
і тривожний, вібруючий, як струна, від недавно пережитого
і невідомого попереду. Сказав, що від'їжджає. Того дня я
отримав стипендію і зміг трохи підсобити Дмитрові. Він
подарував мені аркуш паперу з віршем «Зима у Рахові», при-
свяченним Семанові.

Дмитро поїхав, у шухляді моого столу залишилося кілька
віршів і видруки поем. Відтоді ці списані словами папірці
були моїм спілкуванням з Дмитром. Ми обмінялися кількома
листами. Потім я не бачився з ним років сорок, але чув про
нього від людей і сумлінно купував збірки його чудової
поезії і просто знав, що він є і є його поезія. Ми мовчали,
поки це мовчання не зруйнувала Леся Ігнатович. Я довідався,
що Дмитро серйозно хворий – в душі моментально здійня-
лася хвиля емоцій. Ми почали телефонувати один одному і
пересилати книжкові дарунки. Коротка зустріч 2015 року в
Ужгороді теж схожа на спогад. Ми з ним залишилися в мину-
лому, у ХХ столітті, але, на щастя, можемо час від часу нага-
дати собі один про одного і нині. З того ж століття, із зустрі-
чей з Дмитром, значною мірою походить те, що має значення
і не вмирає, – мистецькі дороговкази, відчуття слова, відчуття
України.

2004 року з групою журналістів я опинився в Дмитровому
рідному селі – в Сухій на Іршавщині. Заплановано було відві-
дати й родинний дім Кременя. Це було цікаво й зворушливо.
Поет дуже давно, ще школярем, покинув цей край, але я ми-
моволі вдивлявся в людські обличчя, шукаючи відповідь на

вічне питання: звідки взявся поет Кремінь. А потім автобус повільно їхав долиною потока Красний, в якій припнулося село Суха, і я вдивлявся в гори і ліси, намагаючись зрозуміти, звідки взявся поет Кремінь. А долина мовчала й донині мовить, та однаково залишається його, Кременевою, долиною, бо тільки звідти він міг узятися на світ.

Друкується за виданням:

Сирохман М. Кременева долина. Екзиль: Науково-мистецький часопис. 2018. № 9 (серпень). С. 37–38.

Марія ЧЕНДЕЙ-ТРЕЩАК

«СМЕРЕКОВЕ ПРОЩАННЯ» ДМИТРА КРЕМЕНЯ

Дмитро Кремінь – поет небуденого таланту, нині лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, колись ще студентом часто бував гостем нашої садиби, де завжди радо його зустрічав передусім господар Іван Чендей. Вони з батьком подовгу бесідували про багато речей, але, очевидно, перш за все про вічне – мистецтво, літературу, слово.

У щоденнику, який Іван Чендей вів упродовж півстоліття, 11 вересня 1974 року письменник робить такий запис:

Дмитро Кремінь!

Уперше його вірші слухав я тоді, коли ще учнем Дмитро виступив у клубі літераторів. Глибокодумність і серйозність стали ознаками істотними його поезій. Вже перша зустріч довела, що маємо до діла з юнаком талановитим. Але ж ця зустріч доводила й тенденцію до ускладненості, незвичайності у творах на майбутнє.

Так воно і сталося.

Нині в особі Д. Кременя маємо поета, який є малозрозумілим не лише для пересічного читача. Кремінь, певно, є

найменш доступним широкому читачеві з усіх поетів свого покоління в республіці.

Чи позбавляє його це права називатися поетом? Думаю, ні! Кремінь – поет істинний, серйозний, глибокий; пером володіє добре, чутливий і розумний. Не всякому, навіть начитаному, він доступний. Але ж це лихо не лишень самого поета: нині він є таким, яким є. Сила небуденності і полягає в тому, що вона не підробляється під загальноприйнятні смаки та уподобання, а піднімає до себе, вабить таїною розгадки, проникання.

Таїною вабить до себе і Д. Кремінь,

поет складний, талановитий.

Побажаймо йому доброї, хоча й нелегкої, слави!»

У тому, що творча доля поета буде щасливою, Іван Чендей ніколи не сумнівався, бо на таланти мав гостре чуття і вірив, що інакше бути не може.

Уже за кілька місяців, 29 січня 1975 року, письменник пише:

Вчора побував у нас Дмитро Кремінь. Студент, що кінчає українську філологію, належить до дивовижно талановитих і багато знаючих тих молодих юнаків, котрим у житті справді приходиться нелегко.

Його поезії – високомайстерні в несподіваних асоціаціях, немає сумніву, що він привернув би увагу інтелектуального читача до себе, якби книжки його могли з'являтися у світі. Буде щасливий і окрімений по-новому, коли нарешті прийде до читача. Нині важко сказати, як складеться його літературна і просто людська доля, а факт, що є **талановитим**, не викликає і найменшого сумніву.

Знаю достеменно, що першими читачами батькових щойно написаних творів зазвичай ставали або найближчі, найрідніші (дружина Марія, сестри, друг Іван Мешко...), або

ж ті, чиєму літературному смаку безмежно довіряв і чиєму талантові радів, поважав, а відтак і собі прислухався до їхньої думки. Саме серед таких був, певно, молодий тоді поет Дмитро Кремінь, який став першим читачем твору Івана Чендея «Цимбаланя». Знову-таки, про це нам свідчать сторінки щоденника, зокрема запис від 26 травня 1975 р.:

Дмитро Кремінь став першим читачем моого твору «Цимбаланя». Викладена оцінка ним на папері є більше, аніж захоплення написаним. У подібному не інше, як запальна молодість, елемент схиляння перед роботою старшого віком. А «Цимбаланя» таки писалася з любов'ю до людини нелегкого життя і таланту щедрого...

Тут же, поруч із цим записом руки Івана Чендея, у сторінки щоденника вkleєно листок паперу, на якому вже рукою Дмитра Кременя написано:

Я гадаю, що слово «шедевр» – найповніша оцінка цього твору. «Цимбаланя» – це така поетична туга, якої виповісти майже неможливо. А Ви це виповіли...

Архітектоніка, сюжет – близкучі.

Ta найосновніше – це та поетична основа і поетична канва, яка дає персонажам, героям людські імена, обличчя і долі. Мінімум побутовизму, а коло людських характерів – цілий Всесвіт... Окремі моменти й ситуації я перечитував. Окремі сторінки (абсолютна більшість!) – мають колір, смак, запах, тобто настільки рельєфні і реальні. Від «Цимбалані» нічого – ані слова, ані жесту, ані гадки – не віднімеш. I не додаси. Я сказав би, що «Цимбаланя» – це неділешній день серед буденної сльоти. Ще раз дивуюсь Вашому Таланту... Д. К.

Склалося так, що Дмитро Кремінь після закінчення Ужгородського університету покинув Закарпаття (багатьом був тут неугодним у ті часи). Перед від'їздом пише Чендеєві листа, у щоденнику про це читаємо такі рядки:

16 серпня 1975 р.

Отримав листа від Д. Кременя.

Написав поет із Сухої на Іршавщині перед від'їздом на роботу за межі області згідно з призначенням після закінчення університету.

Кремінь – яскравий, самобутній і великий талант. Цей талант не вміщається сам у собі, тому важко як таланту, так і людині-Кременю.

Звичайно, Кремінь мав за всіма законами логіки залишитися в області для роботи, життя, входження в наш літературний колектив. З Петром Скунцем ми просили Мейгеша зробити все для того, аби поет залишився в Закарпатті. Для цього необхідно було Мейгешу клопотати в інтересах Кременя перед вищестоячими. Мейгеш хитро обіцяв «щось зробити», а зробив нічого. Йому і зручно було «робити» саме «нічого». Ставлення Мейгеша до Кременя засвідчує зайвий раз його сірість на посту керівника обласної організації СПУ...

Лист Кременя перед виїздом на роботу із Закарпаття сповнений волаючого суму, він чутливий, високоінтелектуальний і добрий. Це лист зовсім не юнака, а зрілого таланту, уже сформованого і дужого в розумінні довколишнього світу...

Листування Івана Чендея і Дмитра Кременя – то, певно, тема окремого великого дослідження, бо тривало те листування безперервно до смерті Івана Чендея. Живучи далеко від Закарпаття, Дмитро Кремінь зв'язку з Іваном Чендеєм не обривав, часто телефонував, а приїжджуючи із сонячної Ольвії, навідувався до свого старшого друга, якого називав Метром або Майстром. Присвятив Кремінь Івану Чендею кілька поетичних творів... Але це було потім.

А тоді, на зорі розлуки із Закарпаттям, народився вірш *Смерекове прощання*. Пише його поет у непростий для

себе час: тільки-тільки починає жити вдалечині від рідних Карпатських гір – у місті Миколаєві на Півдні. На нашому обійсті колись росли три смереки – стрункі, високі і стрімко упERTІ в небо аж до хмар... Дмитро їх добре пам'ятав, як, во-чевидь, зауважив батькові жаль і тугу за одною, яка лихою бурею десь влітку 1975 року повалена-зламана була майже під корінь... І вірш цей – прощання не тільки зі смерекою, що в час негоди не витримала буревію, а, думається, і щемливе прощання молодого Кременя із рідним Закарпаттям, з дорогою для нього нашою садибою. Цей вірш поет записав у Гостину книгу.

Дмитро Кремінь

Смерекове прощання

Іванові Чендею

...А я прощання не втаю.
Летіли дні, літа летіли.
І три смереки у гаю
Росли, росли і зеленіли.
Зиму розвіяно у прах,
До гаю молодість верталась
На кругойдучих, на вітрах
Смереки дві, одна зламалась...
На смеречині чорний птах,
Чиєю долею далекою
Хтось розгубився по світах,
А ми прощаємося з смерекою.
Упав на місто тихий смерк,
І мить прощання – мить остання.
Віолончельний лад смерек...
Мить смерекового прощання.

Та в смерку тім мої літа є,
Вони встають під вічним небом,
Коли волосся облітає
Печальним снігом березневим...
(18–20 березня 1976 року)

Наступного разу Іван Чендей згадав про Дмитра Кременя у своєму щоденнику, розмірковуючи над долею Закарпаття, якого культурою, традиціями, вигаданою окремішністю за-карпатців.

16 листопада 1990 року.

Хто такі закарпатці: русини чи українці? Особисто знаю і добре пам'ятаю: нас звали русинами, а мову нашу простото-народну ніяк не русинською, а руською. Як у минулі часи нас ще не іменували? Були ми і русинами, і руснаками, угроворосами, карпаторосами і т.п. Наш загальний культурний, інтелекту-альний, освітній розвиток відбувався уповільнено. Не мали ми своїх вищих учебників і густої мережі середніх навчальних закладів, хоч нам не бракувало розумів і талантів у середови-щі простолюддя – досить звернути увагу на наш фольклор, на винахідливість у виготовленні предметів та приладь побутового характеру. Наша письмова словесність минулого теж засвідчує уповільненість розвитку духовного і відсут-ність високих поетичних, прозових, драматургічних зразків, написаних добірною мовою. Це не спричинялося до чіткого визначення закарпатців у розумінні національному. Певно, ще і тому були ми русинами, то рутенами, то угроворосами, то карпаторосами. Тільки не українцями і в разі, коли наш фольклор з казками, коломийками, баладами та легендами, приказками, наші діалекти засвідчують український рід, єдність українську з глибоким українським корінням.

Доки ми не мали літератури істинної, професійно сти-глої за фаховим рівнем, високої по формі особливо, ми були і русинами, і рутенами, і угроворосами, і карпаторосами.

Творчість Гренджі-Донського і Боршоша-Кум'ятського, Луки Дем'яна і Олександра Маркуша підводила нас до порога, українського визначення. Творчість Ю. Гайди, Ф. Потушняка, Василя Фенича, Зореслава, особливо ж Скунця, Дмитра Кременя, Петра Мідянки, нас прописала в українстві переважно і ваговито. І нині вже сумнівів бути не може: на Закарпатті живуть українці. Українці ще й тому, бо Гойда тушняк та Кремінь з Іршавщини, Скунць і Гренджса-Донський з Міжгірщини. При цьому основним серцем, духом і душою знову ж таки нашого українства всею своєю сутністю і нині залишається наша казка і пісня, наша вишивка і мелодія, наш чутливий і вразливий народний характер – він таки український.

Потуги відокремленого визначення і прописування закарпатців у якусь окремішність нині мають значення не просто сепаратистське, але яскраво виражене політиканське.

Іван Чендей мав тонкий літературний смак. Любив талантливих і радів їхнім успіхам. Ставши першим на Закарпатті лауреатом найвищої української літературної відзнаки – Національної премії України імені Тараса Шевченка, розмірковуючи з цього приводу над літературними справами досягненнями у краї, робить такий запис у щоденнику (як сьогодні бачимо, доволі пророчий):

4 жовтня 1995 року

Певен: Скунць, Кремінь, Мідянка, Кішко-Луцишина, Дочинець – нинішнє і завтрашнє літератури в Закарпатті. І не хай ще і ще додаються не просто нові імена, а таланти...

У ті дні, коли ми готувалися до перших без батька Великодніх свят, Дмитро Кремінь надіслав нам листа. Певен пишучи нам, на Високу, в час перед радісним святом Воскресіння, все ж частинкою душі прощався із своїм Метрою якого любив усію, багатою на добро і таланти, душою...

Та в смерку тім мої літа є,
Вони встають під вічним небом,
Коли волосся облітає
Печальним снігом березневим...
(18-20 березня 1976 року)

Наступного разу Іван Чендей згадав про Дмитра Кременя у своєму щоденнику, розмірковуючи над долею Закарпаття, його культурою, традиціями, вигаданою окремішністю закарпатців.

16 листопада 1990 року.

Хто такі закарпатці: русини чи українці? Особисто знаю і добре пам'ятаю: нас звали русинами, а мову нашу простонародну ніяк не русинською, а руською. Як у минулі часи нас ще не іменували? Були ми і русинами, і руснаками, угроворосами, карпатоворосами і т.п. Наш загальний культурний, інтелектуальний, освітній розвиток відбувався уповільнено. Не мали ми своїх вищих учебників і густої мережі середніх навчальних закладів, хоч нам не бракувало розумів і талантів у середовищі простолюддя – досить звернути увагу на наш фольклор, на винахідливість у виготовленні предметів та приладь побутового характеру. Наша письмова словесність минулого теж засвідчує уповільненість розвитку духовного і відсутність високих поетичних, прозових, драматургічних зразків, написаних добірною мовою. Це не спричинялося до чіткого визначення закарпатців у розумінні національному. Певно, ще і тому були ми русинами, то рутенами, то угроворосами, то карпатоворосами. Тільки не українцями і в разі, коли наш фольклор з казками, коломийками, баладами та легендами, приказками, наші діалекти засвідчують український рід, єдність українську з глибоким українським корінням.

Доки ми не мали літератури істинної, професійно стиглої за фаховим рівнем, високої по формі особливо, ми були і русинами, і рутенами, і угроворосами, і карпатоворосами.

Творчість Гренджі-Донського і Боршоша-Кум'яцького, Луки Дем'яна і Олександра Маркуша підводила нас до порога українського визначення. Творчість Ю. Гайди, Ф. Потушняка, Василя Фенича, Зореслава, особливо ж Скунця, Дмитра Кременя, Петра Мідянки, нас прописала в українстві переважно і ваговито. І нині вже сумнівів бути не може: на Закарпатті живуть українці. Українці ще й тому, бо Гайда тушняк та Кремінь з Іршавщини, Скунць і Гренджа-Донський з Міжгірщини. При цьому основним серцем, духом і душою знову ж таки нашого українства всею своєю сутністю і нині залишається наша казка і пісня, наша вишивка і мелодія, наш чутливий і вразливий народний характер – він таки український.

Потуги відокремленого визначення і прописування закарпатців у якусь окремішність нині мають значення не просто сепаратистське, але яскраво виражене політиканське.

Іван Чендей мав тонкий літературний смак. Любив талантливих і радів їхнім успіхам. Ставши першим на Закарпатті лауреатом найвищої української літературної відзнаки – Національної премії України імені Тараса Шевченка, розмірковуючи з цього приводу над літературними справами-досягненнями у краї, робить такий запис у щоденнику (як сьогодні бачимо, доволі пророчий):

4 жовтня 1995 року

Певен: Скунць, Кремінь, Мідянка, Кішко-Луцишина, Дочинець – нинішнє і завтрашнє літератури в Закарпатті. І нехай ще і ще додаються не просто нові імена, а таланти...

У ті дні, коли ми готувалися до перших без батька Великодніх свят, Дмитро Кремінь надіслав нам листа. Певно, пишучи нам, на Високу, в час перед радісним святом Воскресіння, все ж частинкою душі прощався із своїм Метром, якого любив усією, багатою на добро і таланти, душою...

Лист Дмитра Кременя:

16 квітня 2006 р. Вербна неділя.

Дорога Маріє Іванівно, дорогий Михайлику, Мила Ічко з чоловіком Іваном і діточками – Христос Воскрес!

Істинно кажу: великий подарунок отримав од Вас напередодні Великодня – Ваші листи, такі милі серцю й болючі для пам'яті про велику втрату, відхід і буття в іншому світі, в космосі душі незабутнього Івана Михайловича. Напевно, в цьому щось біблійне, мудре, непроминуше: пора розкидати каміння, пора збирати каміння...

Був би живий Іван Михайлович – обняв би я дорогу і рідну людину першої неділі після Пасхи в Києві, 28 квітня: там в Українському домі відбудеться перший всесвітній конгрес Бойків, а я нібито із них, із-під полонини Кук, і мій син Тарас, який уже Тарас Дмитрович, бо захистив 13 грудня 2005 р. в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ за головуванням академіка М. Г. Жулинського свою кандидатську дисертацію, і вже доцент, і вже заступник декана філфаку Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського, теж поїхав би зі мною.

У нас і досі є в фототеці та відеотеці зйомка телекамерою з вулиці Високої. Мoderний, комп'ютерний Тарас познімав Ужгород і нашу зустріч у святому Вашому домі, живого й сумного Івана Михайловича...

Згадувати про наші стосунки від першої зустрічі з великим Іваном Чендеєм восени 1968 року та неймовірної priязні, яка була між дітваком і класиком, – гортати, сторінка за сторінкою, все життя. А воно у нас із Михайллом уже на 53-й повернуло. Та будемо сильні, будемо мудрі і мужні!

Напевно, не мені казати про тягар літ, але я уважно студіюю бібліографічний покажчик «Письменник Іван Чендей» і відкриваю собі таємничого і невідомого, великого за талантом і масштабом душі поета прози. I ще думаю:

стільки горя на одну людину, стільки лиха на одну сім'ю – за що, Господи? Невже ж у тебе, Господи, не було кого карати, а не бити своїх апостолів? Але така наша віра: Христа розп'яли не римляни, не філістимляни, а свої.

Будемо просити милості у Всевишнього, щоб дарував Вам довгі літа і добре здоров'я, наскільки ще Бог не одвернується від нашої Срібної Землі. Срібнімо й ми – волоссячком, і срібло сивини падає на нас, але не паде Боже прокляття лудинами срібняками. І в цьому наше велике покликання, страждання і турбота про Воскресіння Боже і, з ласки Його, людське.

Озивайтесь, дорогі, рідні мої!

Ваш незмінно й до скону – Дмитро Кремінь.

Друкується за виданням:

Чендей-Трешак М. «Смерекове прощання» Дмитра Кременя. Екзиль: Науково-мистецький часопис. 2018. № 9 (серпень). С. 40–41.

Іван ЧЕНДЕЙ

ВИПОГОДЖУВАННЯ

Лист до Дмитра Кременя від 28 січня 1982 р.

Дорогий Дмитре!

Приємно було отримати від Тебе листа після того, як справді Ти «давненько не писав».

Ймовірно, між нами знову поновиться листування – є уньому завжди багато людського, доброго.

Радий, що «випогоджується» у Тебе з виданням нових книжок, циклів творів у журналах тощо. Ти належиш іще до літераторів зовсім молодих, часу, здається, не обмаль. Проте, що людина встигає до полуздня, те вона і встигає. Тому краще замолоду напружувати і розум, і емоції, і м'язи – образно кажучи. Літературний шлях завжди важкий, важчий за шлях викладача, просто службовця. Тому людина, що

собі обирає саме творчу дорогу в роботі над словом, прирікає себе на постійну муку, напругу, нерідко й біду. Маю на увазі, зрозуміло, талант. Безталання (безталанність!) терпить від невизнання, від сумнівного визнання, від удаваного чи псевдоуспіху. Справжній успіх може приходити тільки до справжнього таланту поспіль з належною працьовитістю, обізнаністю, професійною ерудицією. Щоб сягнути успіху, талант завжди знаходиться в стані реалізуючого себе неспособу, сказати б – згорання. Горіння тут мало.

З роками я переконався в одному: тільки на повну силу і тоді, коли не вистачає досвіду. Тільки серйозно. Подібне дає результат. Бо минає час, і зроблене серйозно, з повною віддачею, залишається.

Коли привелося мені укладати двотомник для видання цього року, я не мав проблем, а з чого той двотомник уклсти. Проглядаючи прискіпливо речі, що були написані вже досить давно, я бачив: речі час не «з'їв», вони вистояли. Значить, речі витримали пробу часом. Я проглядав речі, абстрагуючись як автор. І я бачив, що в тих речах б'ється живий пульс. І з чистим серцем, з чистою совістю я запропонував видавництву для двох томів обсягом у 60 друкованих аркушів стільки, що вистачило б матеріалу на три томи. Я подавав із запасом, страхуючи себе. Привелося за браком площи знімати 8 оповідань і повість «Чорна сальва». До всього скажу, що з поданих оповідань я зняв усі ті, котрі в «Дніпрі» поки що не виходили. Значить, знімав я те, що в цьому видавництві порядком перевидання вийде пізніше.

Говорю про ці речі не тому, що мені хочеться похизуватися в час, як уже підступила і старість на поріг, а тому, бо і в цьому маленький уже не тільки мій особистий, але й досвід літературного процесу на Закарпатті. До цього, в подібному досвід нашого часу.

Перший випадок видання двотомника закарпатського літератора є своєрідним досягненням уже не тільки моїм, а й досягненням усього культурного розвитку в рідному для нас із Тобою краї продовж багатьох десятиліть. Саме так сказати дає мені право статус вибраного – він досить строгий, високий і зовсім не простий щодо якості. Статус вибраного куди строгіший за статус зібраного, чи просто зібрання творів.

Звідси висновок, що вже звучить і порадою: тільки на повну силу таланту й уміння!

І ще звідси:

Не лихо, що книжечки тонкі, не товсті. Товщиною пальців міряють газди сало, а графомани свої романні (чи то пак «романні») писання. Можна створити дві-три книжечки віршів і ввійти в літературу, а можна написати десятки книжищ і бути біля літератури в кращому разі. Що краще? Ймовірно, писати не так багато по кількості, як багато по якості. Біда у нас тільки та, що платять часто за кількість, забуваючи якість. От і стається, що різні строчкогони, халтурники в прозі живуть сито, задоволено, пихато, а справжній творець цінностей у царині Слова скніє і бідує... В наш час ходили б у голодранцях такі, як Микола Баратішвілі, Стефаник, Черемшина і тим більше, як хтось хотів би не провадити адвокатської практики чи не мав права на морги землі (Черемшина, Стефаник).

Добре, що «Іванові журавлі» з'явилися в світ на сторінках «ДН». Добре тому, бо журнал справді має авторитет високий, та й твір якось по-новому навіть автором прочитується на мові рос. Здається, для перекладача твір цей теж успіх. Що вже казати, коли не часті випадки выходу на сторінках союзної преси творів з-під пера закарпатця! Значить, знову слово про Закарпаття.

Так, я теж пам'ятаю, як відхиляв «Жовтень» ряд моїх творів, котрі могли іти на його сторінках. Відхиляла і «Вітчизна». До речі, «Вітчизні» я пропонував «Комаху в бурштині». Після ознайомлення з твором у журналі твір мені було повернуто навіть без слова відповіді. Подібне при Димитрові і його заступників Сидорякові не робить журналу честі тим більше, коли цей же твір з успіхом зараз прийнятий читачем, має вже добре відгуки в пресі. Що казати? Ми далеко ще стоїмо в нашій періодиці журналньй від справжніх інтересів літератури <...>. Ми ніяк не можемо звільнитися від інерції руху, авторитетів, догм, уявлень, заскорузлих «істин» і т.п., ми не можемо звільнитися часто від того, що заважає.

Листи про неможливість друкувати речі з «Жовтня» ті, які пішли в книгах, я бережу собі для пам'яті. Підписаний на листах Р. Федорів. Той самий Федорів, який не сумнівався, подаючи безпорадну спекулятивну «Колачаву» Долгоша на сторінки ввіреного журналу.

Це теж цікаво. Принагідно воно й спом'янулося.

Що на Закарпатті?

А цікавого мало. Літературне життя тут проходить у закамарках, в організації СПУ повна сплячка, якщо вести бесіду про життя організаційно-творче. Ніяких зборів, ніяких обговорень, ніяких проблем. Всі задоволені. Кожен ніби щось пише, а хто щось пише, стає відомо аж тоді, коли тут-там щось виходить у світ. Нудно. Пліснявою тхне від усталеної сплячки там, де часом треба б про щось і поговорити, ймовірно, навіть посперечатися – не кажу «сваритися».

Добре таке для інших, мирюся з подібним і я. Врешті, у мене є свій світ (як і в кожного він має бути), і я вже зараз думаю більше про те, аби іще щось встигнути. Чи варто в подібному випадку причиняти собі клопіт організаційною сплячкою в організації СПУ?..

Дякую Тобі за прегарний «Малий реквієм»! Гадаю, що твір мудрий, глибокий, чується рука майстра. Я задоволений подібним. Діло є, діло буде!

Оце і все!

Добра і щастя! Нехай дні повняться успішною працею!

Ужгород, 28 січня 1982 р.

Щиро І. Чендей

Валерій ГУЖВА

КВІТУЧА ГЛІКА МАГНОЛІЇ

Відтоді проминуло більш як чотири десятиліття, та коли повертаєшся пам'яттю в ті часи, згадується весняний Ужгород і те його особливое повітря, пропахчене, особливо на набережній, невимовно тонким і прекрасним цвітом.

Працював я тоді у видавництві «Молодь», що було у віданні Центрального комітету комсомолу України. Нині ні комсомолії, ні видавництва – як не було. Про комсомол відчайдухи-гумористи жартували: працюють як діти, а п'ють як дорослі. Так чи не так, а дещо Цекамол усе-таки робив. Зокрема, майже щорічно відряджалися столичні видавці в області на місцеві творчі зібрання літературної молоді.

В отакий спосіб ми з Юрієм Ярмишем прилетіли до мілого мені міста, де я закінчив школу, ходив його вулицями і вуличками, видряпувався гірськими схилами на верхи, спускався восени вниз опалим листям, як на саночатах.

Творчі змагання молодих – та ні, зовсім юних поетів – відбувалися в університетській аудиторії. Один за одним виходили на імпровізовану сцену юнаки (дівчат, пам'ятається, не було чомусь) і чи з пам'яті, чи за текстом на папері читали то виразно, то не дуже розбірливо свої поезії. Рівень тих творів не можна було назвати високим, вірші були

здебільшого наслідувальні, в руслі тодішніх ідеологічних настанов, навіть пейзажні замальовки були ніби під копірку написані.

І раптом на подіум вийшов невисокий вродливий юнак, з вуст якого полилася поезія справжня, геть відмінна від того, що ми чули досі. Ми з Юрком переглянулися з прояснілими обличчями.

Ім'я студента було Дмитро, прізвище – Кремінь.

Підсумовуючи почуте, ми поставили Дмитра не просто на перше місце, а визнали його справжнім поетом, про решту говорили стримано, хоча нікого не ганили. Деякі з тих колишніх початківців, як кажуть, виписалися, дехто став членом Спілки письменників, але ніхто з них не піднісся в майбутньому до тих висот поезії, киснем яких дихав у своїй творчості Дмитро Кремінь.

Того ж вечора я прогулювався центральною вулицею Ужгорода (здається, називалася вона Суворова) і побачив Дмитра. Разом з ним ми пішли набережною в напрямку студентського гуртожитку. Дмитро був у піднесеному настрої, і добре, що при ньому був старший чоловік, бо при вході до гуртожитку були чергові.

Я вертався до готелю й усміхався: знав, що таке чудове закарпатське вино, ще у школі звідав його смак.

А вранці був буквально вражений: готельний джура вручив мені велетенську гілку розквітлої магнолії. «Від кого?» – спитав я, геть заінтеригований. «А це з самого раночку хлопець вам просив передати». «Діма, Дімочка», – подумав я розчулено. Ту гілку (не всю, вона була величезна) я привіз до Києва, і вона, вже суха, довго нагадувала мені й Ужгород, і Дмитра Кременя.

Пізніше не раз наші стежки перетиналися, від книги до книги поет Кремінь дивовижно зростав, і не було нічого дивного в тому, що його творчість згодом зацікавила

Шевченківський комітет. Пам'ятається, саме з цієї нагоди я написав і встиг вчасно надрукувати статтю про творчість Дмитра Кременя – пресові відгуки були і є обов'язкові при розгляді кандидатур у Комітеті.

Радів я його успіху щиро, ми не раз зустрічалися, на жаль, якось поспіхом, не так, як хотілося б. Зате листування з Дмитром – світлі моменти моого життя. Він був майстром епістолій – щирих, глибоких, іскрометних, сказати б. І телефонні наші розмови завжди були теплі й сердечні.

Тепер, коли Шевченківського лауреата Дмитра Кременя немає серед живих, живе його могутня поезія, що з роками набула особливої вивершеності, глибини, найтоншого й найпроникливішого ліризму і нетривіального, часом болісного пафосу – на захист суверенності поезії і самої України.

Певен, якщо років через п'ятдесят або й сто хтось наміриться створити антологію української поезії від давніх джерел до сучасності, сторінки з віршами Дмитра Кременя будуть такими ж дивовижними, як і сьогодні. Його творчість – вічно квітуча гілка магнолії.

2020

Петро СКУНЦЬ

ПРИЄМНА ЗВІСТКА

Вчора вже пізно ввечері по радіо почув приємну звістку: Шевченкову премію присуджено Дмитрові Кременю. Слабо в це вірилося, бо суперник у нього був дуже сильний – уже визнаний українським класиком закордонець Барка. <...>

Вдень заглянув до В. Вовчка, хотів поділитися новиною, однак, як і слід було чекати, реакція виявилася дратівливою: «Знаю, скоро й Мідянці присудять». Це належало зрозуміти як кричущу несправедливість.

Що ж, Дмитро Кремінь не дуже був чесним учнем у В. Вовчка, так що все в нормі.

А мені додається роботи, треба до книжки «Закарпатці – лауреати...» додавати й матеріали про Дмитра. Та ж клопоти приємні. Шкода, що я не зберіг статті О. Сизоненка в «Літ. Україні» про збірку «Пектораль». Там, пригадую, був ще й відгук Ю. Мушкетика.

Зате в мене збереглася сторінка його віршів у «Новинах Закарпаття» – тоді ще з майбутньою книжки. Був там симпатичний вірш, адресований мені. Запав у душу, зокрема, рядок: «У оптичнім прицілі слізози».

На радощах пішов я в майстерню до Степана Усика. Хоч він Дмитра особисто й не знає, я йому дещо розповів – як виживали коржистого поета з Закарпаття. Він мене, здається, зрозумів. Тож ми і підняли за Дмитра тост – хай йому хоч тепер за все віндастися.

Усик подарував мені картину – не дуже глибоку, але дуже світлу. Бо мені частіше дарують сумні роботи.

На ловця і звір біжить. Зателефонував я Василеві Басарабу – мені здається, що десять у «Новинах» була його стаття про Дмитра, але тому було тільки коротке слово. Однак ретельний Басараб зберіг собі ксерокопію статті про збірку «Пектораль» О. Сизоненка та відгук Ю. Мушкетика. Знайшлися в нього й фотографії Дмитра. Щось знайшлося і в мене – Дмитро любив фотографуватися не згірше Степана Пушкика. <...>

Вчора дорогою додому випадково зустрів В. Кривоцюка з радіо і домовився записати на неділю розмову про Д. Кременя. Що я й зробив сьогодні вранці. У студії зустрів Дмитра Кешелю – колишнього Кременевого однокашника. Виявляється, він уже чув повідомлення з Києва, однак моєї радості явно не поділяв. Все ж таки правом начальника не скористався, нічого не заперечив проти запису. <...>

О 15.00 я таки пішов на засідання у виконком, бо у «Срібній землі» з'явилася стаття, ніби пам'ятник [Т. Шевченку. – Прим. Т. К.] хочуть спотворити написом. Фігурувало там і мое прізвище. Мовляв, до письменників не прислухалися.

Зустрів І. Чендея. Він уже приніс відгук у «Новини Закарпаття» на відзначення Д. Кременя премією. Очевидно, теж порадів.

Бо коли Дмитро закінчив університет і не знайшлося йому вчительського місця в Закарпатті, ми з ним ставили цю проблему в Спілці – нам такий поет теж не завадить. Але тодішній керівник Спілки Ю. Мейгеш думав інакше: хай іде нам із голови. А може, він мав свою правду: тут би його біляпартійні і білялітературні активісти задзьобали. А в Миколаєві все-таки з його талантом порахувались, навіть іменну стипендію облдержадміністрації призначили.

І. Чендей явно вже не в найкращому здоров'ї, все-таки 77-й рік. Поліартрит – каже. Та й дома в нього, наскільки я знаю, теж проблеми, що здоров'я не додають.

Надпис «Схаменіться, будьте люди...» я все-таки запропонував, що викликало сміх. Отже, з почуттям гумору у наших діячів культури все гаразд. Словом, повернулися до напису «Обніміться ж, брати мої...», бо хтось уже встиг було запропонувати слова Драгоманова про Шевченка – великого русина. Аби вибити карти «з рук» угроросам. Але ж смішно на пам'ятникові поета, що дав нам стільки крилатих виразів, писати чужі слова.

16–19 лютого 1999 року

Петро МІДЯНКА

КРЕМІНЬ ЯК ЛЕГЕНДА

У другій половині сімдесятих років минулого століття серед старшокурсників філологічного факультету УжДУ ходили міфи про неординарного поета Дмитра Кременя, котрий закінчив університет за рік до моєго вступу на факультет.

Тоді для мене не було більшого авторитету з-поміж поетів. Замість меседжів на парах нам слугували паперові записки, ѹ гонорова Христина Керита, студентка з медичною освітою ѹ сестринською практикою, мені писала: «Ну, ти ж багато відомий Кременя!». Тогочасні записи не збереглися, і я то приводжу з пам'яті.

У старій єпископській резиденції, де тоді містилася бібліотека, я в читальному залі періодики гортав підшивки обласних комсомольських газет, щоб бодай щось прочитати з його творів. Студент Юрій Ковач з Черноголови ходив по коридору гуртожитку ѹ голосно декламував Кременя: «Зрубали явора, зробили скрипку...». Я то заворожено слухав і написав Кременю листа. Він відповів мені на факультетську адресу: Жовтнева, 32. Конверт чомусь був розклейений зі зворотною адресою: Казанка Миколаївської області, вул. Жданова, 50.

Одних зимових канікул 1978 року я вирішив поїхати в ту Казанку. Попередньо на віконці чергового факультету (там викладали пошту) мене чекала телеграма від Дмитра: «Приїдь. Чекаю. Зустріну. Кремінь».

У Львові я сів на потяг Львів – Херсон ѹ успішно доїхав до Миколаєва. Саме селище Казанка лежало за 9 кілометрів від одноіменної залізничної станції у напрямі на Долинську. Моя казанківська попутниця пані Орлянська ѹ привела

мене в Казанці на вул. Жданова. Кремінь на тоді вже одру-
жився з технологом хлібокомбінату Ольгою Колесник.
Щоб не заважати молодому подружжю, мене відправили на
проживання в дім удови фронтовика Домни Омелянівни,
де квартирував Кременів кум, закарпатець з походження
Василь Якобишин. Пам'ятаю, Домна Омелянівна зверталася
до поета не інакше, як Креміньок. Самого містечка, на жаль,
Дмитро на той час трудився. Сам він це моє гостювання зга-
дував при пізніших зустрічах по-різному, але подарував тоді
мені рукопис своєї книжки «Танок вогню» з поемою
«Меморандум Герштейна». З того я був щасливий і вже в
Ужгороді розповідав поету Петрові Скунцю про свої відвіди-
ни Кременя.

Хотілося самому бути не менш оригінальним, ніж Дмитро, писав я складно, мене за це шпетили літстудійці й професура, але нічого не міг із собою вдіяти, такий сильний був уплив «Небесної геометрії» й «Коней Адамових».

Потому я ще був у Миколаєві двічі. Дмитро викладав у педінституті, вже мав квартиру по вулиці Південній. Звідти я поїхав до брата Івана в Ростовську область потягом Одеса – Ясинувата з пересадкою на Ростов-на-Дону. Купався в Миколаєві на річці Інгул, а в 1998 році жив у готелі з такою назвою, будучи учасником конкурсу «Вчитель року» в номінації «Українська мова і література». Тоді зустрічався з Дмитром Кременем у газеті «Радянське Прибужжя».

З часом я переоцінив вірші Кременя, запізнавши твори інших поетів. Кремінь усюди був оригінальним: коли опускав студентом ноги в таз, пишучи експериментальні поеми, коли жбурляв квитком АУП, отримавши Шевченківську премію, коли «доставав» на якісь гостині. Був і є неординарним у соцмережах, римуючи коментарі.

Та й на тій благословеній південним сонцем Миколаївщині треба було бути й просвітянином, і лідером письменницької організації, і неабияким культуртрегером, щоб усе це переплуганити.

Дмитро Дмитрович, слава Богу, живий і не потребує розлогої мемуаристики. Іноді мені достатньо пригадати: «Анничко, наші яфини на половині Кук...», щоб упізнати романтичного молодого закарпатця від руїн Броньківського замку.

Чи згадати сухо приватний текст у листі: «Осінньої жовтневої пори, але є й на сонці чорні плями. Напивсь поет з Великої гори на іншій теж горі, з учителями...». Це про мене.

Все ж у моїй тямці засніжена лютнева Казанка, тремтливий біцепс поета і його прекрасні й неповторні вірші про гори, море, степ... і любов.

Без любові нема нічого вартісного...

Друкується за виданням:

Мідянка П. Кремінь як легенда. Екзиль: Науково-мистецький часопис. 2018. № 9 (серпень). С. 39.

IV

СУДИ НАД ПОЕТОМ Дмитром Кременем

ПРОТОКОЛ
засідання літстудії УжДУ імені Ю. Гайди

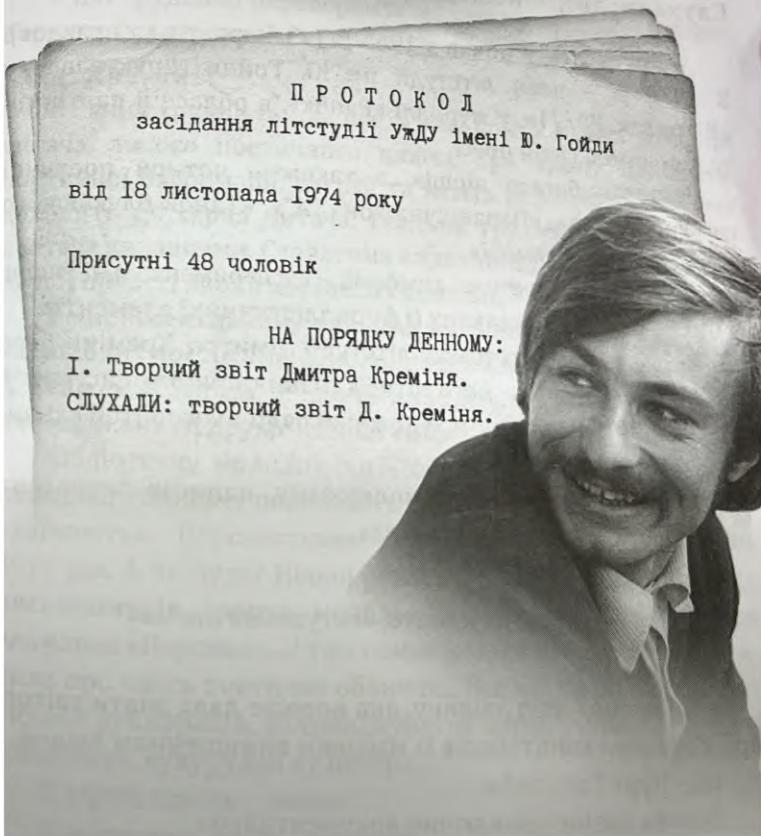
від 18 листопада 1974 року

Присутні 48 чоловік

НА ПОРЯДКУ ДЕННОМУ:

I. Творчий звіт Дмитра Кремінія.

СЛУХАЛИ: творчий звіт Д. Кремінія.

ПРОТОКОЛ

засідання літстудії УжДУ імені Ю. Гайди

від 18 листопада 1974 року

Присутні 48 чоловік

НА ПОРЯДКУ ДЕННОМУ:

1. Творчий звіт Дмитра Кремінія [так у документі. – *T. K.*].

Слухали: творчий звіт Д. Кремінія.

– Друкуватися почав з 1965 р. («Закарпатська правда»). З 1970 р. – член літстудії ім. Ю. Гайди. Друкувався у «Вітрилах. 70/71», у журналі «Ранок», в обласній партійній та комсомольській пресі.

Написав багато віршів, а також – чотири поетичні симфонії: «Сад», «Параноїчна зона “А”», «Танок блукаючого вогню», «Коні Адамові».

Вищевказані поетичні симфонії – експериментальні твори. У них – багато формальних (і формалістичних) елементів.

Окрім університетської літстудії, Дмитро Кремінь бере участь у роботі обласного літоб'єднання при Закарпатській організації СПУ, є членом художньої ради цього літоб'єднання (завсекцією поезії).

Вибираючись із багна модернізму, написав актуальну поему «Меморандум Герштейна».

В. Аріповський:

– А про що ця, як ви кажете, «актуальна поема»?

Д. Кремінь:

– Поема ця – про людину, яка вперше дала знати світові про існування концтаборів із масовим винищеннем людей.

Це – Курт Герштейн.

Основа поеми – виключно документальна.

Сюжет і т. ін. я взяв із однієї статті (сюжет не в літературному, а в фактографічному розумінні): М. Беленький. «Судьба свидетеля» (журнал «Наука і релігія», № 6 за 1973 р.).

В. Поп:

– Над чим ви працюєте зараз?

Д. Кремінь:

– Над завершеннем поеми «Меморандум Герштейна».

П. Лизанець:

– Які труднощі переборюєте на своєму шляху? Чи переборюєте їх, і які саме?

Д. Кремінь:

– Єдина трудність для поета – це пошук ключа до серця читача, такого поетичного ключа, при якому максимум поетичної інформації, енергії та навіть рефлексій поетових доходить до серця читача. Реальна трудність – взаємини поета із видавцями. Ставлення видавців до молодих поетів у нашій області вкрай погане. От приклад.

У «Перспективному плані на 1973 рік» стоїть бібліотека молодих поетів. Імена молодих поетів: В. Густі, М. Матола, Д. Кешеля, В. Матіїв, Д. Кремінь. Сіє означає, що в 1973 році у нас мали вийти друком перші книжечки. Вони не вийшли...

Бібліотечку молодих, чи – бібліотечку перших книжок молодих, точніше, переносять на 1975 рік, і вже в 1974 р. «з'никають». Перспективно бібліотечка переноситься на 1976 рік. А чи буде? Ніякої реальної підтримки від старших письменників творча молодь не має, це факт. Вийшов альманах «Перевал»... І там немає жодної добірки, яка б свідчила про чиєсь поетичне обличчя... Все зведено до публіцистичних декларацій, до солодкуватих вправ у ліриці, в оспіуванні села, кукурудзи ет цетера...

Є вірші, поетів – немає.

Є материки, нема – відкритий.

В. Аріповський:

– А ви, дорогий товаришу, пишіть так, щоб вас розуміли,

тоді і будуть друкувати.

Д. Кремінь:

– Я ніколи не кажу про щось безвідносно. І не кажу:

друкуйте те, що я кажу. Шкода, що я пишу незрозуміло, але чи вже так незрозуміло?

Е. Гортвай (доцент кафедри української мови і літератури):

– Які з радянських чи зарубіжних письменників є для вас еталоном? Які традиції іхні ви хочете продовжувати?

Д. Кремінь:

– У літературі еталонів бути не може, інакше література не прогресуватиме. Є взірцеві твори, великі твори...

Є традиція: геніальність і талант.

Є традиція поезії: поетичність.

Поетичність, поезія, що звище буднів та буденних літературних сутічок. Я люблю російську радянську поезію. З російських поетів люблю Пушкіна, Лермонтова, люблю Тютчева і Фета, Блока і Анненського (Анненський Іннокентій, до речі, дуже близький до французького поета Лотреамона, творця «Пісень Мальдорра»...), люблю В. Маяковського, С. Єсеніна, Б. Пастернака... Люблю – з сучасних поетів – А. Вознесенського і Є. Євтушенка... Все, що є поезія, мені близьке... Люблю раннього Івана Драча, М. Вінграновського, Б. Нечерду, І. Жиленко...

Люблю геніальних, епохальних українських поетів: Т. Шевченка, Б.-І. Антонича, П. Тичину.

Сучасна – російська та українська – поезія є дуже складним явищем. Порозуміння її може йти від любові до неї. Так би мовити, любов іде від порозуміння. Можна віддати перевагу тому чи іншому поетові і знати все, що є поезією.

І. Еренбург казав, що без знання поезії немає поезії. Отже, знання сучасної поезії культури взагалі – річ, необхідна для поета, інакше він ризикує зостатися безнадійним провінціалом.

Є поети «голосні» і «тихі». Є «грім солов'я» у поезії. Живого, небесного солов'я, а не механічного соловейчика...

Е. Гортвай:

– Який зміст ви вкладаєте в поняття «голосний поет», «тихий поет»? Яким поетом хочете бути ви, «голосним» чи – «тихим?»

Д. Кремінь:

– «Голосний», «тихий» поети...

Ці категорії нелітературні. Вони тільки позначають номінально характер індивідуальності поетової.

«Голосні» поети – А. Вознесенський, Є. Євтушенко в російській поезії, в українській – І. Драч, М. Вінграновський. Це, так би мовити, кумири, але вже – вчорашні. Сьогодні у їх кумирів менше паходців ладану і фіміаму. Тихий поет – це, скажімо, Юстінас Марцинкявічюс із його сторічними заглибленнями у проблеми століття.

Щодо «голосних» поетів ведуться голосні полемічні дискусії, особливо на цій справі роблять успіхи вчені тхори, різні педанти та інтенданти. Щодо мене, то я хочу бути тим, ким я є. Хоча вже тихим мені стати не вдається, я ж хотів би бути не те щоб голосним, а скромно – поетом із голосом.

Ачей моя скромна забаганка збудеться....

Е. Гортвай:

– Отже, категорії «голосні» і «тихі» поети не є негативними?

Д. Кремінь:

– Зовсім ні.

Літстудієць:

- У якому розмірі і як ви використовуєте в своїх творах усну народну творчість? Як ви поєднуєте народнопісенну форму із формою вашої модерністичної лірики?

Д. Кремінь:

- У своїх творах народну творчість я використовую ма-
ло. Маю кілька варіацій на тему народних пісень «Червона
ружя трояка». Коли варіюю народну пісню, прагну надати їй
колориту сучасного. Атомний менестрель (бо останній,
може) не може не любити щирість народних пісень, бо вже
мені прийся «атомний вік», «роботизації» і т.д. Бо вже я
гадаю, що протестувати проти «роботизації» легше, аніж,
скажімо, прокласти водопровід бодай від Ужгорода до Рако-
шина. І я не є модерністом, а отже – хай живе силабо-тонічна
система.

В. Аріповський:

- А модернізмом ви будете і далі займатись?

Д. Кремінь:

- Боже борони, я – проти модернізму! Але я – за поезію,
навіть якщо ви даруєте їй ярлик, як-от моїм творам...
(на тему моралі)

П. Лизанець:

- А як ви використовуєте поради старших товаришів
при написанні творів, аби бути ближчим до читача, аніж є?

Д. Кремінь:

- Поради старших товаришів я враховую, наскільки змо-
га. Тому і вважаю, що я стою близче до читача, аніж він до
мене: адже ж я не друкуюсь, мені тільки усно сповіщають,
що я «незрозумілий для народу». Я не прихильник людей,
що розписуються за весь народ...

Надрукувати хоча б мої симфонії – тоді можна б аргументувати мою «незрозумілість» висловами читачів. У ХХ столітті не може бути незрозумілих віршів, є читачі, яких і поетові не зрозуміти...

В. Опрофат (секретар комсомольської організації філфаку):

– Чому ти, Дмитре, пишеш незрозуміло?

Д. Кремінь:

– Валечко, Гете казав: «Якщо читач вважає, що в творах – туман, то ще невідомо, в чий голові туман».

П. Лизанець:

– Чи читали ви свої твори своїм товаришам і чи вважаєте, що ваші твори зрозумілі для ваших товаришів?

Д. Кремінь:

– Своїм товаришам свої твори читав. Моїм товаришам мої твори зрозумілі. Поезії мої обговорювались на літстудії ім. Гайди, на літоб'єднанні в Спілці письменників.

Закидалися мені звинувачення в деякій незрозумілості, але до творів моїх ставилися дуже схвално. І ровесники мої, і старші товариши-письменники, і друзі, і навіть вороги інколи видобувались на компліменти.

В. Опрофат:

– Дмитре, а чому ти пишеш незрозумілі твори?

Д. Кремінь:

– Валю, мені ж самому цікаво, чому я пишу незрозуміло... Взагалі, що в моїх творах є незрозумілим, про це я хотів би почути від тебе, від інших товаришів...

В. Даценко:

– Як ти хочеш почути нашу думку, коли ти нічого не читаєш?

Д. Кремінь:

- Це зовсім своєрідний творчий звіт. Якщо старші товариши дозволяють - я читаю... Деякі мої вірші (до 20) друкувались, дещо буде видрукуване. А зараз я можу почитати...

П. Чучка:

- Ви говорите про оригінальність поета і його доступність. Як це так? Що з цього вище?

Д. Кремінь:

- Синтез, поєднання, сплав обох цих речей.

П. Лизанець:

- До чиїх конкретно порад ви прислухаєтесь, кому (конкретно) читаєте свої твори? Нас цікавлять не ваші загальні зауваження, Кремінь, ви нам лекції з естетики не читайте, бачите самі, які плачевні наслідки виходять із ваших філософствувань...

Д. Кремінь:

- Коли виходили у світ літторінки літстудії ім. Гайди, скажімо, в «Закарпатській правді» - я прислухався до думок:

- В. С. Попа, керівника літстудії;

- редактора газети;

- працівників редакції;

- у тім числі - і до своїх власних думок.

Був випадок, коли моя поезія «Ліва Монмартру» - не пройшла в сторінку. Товариш Поп подарував мені сюжет вірша - «Лоліта», і навіть епіграф до вірша. За 15-20 хвилин було написано вірш «Лоліта», про який дуже схвально говорили всі.

П. Лизанець:

- А серед студентів - кому ви читаєте свої твори?

Д. Кремінь:

- Раніше я любив читати вірші багатьом, а зараз здебільшого читаю собі.

П. Лизанець:

- Чи ви знаєте, що ваші твори вважають незрозумілими?
Що ви робите для того, щоб ваші твори були зрозумілими?

Д. Кремінь:

- Три місяці підряд я чую про те, що мої твори незрозумілі. Мені, наприклад, незрозумілі ранні твори Маяковського, висловлююсь проти них. Візьміть, прочитайте бодай схоже на вірші Грицька Бойка, які в сучасній поезії є зразком зрозуміlostі. Різnobій думок щодо моїх поетичних симфоній закономірний... От я вважаю, що ці поеми - незрозумілі. Ну що ж, тоді, як кажуть, «инцидент исчерпан», і я це бачу сам.

Тому я починаю писати зрозуміло.

І ще - щодо використання народної творчості. Поезія Шевченка «У бога за дверима лежала сокира» - це ж поетичний міф, але які реальні алегорії цього твору! Тут - і пісня, пісня сокири, і стиль, і апокриф алгоритичний, отже, ґрунт - це ґрунт народний.

А от - «Балада в криниці фольклору» Драча... Сухо і бідно, по-моєму... І все ж це - не зрозуміло...

П. Лизанець:

- Чим пояснити цю незрозумілість, і хто розуміє ваши твори?

Д. Кремінь:

- Незрозумілість, незрозумілість... Я просив би пояснити мені, де і як незрозуміло я написав. А хто розуміє мої твори?..

Друкується за виданням:

Протокол засідання літстудії УжДУ ім. Ю. Гайди від 18 листопада 1974 року. Екзиль. Ужгород: Гражда, 2007. № 3.

ПОЕТ ІЗ ТРАВНЕВОЇ АРКИ

філологічний факультет Ужгородського державного – нині національного – університету подарував Україні немало особистостей поважних, знаних не тільки на теренах держави, а й за її межами. Це насамперед письменники, літературні критики, журналісти, дослідники, науковці...

Особливо пишається він своїми вихованцями – майстрами художнього слова, лауреатами Шевченківської премії: Петром Скунцем, Дмитром Кременем і Петром Мідянкою. Дякую Долі, що з кожним із них я мав (бо Скунць і Кремінь, уже в засвітах) і маю – з Мідянкою – честь особисто знатися, багато і приємно спілкуватися, навіть приятелювати, у кожного черпаючи для себе часточку їхнього величезного духовного багатства.

Але найпершим із Шевченківських лауреатів, з ким звела судьба, був тоді просто ще невизнаний Поет Дмитро Кремінь – студент 5 курсу філологічного факультету. Пишу з великої літери, аби наголосити на тому, що вже тоді він був не лише для мене, а для всіх, хто знову його вірші, справді Поетом! Не початківцем, не звичайним віршотворцем, віршомазом і т.п., що на філфаці є річчю типовою, а Митцем! Він і вигляд мав Поета, і зовнішність, і ходу, й манери, і...

...Це було ще в минулому тисячолітті – у вересні 1974 року. Після закінчення Голятинської середньої школи на Міжгірщині я вступив на перший курс українського відділення філфаку УжДУ. Поселили мене у 4-місну кімнату 220 блоку на 5 поверхі величезного студентського гуртожитку по вулиці Північній. Звідси Ужгород – як на долоні. Мов білий велет-лицар, постала новенька споруда на височині перед пишної зелені виноградників. Нині ж там один перед одним красуються котеджі нових «господарів» життя... А

гуртожиток діє і далі, ѹ коли сьогодні, у сивині й поважних літах своїх, проходжу біля його вікон - у душі озивається щось тремтливо-щемливо-журливе, як далека золота пісня юності, яку вже не заспівати заново... У ній, тій манливій далечині, залишилися радоші й печалі, роки і друзі... Багато з них уже лише в споминах...

Таким болючим і хвилюючим спомином став і Дмитро Кремінь, якому вже завжди буде 65 років. 25 травня 2019-го мені зателефонували, що він відплів за Межу...

Травень... Його перша книжка, яку він колись вислав мені, четвертокурснику, з своїм автографом, називалася «Травнева арка» (Київ, «Молодь», 1978)... І саме травневою аркою ясної сонячної днини натомлена, але не зломлена системою благородна душа великого Митця полинула у Вічність... Тож хіба і справді не віщі Поети?

У нашій кімнаті, більшій, жили чотири першокурсники, а в сусідній, 3-місній, – три старшокурсники.

Як це зазвичай буває, ми одразу перезнайомилися, хто й звідки. Нові хлопці, нове спілкування, узагалі світ новий після моєї Голятинської сільської середньої школи, що сковалася у межигір'ях міжгірської Верховини, після підхмарних Рекіт! Місто, у якому я до свого студентства всього один раз був – на олімпіаді! Професори, доктори наук, доценти. Лекції. Письменники. Дисиденти... Боже, як усе це було божественно цікаво, ново, захоплююче, молодо!

Як і старшокурсники, так і їхня кімната була незвичайна і наповнена якимсь дивним духом: у ній – якісь статуетки дерев'яні допотопні миски й чашки, книжки з перекладами поетів Африки, Азії, Латинської Америки, Західної Європи... Чого там тільки не було: пляшки з-під вина, дерев'яні статуетки і люльки, якісь коробочки з картоплею, цибулею і часником, цигаркові недопалки, засохлі шматочки овочій бринзи й хліба, пожовтілий шматок сала і між тим усім щось

подібне на конспекти... Господи, чого там тільки не було! Клондайк! А найточніше – творчий бардак. І в тому химерно-дивакувато-напівреальному світі вирізнявся студент 5 курсу Дмитро Кремінь. Мов легендарний капітан, що вів той несказанно казковий мистецький корабель у незвідані далі краси, яку не кожному було суджено відчути й побачити.

Це було щось дивовижне. До них приходили незнайомі мені люди, і вони, смакуючи винце, смалячи цигарки, читали вірші, дискутували, сперечалися в тому густому диму... Інколи настільки голосно і допізна, що сусіди стукали в стінку або у двері. Це була своєрідна поетично-критична студентська Мекка, вища новаторсько-творча школа, своєрідний мистецький Армагеддон...

Вони залюбки критикували один одного. Кожен пірізному це переживав. Ось як описую в повісті «Невидимі пута» (Ужгород, 1992) реакцію Кременя (у творі він Андрій Реміньчук). Дмитро для мене був настільки близький, що я навіть називав його своїм ім'ям. А прізвище – що його властять імущі шмагали всю його студентську юність. Та й потім. Навіть вислали на роботу в іншу область, аби в Закарпатті не «каламутив» воду... І якби після виходу у світ його «Травневої арки», як сам зізнавався, «про мене не лунали схвалальні слова класиків у Києві та Москві, я міг би загrimіти в Новоданиловську колонію поблизу Казанки, у якій я пропрацював чотири роки після вузу: там чимало пересиділо дисидентів») на ці критиканські витівки його друзів: картиною «...опустивши голову, він тихо вислуховував критика, потім мовчки піdnімав на нього невинні й здивовані очі, мов дитина, яку незаслужено образили». Глава так і називається: «Кімната див і чорні хмари над поетом».

На Кременя-новатора деякі викладачі – особливо старався тут професор, запеклий комуніст Гузинець (твір художній і прізвище змінене. Чому саме таке – здогадатися не

важко) – чіпляли всілякі звичні тоді ярлики націоналізму, схематизму, модернізму і всіляких ще там «ізмів» – гріхів, за які тоді належало неодмінно карати.

А Дмитро, не зважаючи ні на що, писав, іноді всю ніч, тут же малював прекрасні силуети своїх героїв, нерував, рвав усе і курив, починаючи знову. Коли вимучене подобалося – будив нас, і ми, сонні, змушені були ставати першими опівнічними слухачами. Дмитро поважно ходив по кімнаті з новонародженим віршем і повільно, з наголосом на кожному слові, читав, інколи навіть речитативом. Це вже нагадувало молитву у храмі...

Його друкувати не хотіли чи боялися – хто знає.

Якось він запропонував мені таку творчу аферку: підписати його вірші моїм прізвищем і послати в редакцію... Але у такій послузі категорично відмовив своєму другові – хай сердиться чи ні: твори такого ґатунку я написати просто не міг!

Дмитро-красень закохався у мою однокурсницю. У творчих особистостей таке буває часто...

Якогось вечора вона в його кімнаті слухала вірші. Вони були удвох. Чи то вірші не зовсім зрозуміла, чи що там сталося, але ми з нашої кімнати раптом почули дзенькіт розбитого скла. Миттю залетіли до нього – й побачили дивну картину: перед дівчиною, що перелякано сиділа на стільці, на колінах стояв Дмитро. Велике вікно було розбите. Ми повернулися до себе і вже з своєї кімнати побачили внизу викинутий Дмитром стілець. Ми занесли його в блок іти-хо сиділи, з страхом прислухаючись до того, що діялося за стіною. Боялися, щоб за стільцем, чого доброго, не вилетіла й дівчина...

Дивним було все, що робив Кремінь. Він і кохав не так, як інші, і творив не так. Його мало хто розумів. Але всі були згодні, що це – Поет!

Грім ударив ясного дня, коли в обласній газеті «Молодь Закарпаття» надрукували уривок з Дмитрової антифашистської поеми «Меморандум Герштейна». Комусь – передусім занадто пильному і суперобережному – навпаки: твір видався профашистським! Не мало й не багато. Студенти ж із захопленням читали поему і пишалися, що серед нас такий талант.

Протилежної думки були деякі наші викладачі на чолі з найголовнішим його мучителем, вірним стражем ідейної чистоти духовних надбань нашого тоді найпередовішого у світі соціалістичного суспільства Гузинцем. Ці люди готовувалися до розправи над Поетом. Вони вирішили раз і назавжди покінчти з нескореним, тобто не мало і не багато – виключити п'ятикурсника з університету!

Подумки Дмитро, готовий до найгіршого, на заняття вже майже не ходив, бо кожну пару викладачі починали з нього. Мабуть, така настанова була зверху.

І ось настав час «Ч»: загальні збори викладачів факультету, членів університетської літературної студії, комсомольського бюро та профкому філфаку, чого за моєї тямки ні до того, ані опісля ніколи не було! Про цю подію сповіщало повідомлення на дверях кабінету декана, яке ми кілька разів здириали, а воно з'являлося знову й знову. Як нечиста сила опівнічої пори...

Хлопці нашого блоку напередодні гуртом заявили, що всі стануть на його захист. Дмитро категорично заперечив: дістану я один, а так і на вас посыплеться каміння.

Аудиторія на першому поверсі, одразу біля головного входу на факультет, була переповнена.

Спочатку свої старанно кимсь відредактовані виступи прочитали комсомольські та профспілкові студентські лідери.

Нарешті за кафедрою став професор Гузинець – велично так і самовпевнено, як верховний суддя літератури соціаліс-

тичного реалізму, як тоді називалася вона. Крізь виблиску-
ючі скельцята окулярів пройшовся по аудиторії якимсь
у хижим поглядом і спинив його на Дмитрові, який сидів
у першому ряду. Здавалося, що Гузинець зараз повторить
бесмертне Цицеронове: «Доки ти будеш, Каталіно, зловжи-
вати нашим терпінням?!», тільки замість Каталіни назве
Реміньчука.

Промова Гузинця була пристрасна й обвинувальна, мов
чистої води філіппіка.

– Через півроку цей студент піде вчити дітей. Чого він
їх навчить? – спитав присутніх розчертонілий від своєї
«праведної» патетики оратор.

– Такому не можна довіряти молодь – наше майбутнє! –
піднявшишься, майже пропищала ще одна з викладачок і
доглядачок буйного дерева української поезії.

Виступали й інші викладачі. Проти Кременя, звичайно.
Вони змушені були підтримувати генеральну лінію Гузинця.

Проти всієї цієї чорної хмари-бурі преспокійно й аргу-
ментовано повстав лише один з викладацької раті – керів-
ник літературної студії Василь Поп – письменник і критик.
Він відстоював право молодого і, без найменшого сумніву,
обдарованого поета на пошук, експеримент, оригіналь-
ність...

– Без цього нема справжньої поезії, а значить, нема краси...

Поп говорив голосом рівним, фразами точеними, твер-
дими, ніби стіну з першокласного каменю зводив, сміливо
захищаючи студента від невігластва й олжі.

На захист Кременя пролунало ще кілька несміливих сту-
дентських голосів. Люди боялися Гузинця та іже з ним, тієї
системи, яка могла безжалісно зжерти, спопелити, знищити
будь-кого.

– Як би ви не розпинали Кременя, у яких гріхах не звинувачували, а його живу, оригінальну поезію із задоволенням читають люди, сперечаються, дискутують. Вона хвилює, не залишає їх байдужими. І за читачами, врешті-решт, визнане слово, – піднявшись прямо з місця, проговорив я.

Коли ж слово надали самому Кременю – той не побіг за кафедру, як його попередники, а став перед аудиторією, за клавши руки за спину, підняв голову, з гідністю дивлячись в очі своїх критиканів-мучителів. Його добре очі були сумними. Він, на превеликий подив усіх, заговорив голосом, у якому не було пригніченості, тривоги чи страху. Хлопець не розклюявся у неіснуючих гріхах, чого від нього чекали, а, походжаючи біля дошки, нагадував ученій викладацькій публіці, яка цікувала його, прописні істини й закони мистецтва і літератури, поезії зокрема. Він був на диво супокійний і пелеконаний у своїй правоті. І чимсь був подібний на вчителя, який повчає своїх учнів...

Йому почали ставити питання, але він відповідав так красиво і так упевнено, що відповіді були схожі не на оборону, а на наступ.

– Чому у вашій поезії забагато туману? – спитала його одна з комсомольських активісток.

Спинився Дмитро напроти неї, пильно глянув у її очі й відповів:

– Це ще невідомо, у кого багато туману...

Не виключили тоді Дмитра ні з комсомолу, що означало б автоматичне вибуття з рядів студентства. Були й тоді у владних кабінетах люди порядні. На заваді цьому стали тодішній ректор університету Дмитро Чепур, тодішній секретар обкому комсомолу Михайло Куцкір та у певній мірі нинішній поет і багаторічний очільник обласної письменницької організації Василь Густі. У ті часи він курирав творчу молодь в обласному комітеті комсомолу. Василь

Петрович теж у міру своїх сил і можливостей не дав розгорітися неправедному вогню під Дмитром Кременем. І коли, вже потім, його стріла комсомольська діячка з філологічного факультету і зізналася, який втик дісталася за те, що опального поета не виключили з комсомолу, – Густі відповів їй:

– Але ми зберегли Кременя...

Переміг і Василь Степанович Поп – багаторічний і незмінний керівник літстудії. З ним потім вдячний Дмитро Кремінь триматиме тісний зв'язок і з дарчими автографами присилатиме йому кожну свою нову книгу.

Ніхто, звісно, не зновав тоді й не відав, що зберегли, уберегли, врятували великого Поета...

Дмитро належав до людей, яких неможливо було ображати. Навіть гріх було ображати!

Ті мої перші хвилюючо-незабутні студентські дні...

Прізвище «Кремінь» мені вже було відоме по його опублікованих віршах у тодішній обласній газеті «Молодь Закарпаття», де не раз і я друкував свої шкільні, а потім і студентські дописи. Та й на філфакці – та ні, в усьому університеті! – Кремінь був поетичною зіркою першої величини! Цей вуз тільки-но закінчив Дмитро Кешеля, але він упрягся у «прозаїчного» воза. У ті благословенні літа на філологічному ще сяяли інші зірочки – Миколи Матоли, Василя Густі, Івана Петровція, і зовсім скоро з кожним із них матиму можливість особисто зазнайомитися... Але Кремінь, як гора, як скеля, – був один!

– Я і тебе знаю по публікаціях в обласних газетах, – широко зізнався Дмитро при нашему першому знайомстві.

– У мене їх назбиралося понад триста, – похвалився я.

– Три-ста-а? – перепитав він.

– Так, – дещо знітившись, одповів я.

– Та тобі треба було поступати на журналістику – у Львів чи в Київ, чоловіче добрий, – зауважив Дмитро. – Тебе б там

прийняли навіть без екзаменів, якби твій творчий доробок побачили...

— Такого у правилах вступу нема. Тому й побоявся я туди поступати, хоч дуже хотів, — мовив я з жалем. — А на філологічний майже був упевнений, що поступлю.

— Це ж чому? — щиро здивувався Дмитро, хвацько підкрутивши свої просто шикарні вуса, що були так схожі на Шевченківські.

І взагалі у ньому щось було від Кобзаря: навіть форма голови, вуса, і головне — характер. Непокірний. Твердий. Міць. Кремінь — одним словом. Саме прізвище красномовно свідчить. Але в цьому я особисто переконаюся дещо пізніше, а тоді, у перші дні...

Він так любив поезію Кобзаря, так був закоханий у неї, у незламно-свободолюбивий дух українського Пророка, що пізніше навіть свого єдиного сина-красеня — не стільки зовні, а духовно насамперед! — так називав: Тарас. Він своєрідно продовжить батьківську стезю: стане кандидатом філологічних наук. Мало того: його оберуть навіть головою Миколаївської обласної Ради! На той час батько Дмитро Кремінь — вже визнаний поет країни — очолюватиме Миколаївську обласну письменницьку організацію. Потім Тарас Дмитрович стане народним депутатом України. І коли мудро, виважено і фахово виступатиме по телеканалу «Рада» — я одразу набиратиму мобільний телефон Дмитра і сповіщатиму: «Вмикай парламентський. Там твій син!» За це потім у телефонному режимі він щиро дякуватиме мені... Дмитро, як і будь-який батько, надзвичайно любив і гордився своїм достойним сином, і я це знов. У душі я відчував тоді неописанну гордість, що дерево із закарпатським корінням так буйно зацвіло в далекому степовому краю, так красиво, по-українськи забуяло в чужій зросійщеній стороні, яка стала другою батьківчиною

славетного сина Срібної Землі... Але це буде потім, через роки й роки, а тоді, у благословенні студентські часи...

— Коли на обласній олімпіаді з української літератури, що проходила в місті над Ужем навесні цього року, я посів друге місце, — розповідав я Дмитрові, — то декан філфаку Павло Чучка у розмові зі мною запросив мене поступати саме до нього... Хоч я ношу в собі mrію з mrій: стати журналістом, а не вчителем...

— Не вішай носа: після філологічного теж стають журналистами, — по-дружньому поплескав мене по плечу мій навдивовижу швидко зближаються і розуміються. — Я теж міг поступати на математичний, бо закінчив математичну школу в Ужгороді, але перемогло його величність Слово. Адже Біблія недарма пише, що спочатку було саме Слово... То є велика, незборима і ні з чим незрівнянна сила. Тож я противитися не міг... Як і не писати не можу і не зможу. Так Всевишній схотів, душа моя і серце...

Недарма уже потім, через літа, з-під пера Кременя з'являється пречудові слова:

Не я пишу. Це мною пише Бог...

Зауважу, що Дмитро усеньке своє життя чесно, віддано й широко до останнього подиху служив тому Слову, віддавши цій воїстину благородній справі усі свої сили, серце і душу.

З самих перших днів моого з Дмитром спілкування між нами встановилися стосунки напрочуд відверті й щирі.

— Дмитрику, — якогось дня, заїкаючись, звернувся я до нього.

З цікавістю він глянув на мене таким уважно-вивчальним і водночас теплим поглядом батька.

— Чи можна б... тебе... по-попросити...

— Та кажи вже, кажи, — приязно мовив хлопець.

- По-позичити мені хоч п'ять... або десять карбованців.
До стипендії...
- А що сталося? - с trivожився він. - Тебе обікрали?
Адже вересень лише почався...

Чесно розповів йому всю правду. Що ненька дала мені на місяць двадцять і п'ять карбованців. Про все це я згодом опишу в повісті «Невидимі путі». Вона просто більше не мала. І ці гроши не знаю як назбирала. А тут двадцять віддав одразу за річне проживання в гуртожитку. З тих п'яти, що лишилися, треба було ще на всякі непередбачувані дрібнич-ки...

Зізнався Дмитрові, як виходив із скрутненської ситуації: йшов у студентську гуртожитську їdalнью, брав порцію борщу за кільканадцять копійок. «А хліб?» - питала касирка.

- «Зараз візьму. Забув», - брехав я. Поставивши тарілку на стіл у найдальшому куточку, йшов за хлібом і крадькома

брав не два оплачені шматочки, а, може, й двадцять, боязко ховаючи їх за пазуху. Всідався за стіл і вже раюва-ав: крадькома виймаючи по шматочку хліба, вмочував його у борщ і смакува-ав. Шлунок хоч раз на добу блаженствував... Борщ рятував. Звідтоді аж до нинішніх моїх сивих літ найсмачнішою у світі для мене є саме ця українська національна страва. Недарма вона визнана у світі найкориснішою. Я навіть научився сам чудово готовувати ї... Але це буде потім, колись, а тоді...

- Грошай я й сам не маю, але вмерти з голоду тобі не дам, - з твердістю в голосі мовив Дмитро. - Картоплю смажити знаєш?

- Що там знати, - відповів я, бо вже навчився цьому нехитрому ремеслу від двох старших хлопців зі своєї кімнати, які вже відслужили армію, пройшли підготовчі курси і багато чого уміли з того, чого не знав я.

– От і добре, – пожвавішав Дмитро. – Бачиш під ліжком мішок картоплі?

– Виджу. А це твої? – спитав я, хвилюючись, аби на нього не наїхали співжильці, що не своє добро розтранжирює.

– У нас все спільне, – легко посміхнувся. – Не переживай, рідку, щоб і хлопцям стачило, як прийдуть із своїх походеньок. Сало там...

Я куховарив, а Дмитро тим часом напружено творив свій черговий шедевр...

Таким чином я прожив той свій перший студентський місяць вересень 1974 року...

Взагалі за своє життя я стрічав людей найрізноманітніших у всіх сенсах цього слова, але не попадалися мені люди, щедріші за Дмитра. Коли мав грошенята: чи від батьків щось перепадало, стипендію чи гонорарчик отримував – тоді ще платили за надруковане слово! – або якісь продукти з дому – не ховав нічого, не складав, а всіх угощав. Ширшої і щедрішої душі бачити в житті більше не доводилося! Ні, це не формальні, бо спомини, не пафосні, не фальшиві слова, а чиста, як джерельна водиця у криниці його отчого села Суха, правда-матінка...

Доля подарувала мені кілька казково-чарівних і таких неповторно-незабутніх вечорів з Дмитром, коли ми залишались у його кімнаті удвох, – два інші старшокурсники часто уже в гуртожитку не ночували – і він читав мені свої ні на чиї не схожі й такі аж дивні вірші. Красиво читав. Як артист. Лице аж пашіло. Очі світилися якимсь чарівно-дивним огнем. В його устах поетичне слово оживало по-новому, якось так звучало крилато, високо й проникливо. Аж патетично! Ніби вечірній диво-птах пливе над землею, і тільки вітер назустріч, буря далека гуде, наближаючись, а птиця летить і летить, як незгасний пломінь живої свободи і волі...

- По-позичити мені хоч п'ять... або десять карбованців.
До стипендії...

- А що сталося? - с тривожився він. - Тебе обікрали?
Адже вересень лише почався...

Чесно розповів йому всю правду. Що ненька дала мені на місяць двадцять і п'ять карбованців. Про все це я згодом опишу в повісті «Невидимі пута». Вона просто більше не мала. І ці гроши не знаю як набирала. А тут двадцять віддав одразу за річне проживання в гуртожитку. З тих п'яти, що лишилися, треба було ще на всякі непередбачувані дрібнички...

Зізвався Дмитрові, як виходив із скрутненької ситуації: йшов у студентську гуртожитську їdalнью, брав порцію борщу за кільканадцять копійок. «А хліб?» - питала касирка.

- «Зараз візьму. Забув», - брехав я. Поставивши тарілку на стіл у найдальшому куточку, йшов за хлібом і крадькома брав не два оплачені шматочки, а, може, й двадцять, боязко ховаючи їх за пазуху. Всідався за стіл і вже раюва-ав: крадькома виймаючи по шматочку хліба, вмочував його у борщ і смакува-ав. Шлунок хоч раз на добу блаженствував... Борщ рятував. Звітоді аж до нинішніх моїх сивих літ найсмачнішою у світі для мене є саме ця українська національна страва. Недарма вона визнана у світі найкориснішою. Я навіть на-вчився сам чудово готувати ї... Але це буде потім, колись, а тоді...

- Грошай я й сам не маю, але вмерти з голоду тобі не дам, - з твердістю в голосі мовив Дмитро. - Картоплю смажити знаєш?

- Що там знати, - відповів я, бо вже навчився цьому не-хитрому ремеслу від двох старших хлопців зі своєї кімнати, які вже відслужили армію, пройшли підготовчі курси і багато чого уміли з того, чого не знав я.

– От і добре, – пожвавішав Дмитро. – Бачиш під ліжком мішок картоплі?

– Виджу. А це твої? – спитав я, хвилюючись, аби на нього не наїхали співжильці, що не своє добро розтранжирює.

– У нас все спільне, – легко посміхнувся. – Не переживай, а берися за роботу: чисти, соломкою нарізай. Повну сково-рідку, щоб і хлопцям стачило, як прийдуть із своїх походеньок. Сало там...

Я куховарив, а Дмитро тим часом напружено творив свій черговий шедевр...

Таким чином я прожив той свій перший студентський місяць вересень 1974 року...

Взагалі за своє життя я стрічав людей найрізноманітніших у всіх сенсах цього слова, але не попадалися мені люди, щедріші за Дмитра. Коли мав грошенята: чи від батьків щось перепадало, стипендію чи гонорарчик отримував – тоді ще платили за надруковане слово! – або якісь продукти з дому – не ховав нічого, не складав, а всіх угощав. Ширшої і щедрішої душі бачити в житті більше не доводилося! Ні, це не формальні, бо спомини, не пафосні, не фальшиві слова, а чиста, як джерельна водиця у криниці його отчого села Суха, правда-матінка...

Доля подарувала мені кілька казково-чарівних і таких неповторно-незабутніх вечорів з Дмитром, коли ми залишались у його кімнаті удвох, – два інші старшокурсники часто уже в гуртожитку не очували – і він читав мені свої ні на чиї не схожі й такі аж дивні вірші. Красиво читав. Як артист. Лице аж пашіло. Очі світилися якимсь чарівно-дивним огнем. В його устах поетичне слово оживало по-новому, якось так звучало крилато, високо й проникливо. Аж патетично! Ніби вечірній диво-птах пливе над землею, і тільки вітер назустріч, буря далека гуде, наближаючись, а птиця летить і летить, як незгасний пломінь живої свободи і волі...

Недарма через багато літ уже з Миколаєва Дмитро в листі прише міні своє маленьке чорно-біле фото і підпише: «*На пам'ять про наші ужгородські вечори...*» До того часу, на свій сором, я не знат, що можуть бути вечори ужгородські. Значить, мають право бути і рекітські, николаївські, іршавські, сухівські, зрештою... Мабуть, і він носив ті дивовижні за своєю суттю стрічі у своїй пам'яті як щось особливе й незабутнє...

Донині бережу його листи до мене і книги з автографами, а особливо Дмитров пропуск у наш студентський гуртожиток № 4. Як він опинився в мене і пройшов зі мною по всіляких квартирах-гуртожитках стільки десятків літ – не відаю...

– А ти знаєш, що я на початку цього року (а був це 1974-й) вже й першу свою поетичну книжку підготував, – зізнався Дмитро мені, зеленому першокурснику.

– Давно пора, – одповів я, дивлячись на нього з особливою повагою і поштівістю.

Автор кни-ги! Це було щось неймовірне.

– Туди увійшли, окрім інших текстів, поема «Меморандум Герштейна», поетичні симфонії: «Сад», «Параноїчна зона "А"», «Танок блукаючого вогню», «Коні Адамові»...

– Ну й коли можна буде побачити її? – нетерпляче спітав я.

Якусь мить він мовчав. Довго мовчав. Я заціпеніло дивився на нього.

– Ніколи, – тяжко видавив з себе.

– Тобто? Я-ак – ні-іколи? – аж заїкаючись, спітав я.

– А так. Ні-ко-ли, – якось аж полегшено мовив хлопець.

І я побачив у його очах слізози...

Міні теж стало важко. Я не розумів, що могло статися, аби готова книжка...

– Знаєш, цей гуртожиток здали саме цього року. Я був серед його найперших мешканців, – почав якось аж здалеку

він. – Якогось дня приходжу з пар – це ще був четвертий курс – і помічаю, що хтось рився у моїх книгах і речах...
– Що, злодій? Та як це може бути? Адже внизу – вахтер. Без пропуску не пройдеш...

– Є такі люди, які пройдуть, яким все можна і все дозволено, – важко й глибоко зітхнувши, одповів приятель.
– А ти в міліцію заяву написав? – продовжував допитувавтися я, сном-духом не відаючи, що все набагато складніше. Він дивився на мене, як на нерозумне дитя.
– Кадебешники забрали, от що, – після тривкої паузи мовив як відрубав.

Я потерп. КДБ, всесильний Комітет Державної Безпеки... Це була своя держава у могутній радянській державі.
– Ти знаєш, і я деколи помічав, що коли повернуся із занять – деякі речі й книги стоять не так, як я їх клав. Але не звертав на це особливої уваги: мабуть, гроші шукають. А в мене їх нема. Тож хай риються до скону літ, як у нас кажуть, – розповів я.

Мовчав Дмитро.

Мовчав і я. Але тяжко мовчалося мені. Хотілося зізнатися йому, як на ньому заробив аж п'ятдесят карбованців. А місячна стипендія була сорок. Великі гроші. Особливо для мене. Поривався зізнатися йому – і боявся... Мене щось лякало – і стримувало, щось змушувало, спонукало зняти гріх-камінь із душі – й... Мучився я, нікому на світі не відкриваючи страшної правди.

– Дмитрику, вже давно хотів тобі зіznатися, але не маю сміливості, – обережно почав я.

– Та кажи вже, Андрієчку, – просив.

Він завжди називав мене так пестливо. Як ніхто ні до, ані після нього не називав.

– Розсердишся, проклянеш, зненавидиш, – аж стогнав я. Мені справді було важко.

Він чекав терпляче і тихо. Не тиснув, не вимагав, не просив. Він узагалі був занадто шляхетним у спілкуванні, у відносинах. У всьому! Найтоншими фібрами своєї мистецької душі відчував, що я довго не витримаю. І я – зізнався. Як зовсім недавно викликали мене у навчальну частину університету. Там сидів серйозний молодий елегантно вдягнений, упевнений у собі чоловік. Показав якусь червону книжечку. Я до пуття й не прочитав, що за птиця і як звати її. Представник КДБ. Він усе вже зінав про мене: звідки я і яка моя сім'я, багатства які в нас у Рекітах і з ким живу в студентському гуртожитку. Навіть бесіди які з ким веду. О-о, Господи! Сило Небесна! Що, в тім гуртожитку і стіни вуха мають???

– Коротше кажучи, про тебе все допитувався. Зокрема, що ти мені розповідаєш і що читаєш, з ким стрічаєшся у місті та у своїй гуртожитській кімнаті, бесіди які тебе цікавлять, – сказав я.

– І що ти йому?

– Так, як є, все сказав. Як на духу. Ачей нічого крамольного нема ні у твоїх віршах, ані в розмовах. Я так думаю. Упевнений у цьому.

– Тоді не розумію, в чому твоя вина, що ти так переживаєш? Про мене багатьох студентів безпекаші випитують, – зізнався Дмитро. – Я знаю. Мені самі студенти зізнаються. Як ось і ти... Може, не всі, та розповідають. Але під великим секретом, ризикуючи за розголошення цієї тайни.

– Це ще не вся правда, Дмитре, – простогнав я.

– А що ще? Скажи – й душі стане легше...

– Не стане, відчуваю.

– Що, продав мене за тридцять місяців? З потрохами, як кажуть, здав?

– Тебе нічого здавати, я ж сказав... Я не тебе, а себе здав, Дмитре...

Мені стало аж важко дихати. Куди подітися від такого сорому – не знав. І взагалі – навіщо цю бесіду затівав? Змов-чав би – і все б минулося, пройшло, забулося...

Та через кілька хвилин набрався духу й виклав Дмитрові усе, мов на сповіді. Як той же кадебіст дав мені п'ятдесят карбованців у тій же навчальній частині, аби я напоїв Дмитра, а потім випитував, що він думає про радянську владу, про комуністичну партію, що йому не подобається у нашому житті і т.д. Ні на яких паперах-відомостях я не підписувався, що гроши взявші.

Грубо порушивши усі правила й домовленості, на ту п'ятдесятку, на яку я довго і ласо дивився, сяк і так крутячи-вертаячи її в руках, купив собі черевики, бо перші свої місяці на пари ходив узагалі в... кедах. Кадебіст, думається мені вже нині, це тоді добре засік. І штани недорогі придбав...

Коли мене викликали знов у навчальну частину університету – я йшов туди, як на ешафт. Здавалося, що дорога моя після нинішньої зустрічі проляже-простелиться не в студентську аудиторію, а в сибіри: за невиконання надважливого і супертаємного завдання державної ваги...

Той же чоловік спокійно так і витримано поцікавився, що розповідав Дмитро, що і кого з великих критикував, які у нього претензії до влади і соціалізму, що вже помаленьку переростав у комунізм... Я дивився на нього самозречено і нещасно, як ягня на вовка, що готовий зжерти...

– Знаєте, мені це аж неприємно казати, але... Він так напився, що зовсім нічого не міг говорити. Просто ліг – і заснув як убитий, – перестрашено пробелькотів я.

Брехати нормально я ніколи не міг. І тоді мої слова – відчував це найглибшими фібрами душі – були такі непереконливі, такі... О-о, Сило Небесна!

Зависла мовчанка. Неприємна така і підозріла. Я подумки проклиниав і ті штани, й черевики. Краще б уже босим ходив

на заняття або взагалі на них не ходив... Горіла мені, просто пекла ця одежда. З наступної стипендії купив би – спочатку одне, потім друге, нічого б не сталося, а так... Біди не оберешся...

Як не дивно, але чоловік з КДБ виявився людиною, по-рядною людиною. Він нічого не уточнював, не допитувався, що та як це сталося, такий провал, мовляв. Не вичитував мораль, не виховував, не вимагав повернути гроші, не... Просто більше ніколи мене не викликали у навчальну частину, махнувши рукою як на безнадійного.

На душі полегшало, але ще довгий час над моєю головою висів дамоклів меч, що якось днини мене викличуть уже не у навчальну частину, а в саме КДБ за нецільове використання державних грошей...

Але все це буде потім, а тоді...

Слухав усе це Дмитро уважно й тихо – і я не знав, що діється у його душі. Мені було тривожно і боязко. Дивився у його уважні очі – і враз побачив у них сльози...

– Дякую тобі, – хриплим голосом стиха тільки й мовив хлопець.

Мої очі теж зволожніли... Ми обнялися і, нікого не криючись, заплакали як діти...

– Ти думаєш, що нас з тобою випадково поселили в один блок – першокурсника і п'ятикурсника? – через якийсь час спитав він. – Це аби спецслужбам легше слідкувати за нами.

– Але ж я не пишу якісь речі крамольні, а статті, замітки, нариси, зарисовки. Ну й вірші десь друкую... Чим же я достойний уваги тих органів, Дмитрику? – стривожено допитувався в нього.

– У нас за всіма, хто щось пише, слідкують, – глибоко зітхнув співбесідник.

– Тому, коли я складав останній вступний екзамен – з німецької, то один з двох викладачів спитав на останок мене, чи пишу вірші. Я сказав, що так. «*Ви вже студент, бо три іспити склали на «відмінно» і лиши один на чотири. Першим вітаю вас із званням студента. Але краще не пишіть. Навчанню приділяйте всю увагу...*» – якось тепло порадив він. Я аж отетерів: поступив же на філфак, а не на математичний чи фізичний. Де, як не тут, повинні б вітатися творчі особистості, заохочуватися, а не...

Дмитро багато на що відкрив мені очі, прояснив світ, у який я потрапив: як ужгородського письменника Івана Ченцена рій до фільму «Тіні забутих предків» (саме по цьому твору Михайла Коцюбинського я згодом у доктора філологічних наук Павла Чучки писав курсову роботу), моого земляка з Міжгір'я Петра Скунця за його поему «Розп'яття», Фелікса Кривіна з Ужгорода – за його видання «Подражание театру», тираж якого знищили... Як Дмитро часто їздить у Львів, де познайомився з Миколою Рябчуком, Володимиром Івасюком, Віктором Морозовим, Григорієм Чубаєм... До Дмитра студента в гості не раз заходили художники Павло Бедзір, Ференц Семан, тоді вже київський журналіст і письменник Федір Зубанич з Малого Березного...

– До тебе ще нерідко навідується Микола Матола, – нагадав я. – Колоритний хлопець!

– І не лише зовні. Микола – чудовий поет, – аж засяяв на лиці Дмитро. – Ми з ним – він живе з дружиною на квартирі – передруковуємо на машинці свої твори, художньо оформлюємо...

– Так, ти ж класно малюєш, – підмітив я, адже не раз бачив на полях його рукописів прекрасні графічні зображення героїв творів. Як у Пушкіна.

- Підпільно видаємо альманах «Скриння», - продовжив Дмитро. - Зробили кілька таких видань! Якщо нас ніхто не хоче видавати, то ми самі собі робимо такий празник.

- Ого! А як можна хоч один прочитати чи побачити?

Покажеш?

- Не можу.

- Боїшся, що донесу?

- Ні. Їх нема. Хтось украв. Мабуть, ті ж спецслужби. А в нас за самвидав карають...

Потужно й активно у ті роки в університеті діяла літературна студія імені Юрія Гайди, якою всі ці літа керував літературний критик письменник Василь Поп. Її благодатне горнило пройшли багато членів НСПУ: Василь Густі, Василь Кузан, Лідія Повх, Христина Керита, Михайло Рошко та чимало інших ратаїв художнього слова. У часи Дмитра Кременя засідання проводилися вони в одному з читальних залів гуртожитку № 4, де тоді жили філологи, студенти факультету романо-германської філології, які й були абсолютною більшістю літстудії.

Василь Поп розпочинав засідання, а вже потім воно з офіційного переходило у якесь родинно-тепле й щире. І вирізнявся там, звичайно, Дмитро Кремінь. До кожного поета-початківця ставився він напрочуд уважно й обережно, підправляв і научав... Не було у ньому й нотки зверхності або чванства. Але скоро він закінчив вуз – і літстудійці, звісно, продовжували збиратися без нього, але той дух Кременя, дух доброти й щирості, людяності й відповідальності за написане продовжував витати між нами...

Ніколи не забудеться день, коли якось після пар Дмитро сказав мені:

- Підемо з тобою сьогодні у Спілку письменників. Там збори.

– Я – у С-спілку? – ледве промимрив, не вірячи своїм вухам, бо навіть не мріяв, не думав, що я, простий смертний, зможу колись переступити той заповітний поріг.

І Дмитро справді повів мене в облорганізацію СПУ. Там я вперше стрівся з людьми, яких досі бачив тільки на обкладинках книжок: Петро Скунць, Іван Чендей, Юрій Мейгеш, Фелікс Кривін... Единого письменника – Василя Вовчка – уже знов, бо той пару літ тому виступав перед учнями нашої школи в Голятині. Мало того: потім навіть вислав мені, учнівські сьомого класу, з автографом свою збірку «Совість»!

Через кілька років я уже в іпостасі члена Спілки письменників уперше приведу сюди Михайла Рошка, який згодом стане гарним прозаїком і навіть заступником голови облорганізації НСПУ. Мало того, через літа й літа Михайло Рошко дасть одну з трьох необхідних рекомендацій для вступу у члени Національної спілки письменників України Наталії Дурунді – моїй дружині... Своєрідна естафета поколінь. А початок дав мій незабутній Дмитро Кремінь.

Коли мое життя було на межі – я заповів: якщо відпліву за Межу – нехай вступну статтю до моєї книги напише саме Дмитро Кремінь...

Але сталося так, як сталося: свої спомини про визначну особистість пишу я. Ми плануємо-будуємо-мріємо, а Бог усе вирішує по-своєму...

Коли у 2003 році отримав від нього книжку вибраного «Літопис» – видання солідне у всіх значеннях цього слова – радості за друга не було меж. Я не просто читав, а насолоджувався! Відтак багато моїх побратимів по перу, друзів та знайомих просили в мене цю книжку-фоліант, і я охоче виконував прохання: най читають люди. Не шкода ж. Аж поки вона не зникла. Той дав тому, а та передала тій... Крайнього нема...

Можливо, хтось, прочитавши ці рядки, усе-таки віддасть цю просто безцінну для мене річ, адже це – особистий подарунок...

Ми стрікалися з ним і в Спілці у Києві, і разом були на Шевченківських днях, які проходили на батьківщині Кобзаря у Черкащині, кілька днів живучи на кораблі, що плив по Дніпру, стояли на могилі Пророка...

Востаннє бачив його кілька років тому, коли він з другиною приїхав у місто над Ужем, місто своєї юності, і в приміщенні Закарпатської облорганізації НСПУ відбулася зустріч з ним... Ми обнялися по-братськи, і звідки було мені знати, що востаннє чую, бачу, обнімаю друга юності моєї???

В одному з його віршів є такі рядки:

*Але той, хто вийшов із народу,
Більше не повернеться в народ.*

Це стосується політиків, чиновників. А Поет Дмитро Кремінь вийшов з народу (син колгоспників) – і залишився з народом.

В іншому він запитує:

*Минуло нашестя оркестрів і днів золотих,
І київський потяг на колії третій притих.
І серце заб'ється, буренна цих літ колія.
Іще він вернеться, вернеться, вернеться. А я?*

І ти, хоч у дещо іншій іпостасі, вернувся, Дмитре!

Та й не від'їджав нікуди, якщо відверто. Благородно і чесно, мов лицар, на травневій арці ти увійшов у храм Поезії – і не полішив його ні на мить, і зостався у ньому назавжди...

2020

Суд 2002-2003 рр.: земляки проти поета

З виходом 2001 року в николаївському видавництві «Можливості Кіммерії» книги «Елегія троянського вина», обрамленої дивовижними офортами художника Володимира Бахтова, Дмитро Кремінь вперше у своєму житті став відповідачем по справі за позовом уродженця с. Суха Закарпатської області Василя Білея. Останній у своїй заявлі на адресу міського суду Центрального району м. Миколаєва (залишили без руху), а потім – міського суду Ленінського району м. Миколаєва (прийняв у роботу) вимагав публічного вибачення поета перед ним за, на його думку, неправдиві й ображливі відомості щодо нього у вірші «Бердо. Реквієм Дикому Саду». Як вказано в позовній заявлі позивача, «завдану цим моральну шкоду я оцінюю в 10 (десять) тисяч гривень».

Не вдаючись до подробиць, з чиєї подачі, якої підтримки та масштабів ненависті виник цей вельми резонансний, укладений односельчанином із Сухої документ, нижче по даю оригінал пояснення Д. Кременя місцевому суду Ленінського району м. Миколаєва від 17 жовтня 2002 року, в якому він навів своє бачення ситуації та аргументи на свій захист:

«Гр. Білей В. Д., житель моого рідного села Суха Іршавського району Закарпатської області, пред'явив до мене позов про захист честі і гідності та стягнення з мене на його користь 10 000 грн за спричинення моральної шкоди. Категорично не погоджується ні з мотивом, ані з суттю позову.

Справа в тому, що згадуваний у позові твір – «Бердо. Реквієм Дикому Саду» із моєї книги «Елегія троянського вина» – є твором літературним, а не документальним. І хоча сама фактографічна канва взята з реального життя моого рідного села 60-х рр. ХХ ст., але сам Білей В. Д. – радше прототип,

прообраз отого кримінального персонажа, якого я вивів у вірші. Ніякого іншого, крім повчально-літературного, сенсу в цьому вірші не закладено. Гостро і болісно переживаючи теперішні трагічні часи, як поет я не міг і не можу не дошуковуватися причин, чому так сталося? Чому Україна в очах світу стає посміховиськом і символом землі якихось нелюдів? Чому загинув і той сад моого дитинства, де сталася жахлива трагедія, коли в петлі, на дереві, з якого ми їли яблука, опинилася жінка-сусідка, мати двох дітей і дружина Білея В. Д.? Хіба тюремне ув'язнення моого позивача не промовляє само за себе, в той час як тепер він рядиться в білі ризи і виставляє в ролі наклепника мене? Про суханський сюжет у селі пам'ятають, але за межами села ніхто й не думав, читаючи книгу «Елегія троянського вина» і згадуваний вірш «Бердо. Реквієм Дикому Саду», про реальних персонажів. Адже тут – художнє узагальнення не одиничного факту, на біду громади, одного з них – реального. Реальний Білей В. Д. не сидить у парламенті, не їздить на «Форді», – тим не менше гине земля, рідна й мені, а не лише тим, хто довів її до занепаду. Негативу в нашій дійсності забагато, щоб миритися з ним, і я готовий віддати життя за те, щоб у моїх співвітчизників, моїх земляків ніхто не відбирав життя, вбиваючи або заганяючи в петлю близнього. Але як мистець, як поет – я відстоюю своє суверенне право писати на будь-яку тему без оглядики, що це комусь не сподобається.

Звичайно, легше жити, коли немає конфліктів подібного роду. Але тоді треба «закрити» й літературу. Та ми, хвалити Бога, живемо в Україні, яка в тяжких муках, а виборола свою свободу, а отже, свободу кожної людини бачити світ так, як їй це дано: цензуру в Україні заборонено. Це конституційне право кожної людини – жити. А збавляти життя близнього? А шельмувати Шевченківського лауреата, теро-

ризуючи його батьків і свої погрози ними пересилаючи? Якщо за людиною – гріх, вона повинна каятися, а ця людина-прообраз уже рік роздмухує скандал. Усякий твір блідне перед страхітливим фактом, перед загибеллю, перед смертю, і мої поетичні гіперболи – тільки художні трагічні засоби. Життя трагічніше й страшніше.

Я не бачу за Білеєм В. Д. морального права вимагати в мене моральної й матеріальної сatisфакції. А тому вважаю, що позов є безпідставним, і прошу суд у задоволенні його відмовити.

З тих документів, про які мені відомо, судові тяжби тривали протягом 2002–2003 рр., проте погрози лунали і потім. Втім муши вказати, що за результатами засідань місцевого суду Ленінського району м. Миколаєва, Апеляційного суду Миколаївської області, а також Верховного Суду України, на яких розглядали згадану цивільну справу, позивачеві відмовлено повністю.

Додатково скажу, що у ХХ столітті радянська практика пошуку «ворожих» прообразів у мистецтві далеко не нова, а в ХХІ столітті й поготів. Згадаймо хоча б обвинувачення проти М. Вінграновського у «формалізмі», П. Скунця і його поеми «Розп'яття», І. Чендея та повісті «Іван», О. Гончара за роман «Собор». У листі на адресу редакції обласної газети «Новини Закарпаття», яку аналогічно притягнули до адміністративної відповідальності через передрук згаданого вірша, Д. Кремінь так написав головному редактору Василю Нитці: «Здавалося б, уже не ті часи, коли цікували Шевченківського лауреата Івана Чендея за повість “Іван” із книги “Березневий сніг”, організовуючи так звані “читацькі конференції”, та листи до редакції, та погромні статті на кшталт статті “Чому обурились дубівчани?”. Нова влада прагне демократичних висот і європейських стандартів, у її рядах усе менше ї

менше нащадків Івана Каламаря, але... <...> Проте література – не прокуратура, вона й не ліки, а біль. Біль за тим життям, яке обіцяло бути красивою карпатською казкою, а не стає. Колись настане, коли навчимось не вдавати добрих людей, а бути людьми».

Тож літературна творчість, незважаючи на зміну політичних полюсів, реформи та успіхи судочинства, і в новому тисячолітті є небезпечною. Як син свого батька, я вдячний тим, хто, попри надумані справи та відверті наклепи, підтримав Дмитра Кременя, викриваючи брехню та захищаючи честь і гідність порядних людей.

V

Перше видання поеми
«ТАН БЛУКАЮЧОГО
ВОГНЮ»

ДМИТРО

КРЕМЕНЬ

ТАН

БЛУКАЮЧОГО
ВОЛНЮ

поема

• • •

у ліхтарні всесвітнього міста
ростуть голоси
як лили на еспланадах кав"ярень

хаос камінь померла зоря

III Великого Пса

.....

300 000 літ

до мамутів

А ПО ТИСЯЧІ ЛІТ ЗА МАМУТАМИ

А по тисячі літ за мамутами,
після льодовикових погонь,
воз"вився як мамут,
на наших маєах

блукайчий вогонь.

Вогонь блукайчий білий...
Він хоч нас омине, нам майні...
Як ми плакали, як ми бігли

за блукаючим білим огнем!
За свою безпросвітність дику
вічним страхом платили пено.
Бо ж немає,
небає диму
без блукаючого воїнъ.
Бо коли до воїнъ я вертався,
за огнем і за білим днем,
я стрічався з огнем, та не стався
блукаючим
огнем.
Я конав од скаженої хіті,
і торкався жіночих долюнь,
як сумний і далекий хішті
блукаючий воїнъ.

В тані тіл божевільних жіночих,
в дикім тані оголених ню
бачив я, бачив я всеоцінний
тан блукаючого воїнъ.
Воїнъ блукаючий білий!
Він хоч нас омине, нам майже...

Як він нам воз "яви вся, бідний!"
Як кричав він :Убили мене!
І маналося - "мати" й "не мати",
як минались огні очей...

А по тисячі літ за мамутами
повертаємось до печер.
І в зимову, без отника, безвість
йде зимовий, йде сніжний звір.
Хтось виходить на білій беріг
і клянеться, що вбивця - не він,
і клянеться, що він безіменний
вік утечі від вовчих погонь...

Там, на березі, там - бе зсмертний
блукайчий во гонь.
І коли не посмію назватись,
ні віднати у нім рідно,
я повішув' на лютій краватці
блукайчого ю гню...

... - Еврика! - кричали посивілі
боги ученіжка касті...

-Інтерпретація
ультрацивілі-
зованої казки!..

За 300 000 літ й не таке
з'явилось...

Але першим був -

ХАОС

хаос хаос хаос

твої пліч твоїх губ торкається
хаос
як вогонь-блукальце ховався
в хаос
у віку скаменій хаос
в гармонізований хаос
і кричу і кричу крізь хаос
кораблем потопачим -
SOS!

хаос хаос хаос

де Фаус?

/Одинокі вогні відгонь! /

ХАОС.

БЛУКАЮЧИЙ ВОГОНЬ.

Я вогонь. Я помер. Я хаос.

Синхрофазотрони. Неон.

Фауст.

Блукайчий вогонь.

... -Е в р и к а ! - кричала цивіль -
з а ц і я ...
В о г о н ь -
м і й д в і й н и к ...

Але раптом ...

Вогонь блукаючий білий!

Вогонь блукаючий зник.

Спорожніли телеекрани.

Від землі, від землі до хмар

відлітали вогні.

І грали

Ім услід тріумфальний марш.

/

And ante

ТРИУФАЛЬНИЙ МАРШ

Загорілися букви в небесній книзі,
300 000 волхвів віфлеємських.

Загорілися небо й земля.

Мої оркестранти, вчораці і минішні,
не хай вас освітить моя зоря.

Міністри, поети, актори, фізики
грають марш тріумfalний
/нема ім числа!/,

Тільки я, тільки я засуджений
відповісти —

за померлі зірки і сліпі дзеркала.

Гіркі мої дні!

Шекспіре! Данте!

Крім світла померлої вчора зорі,

крім світла зорі, що померла сьогодні,

коли мої зорі зрадливі й холодні,

кого мені взяти в поводирі?

Кого мені взяти в поводирі?

Кого мені взяти у секунданти?

Із ким - у пеклі? З ким - на дуелі?
За рожевим і білим - чорний птах... .
Мікель Анджело і Рафаелі
як кораблі ,на водах потопах.
На високих естрадах співають солодчи о
про переселення мас на Марс.
З високих естрад мое біле соло,
мій тріумфальний,мій тріумфальний марш... .
Якийсь там Фауст у кабінеті,
Алхімік і чорнокнижник
блакитним вогнем у реторті горить.
Мої оркестранти,вчорашні і нинішні!
Мої оркестранти - мої вечори.

І буде Фауст.І буде вогонь до хмар.
Будуть поети пом мені.Будуть поети нині.
Тому тріумфально під тріумфальний марш
загорілися букви в небесній книзі.

...І все - таки пройде пекельне літо,
пройде вогню блуканого тан.
Вогнем зістане те вино столітнє,
що в чора видавалось за нектар...

VARIATIONS

У ЛІХТАРНІ ВСЕСВІТНЬОГО МІСТА

у ліхтарні всесвітнього міста
ростуть голоси
як лиши на еспланадах кав"яренъ
хаос вогонь камінь
і над усім
архангельська труба
Армстронга

язичко дреине тубільне грани
вливается в душу неначе нектар
щоб спалити себе насправді
ті літки в літньому небі
старий двомоторний літак
зависнув на крилах
і падає

а над ним —
архангельська труба
Армстронга

але там угорі
там річка небесна тече
над рікою ростуть голоси

там небесний Левіафан
зависнув на крилах
і падає

муралиний цар
розкопав муравлісько
і відкривсь краєвид з муравліськом

і сиджу за вікном
з краєвидом на муравлісько
і кидаю в вікно пігарку
що летить по параболі і згоряє
неначе зоря

на че зорянка альфаомега

І ТУТ ВИБУХАЮТЬ

ФОНТАНИ ЛИП

НА ЕСПЛАНАДІ

розповізлися по небу небесні мурахи широк
і п"яне чудовисько

Левіафан

плачє

у зорянім муравліську

задихається

Левіафан

а над ним

валторни гобої скрипки

п"іть огненний нектар

щоб спалити себе насправді

і тому як світлі духи алкоголю

вибухають фонтани лип

на еспланадах кав"ярень

АЛКОГОЛЬНИЙ НЕБЕСНИЙ КОНЦЕРТ

ТАН ІЗ ХТИВО ХИТЛИВИМИ ТІНЯМИ

ТАН БЛУКАЮЧОГО ВОІНЮ

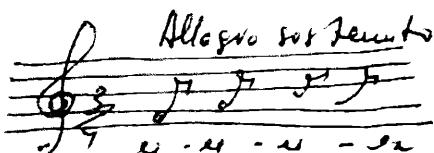
фонтани лип на еспланадах кав"ярень

Постскриптум.

АЛКОГОЛЬНИЙ КОНЦЕРТ
У ДВОХ РЯДКАХ -

Спиваються зорі й мурахи спиваються
так ванко що ім і пісні не спиваються

З ПРОДОВЖЕННЯМ -

НЕЗВИЧАЙНИЙ НЕБЕСНИЙ КОНЦЕРТ

Незвичайний небесний концерт
починає в мені оживати...

Знавіснілий небесний концерт
наче дух алкогольний крилатий.

В стобуденності явищ і дій,
де приймають квітіння і зв'язисть,

я дізнавсь, я повірив один
що існують реально -

ЗНАВІСНІЛИЙ НЕБЕСНИЙ КОНЦЕРТ
ТАН ІЗ ХТИВО ХИЛІВИМИ ТІНЯМИ
ТАН БЛУКАЮЧОГО ВОДНО

В суть цього я постійно вникав,
в путах ночі містичної надів...

Розбрелися по білих стінах
чорні очі нічних привидь.

Щезло небо. Щезла земля.

А за мною, за мною бігла
і блудна, і огненна моя
тінь, як свічка - лілейно-біла -

ТРИНІСИНДРОМ МДП ШІКЛЮТРОН

У ВЕЛИКОГО ПСА

300 000 літ до мамутів
люди -
глина співуча
люди Глина безуста
А на малах

ПОНЕДІЛОК , НАЙПЕРШИЙ ДЕНЬ

"люди - глина співуча"- отак з понеділка ходять
за мною ці дивні слова Кому ж я співатиму о кому
я озвуся хоч позву із звіринця слона
і йду між дівчат між білявих бестій
блондинок

і зве мене на поєдинок

БУДИНОК, ЗАСЕЛЕНІЙ СПІВУЧОЮ ГЛІНОЮ

А коли б - з понеділка побути людиною?

Люди - глина співуча а я - останній

а за мною літакозаври і роботазаври

А я відходжу Я одиноко старію бо я знаю :всі "-зарви"-

завтра

Я іду як герой марсіанської хроніки
Я не плачу Немає людей
Але я захлинаюся власною кров'ю
в понеділок найперший день...

І буде Фауст...

І буде вогонь до хмар...

Jens C. - superstar!

Боги із Олімпу співають?

Спиваються!

Так тяжко, що ім і пісні не співаються.

А тільки-являється літо незвідане,
та з атеїзму сумний урок...

А може б з поетів зробили ідолів?

Ідолів роблять з кінозірок!

Віче мій змавплений, як нам прожити?

Як пережити нас нашим літам?

Вже над розп'яттям Бардо Бріджіти -

„Jesus Christus super stellā”.

...І буде Фауст.

І буде вогонь -

до хмар ...

Вік, а чи крик алкогольної хроніки?

Літо пекельне. Вино і вогонь.

А наді мною -

хустинка Вероніки.

Ніч і неон. І блукає вогонь.

ЧЕРВОНЕ СЯВО В СИНІМ НЕБІ БЛІДЛО
НЕМОВ НА НЕБО ХТОСЬ ПРОЛЯВ ВИНО
І ВСЕ-ТАКИ ПРОЙШЛО ПЕКЕЛЬНЕ ЛІТО
І ВЖЕ НЕ ПОВЕРТАЄТЬСЯ ~~ВИНО~~

Понад вертепи шикованих готик

ходить у чорнім не готи, а гори.

І як додовнення до екзотики,

ходить як чорт одинокий сексотик.

Ходять за ним маргарети-секухи...

Але процокались в серце секунди...
Віро, Вероніко, знов ти сама.
Віро, Вероніко, знову зима...
Зимно звірятам із темного лісу.
Армстронгу зимно із власного блузу.
Зимно китайцям, зіркам і мені.
Але над нами блуканть вогні.
Марно не станеш на очі віча.
В посмішці твій засуджений рот,
мій кіноідол, Вероніка, Віра!
Ідолів роблять з кінозірок.
Ідола роблять з людської печалі,
а кіноідола роблять з Христа.
А не воскрес би він - що б замовчали
його неціловані чисті уста?
Тямлю страдників. Тямлю зрадників.
Тямлю себе - Іисусом естрадним...
Як шепотіли й кричали уста:
Jesus Christus - superstar!

Так збезуміло. І так - для фарсу.
Тільки дерева немов контрофорси

біло відбились у водах зими.

Стільки зими! І так мало - ми!
Та все нема ні хули, ні хвали...
Наші вітрила у ніч
відливли...

як чорні очі нічних привидів
вогонь блукалець
і символ віри
птах опівнічний дон нас
летить

.....

о райський пташе ТУ-ІІ4 !

TY-II4
SCENES РИТНЕТИЧЕСКИЕ

I не сплю, а наче сниться та нічна містична птиця
діоралева синя птиця в неї тіло - фюзеляж
в світі білім в свіtlі сірім
голубих блакитних сірін

Діоралевий автора ж

Три птахи блакитно-сірі - сіріни Ту-ІІ4
прилітають з неба зночі і сідають на вікно.
За нічним далеким дзвоном
очі іх горять червоним
і хмільним немов вине

Б'ють дюоралевими крильми реактивним будять криком
та сідають опівночі вони в мене на вікні
Три птахи летять щоночі
і горять в щільності іх очі
як блукаючі вогні

Три птахи блакитно-сірі ув опівніч відлетіли
відлітають у непам'ять вибиваються із сил
у в опівніч відлітають
і в опівночі палають
корабельні паруси

Каравела Україна циклотронна й солов'їна
відпливає в синє небо - синє море Атлантид
відлетять Ту-ІІ4 як моя аеровіра
"НЕ ВЕРНУТИ"
прилетить

Розвидняються тумани корабельної романтики
помирають капітани під фокстрот під шейк під вальс
І блукає темним містом
із регочучим Мефістом
золотим авантюристом мій огонь блудний

Мій Фавст

Капітани капітани спочивають в вічній гавані
помирають каравели каравели відпливають
в трьох птахах блакитно-сірих

в сірінах ТУ-ІІ4

ім являється щоночі птах на й мення "Не вернуть"
Над нічним аеропортом хтось летить із чорним чортом
і в листерко огник-фауст бачить сивого мене

.....

Чорна ніч пливе нvd містом

Над мною Над Мефістом

Над блукаючим воїнем

ЧЕРВОНЕ СЯВО В СИНІМ НЕБІ БЛДЛО
НЕМОВ НА НЕБО ХТОСЬ ПРОЛЯВ ВИНО
І ВСЕ-ТАКИ ПРОЙШЛО ПЕКЕЛЬНЕ ЛІТО
І ВЖЕ НЕ ПОВЕРТАЄТЬСЯ ВОНО

FINALE

ДАЛЕКО - І ГОЛОС ГОБОЯ

Там далеко на горі голос гобоя
Многоголоссям сутінків
у ліхтарні вечора
Там далеко на горі - голос гобоя

5

Многоголосі сутінки 28 вас
не врайте маршів у оркестровій ямі
не влаштовуйте марафону гобоїв
там далеко на горі
кричать стадіони всесвітньо кричать
переповнені в"язнями сердця
і б"ють чемпіони
б"ють по серцях
на тенісних кортах
неначе по м"ячиках
а я відлітаю на небо як привид хмарини
і на моє плеце
опускається щось крилате

як тисяча тисяч сумних цвіркунів
ударять смичками
на мое плече
опускається щось крилате
і я чую -
там далеко на горі голос гобоя

...Тоді я пригадую найзаповітніше. Потрібно забути всіх.
Співака із ликом херувима. Флейту. Гобой. Батько ву кра-
ватку, кольорову, як Водолій.

І наївно гадати -
де буде

Космічний порядок чи Кінь
де будуть -

мурахи БІЛІ

мурахи КОЛЬОРУ СНІГУ ВЕСНИ

мурахи ВЕЧОРА

мурахи -
де будуть

новочасні чемпіони

що б'ють по серцях золотими ракетками

...хай помрутъ всі, що зістали травою, мурахами, камінням.
Життя - це натура. *Natura*, по-латинськи означає
"природа". Це довгий ряд спадковостей, крилатих,
як голос гобоя -

І тому під дригентську паличку спадковості
кричать стадіони всесвітньо кричать
"Менічте чиг!"

І б"ють чемпіони/навиліт/
б"ють по серцях

неначе по тенісних
м"ячиках...

...многоголосі

28 вас - пересядьте із авт на літак
щоб спалити себе насправді

і тоді коли птах новочасних снігів прилетить
на моє плече опускається щось крилате-
далекий голос гобоя...

НЕМОВ ВИНО У НЕБІ ЛІТ РОЗЛИТЕ
КОСМІЧНИЙ ПИЛ МОІХ ТОРКНУВСЯ СКРОНЬ
І ВСЕ-ТАКИ ПРОІШЛО ПЕКЕЛЬНЕ ЛІТО
І Я ПРОМОВИВ:-ТАК ЦЕ БУВ ВОГОНЬ

Вдома у журналіста Сергія
Подражанського над кав'ярнею
«Золотий ключик». Ужгород, 1973 рік

З університетськими друзями біля
Собору святого Юра у Львові.
В центрі Михайло Чендей. 1972 рік

Кремінь із Марією Іванівною Чендей
та її племінницею. 1974 рік

Д. Кремінь і Й. Черній.
1976 рік

З МІСТ

Тарас КРЕМІНЬ

Поетика ранньої лірики Дмитра Кременя

I. Тан блукаючого вогню (1974)	3
Золота ліхтарня	25
Коні Адамові	39
Сад	49
Птахи Івана Чендея	73
Парааноїчна зона «А»	77
Меморандум Герштейна	86
II. Сніги у бескетті (закарпатський цикл віршів)	
Після потопу	110
«Мир вам, сноби від Сартра і Кафки...»	112
Карпатська рапсодія	113
Світання	114
Автопортрет-75	117
«Які чудні ці старовинні фото!..»	118
Лінія життя	120
Реквієм по вузькоколійці	121
Братерська пісня	123
Полонинський сувій	124
Елегійне послання братові	125
Вертепна драма	126
Богема	128
Хоральна меса	129
«Класична музика лунала...»	133
Останній вечір у Манайла	134
Із досьє	136
Біг із бар'єрами	137
Сага торішнього снігу	139
Едем	140
«цвіте терен цвіте терен...»	141

Ватерлоо	142
Карпатський сувенір	143
«Юні митці на карпатськім пленері...»	146
Мараморош	147
Підгірці	150
«Я тоді танцював із тобою...»	152
«На Погулянці, у старому Львові...»	153
Горіхова сага	155
Світ полуденний	157
«В так звані застійні часи...»	158
Дорога болю	159
Anno Domini	161
«Не зречуся життя, що було...»	163
Мамчина пісня	164
Камінна душа	166
Сінокіс у місті	167
Батькова топоніміка	168
«Не вицвіло – блакитне й золоте...»	168
Батько	169
Бердо. Реквієм Дикому Саду	171
«Шукаю історичну батьківщину...»	173
Країни	175
De profundis	176
«Я тут народився й виріс, і славу знав молоду...»	176
«Впала музика з неба, і сім її нот...»	177
«Не поїду до матері в гості...»	178
«Пейзаж у японському стилі...»	179
Мотив	181
Богоматір у снігах	182
Ностальжі	183
«Коли згасають на крайнебі...»	184
«Двадцять років тому...»	185
Послання до мовчазної адресатки	186
Anno Domini	188
«Склепи. Музика. В оленях светрик...»	190
«час переступив через людину...»	191
Коло	191

Iван	193
Захмарна любов	194
Рутенський транзит	196
Древо	197
Школа	197
Фатум	198
Фото з архіву	199
З дитинства	199
Послання до Тео з***	200
Пастораль	201
«Був я генієм слова і музики в сонмі нікчем...»	202
Богема – I	203
Остання дорога до раю	207
Апокриф	208
Сльоза господня	209
 III. Листи, спогади, щоденники	
Михайло СИРОХМАН. Кременева долина	212
Марія ЧЕНДЕЙ-ТРЕЩАК	
«Смерекове прощання» Дмитра Кременя	217
Іван ЧЕНДЕЙ. Випогоджування	225
Валерій ГУЖВА. Kvітуча гілка магнолії	229
Петро СКУНЦЬ. Приємна звістка	231
Петро МІДЯНКА. Кремінь як легенда	234
 IV. Суди над поетом Дмитром Кременем	
Протокол засідання літстудії	
УжНУ імені Ю. Гайди 1974 р. (уривок)	238
Андрій ДУРУНДА. Поет із травневої арки	246
Суд 2002–2003 рр.: земляки проти поета	267
 V. Перше видання поеми «Тан блукаючого вогню» 271	

Літературно-художнє видання

Дмитро Кремінь

З ДНІВ ШАЛЕНИХ

**Книга ранньої лірики
та віршів «закарпатського циклу»**

Автор передмови *Т. Кремінь.*

Співупорядники: *Т. Кремінь, І. Ребрик, Н. Ребрик.*

Ілюстрації на обкладинці:

Перша сторінка: Й. Черній. Портрет Д. Кременя.

Кінець 1970-х. Картон, олівець.

Четверта сторінка: Д. Кремінь «Полонина».

1968. Картон, акварель.

Формат 60×84¹/16. Ум. друк. арк. 17,4. Тираж 1000 пр. Зам. № 534-629.

В И Д А В Е Ц Ъ И В И Г О Т О В Л Ю В А Ч

Товариство з обмеженою відповідальністю фірма «Іліон».

54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1506 від 25.09.2003 р.